

Volume 1 Issue 1
June 2023

Innovation Science and Research

International scientific journal

zenodo

I^{WORLD}
of
JOURNALS

www.sciencejournal.uz

International Scientific Journal
INNOVATION
SCIENCE AND RESEARCH
Volume 1 Issue 1
June 2023

SCIENCEJOURNAL.UZ

International Scientific Journal INNOVATION SCIENCE AND RESEARCH. volume 1 issue 1 – 66p.

The journal publishes the results of research conducted by professors and teachers and independent researchers of the Republic of Uzbekistan and international higher education institutions in the form of scientific articles.

© Innovation Science and Research

© Authors

Editorial	
Editor in chief Juraev Ziyovuddin Mukhitdinovich	Bosh muharrir Jurayev Ziyovuddin Muhitdinovich
Preparing for publishing Abdurakhimova Dilbarxon Abdurakhmonovna	Nashrga tayyorlovchi Abdurakhimova Dilbarxon Abdurakhmonovna
MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD	
INNOVATION SCIENCE AND RESEARCH JOURNAL	<p>Juraev Ziyovuddin Mukhitdinovich <i>Doctor of Philosophy (PhD) in History, Faculty of History, Associate Professor of the Department of "Source Studies and Archival Studies". National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek</i> <i>Doctoral student (DSc) of the department "Study of Islamic Studies and Islamic Civilization ICESCO" of the International Islamic Academy of Uzbekistan, Faculty of Islamic Studies and International Relations</i></p> <p>Murodov Akmal Djaylibayevich <i>Senior teacher of the military training center of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek</i></p> <p>Artikova Nargiza Shuxratovna <i>Teacher of the Department of theory of Primary Education at Chirchik State Pedagogical University</i></p> <p>Axatov Samariddin Aliqulovich <i>Senior teacher of the military training center of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, major in reserve</i></p> <p>Davlatov Jamoliddin Qurbonboy ogli <i>Senior teacher of the military training center of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek</i></p> <p>Umarova Maxliyo Yunusovna <i>Uzbekistan State University of world languages, candidate of philosophical Sciences, Associate Professor</i></p> <p>Ismoilova Muhayyo Qozoqboyevna <i>Tashkent State University of Uzbek language and Literature named after Alisher Navoi, candidate of philological Sciences</i></p> <p>Arslanov Sharafutdin Sultanovich <i>doctor of chemical sciences, professor</i></p> <p>Tuychiyeva Inoyat Ibragimovna <i>Doctor of philosophy in Pedagogical Sciences</i></p> <p>Oripov Orolboy Ahmedovich <i>Navoi State Pedagogical Institute, PhD</i></p>

Fazliyeva Zebo Kamarbekovna

Uzbekistan State Academy of choreography, associate professor

Dilfuza Jalolova

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of Samarkand State Medical University.

Sevara Nazarova

Philosophy Doctor on Agricultural sciences, Associate Professor of the Department of Soil Science of Bukhara State University.

THE PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE SUBJECT OF PRE-CONSCRIPTION MILITARY TRAINING

Axatov Samariddin Alikulovich

*Teacher of the military training center of the National University of Uzbekistan
named after Mirzo Ulugbek, major in reserve*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8013811>

Annotation: *In this article, the goal and mission of pre-conscription military training science is to prove that it is the only science that can instill in our youth a patriotic spirit and teach them to overcome the challenges they may face in the military service.*

Keywords: *pre-conscription military training, constitution, normative document, military, protection, Armed Forces of the Republic of Uzbekistan, military training, military education, structure of the armed forces, security, state, democratic, republic, duty, defense.*

INTRODUCTION

In our country, great importance is attached to the training of military personnel, improving their military skills. The opening of military academies and military academies by type of army is a clear proof of our opinion. Protecting our borders with vigilance by our troops also raises the military spirit of our people. A truly independent state does this by not handing over its defense to others. Promoting the military knowledge inherited from our ancestors, teaching the secrets of martial arts in military schools are also effective factors in raising the general military spirit of the people, educating the military in a strong and courageous manner.

THE MAIN PART

When we bring up pre-conscription youth, we must first enrich the political consciousness of these young people. In this regard, we are based on the laws and regulations issued by our state. There are a number of laws and regulations of the Republic of Uzbekistan, which are governed by regulations. Examples are the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Law on Conscription and Military Service, the Law on Defense of the Republic of Uzbekistan, and the Statutes and Laws of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan.

In addition, the teaching of the subject of primary education in secondary schools and secondary special, vocational education institutions is one of the key factors in the patriotic nature of our youth. Our young people, who are entering the higher military educational institutions of the Ministry of Defense and preparing for military service in all types of military service of our Armed Forces, are preparing for conscription in secondary schools and secondary special, vocational education institutions. In the process, they receive the necessary training and information that interests them. Such an educational process must be carried out in collaboration with the teaching staff of secondary schools and secondary special, vocational education institutions in cooperation with the military leader and teachers of pre-conscription military training. Therefore, in carrying out such urgent tasks, it is important that the team of military faculties of the Pedagogical University fulfills its obligations and responsibilities for the training of military leaders and pre-conscription military training teachers. In this regard, especially in the organization of pre-service military education and the teaching of its methodology, with a deep understanding of the

essence of the reform strategy of our Armed Forces, the most modern teaching methods and the latest models of educational equipment use, as well as we must not overlook the new requirements of our rapidly changing times. The organization and methodology of pre-conscription military education is one of the basics of special military training of students. This subject will be included in the state exam as part of the "Pre-conscription military training Subject" methodology. The main purpose of teaching special subjects is to improve the military-pedagogical training of students and to develop practical skills in conducting basic pre-conscription military training. The study of this subject is in accordance with the requirements of the Law of the Republic of Uzbekistan "General military obligation and military service", Regulations of the Republic of Uzbekistan on pre-conscription training of young people, Orders and directives of the Ministry of Defense of the Republic of Uzbekistan, patriotic education of students, Issues of preparation for service in the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan, principles of planning the educational process in the field of pre-service training (The science of pre-conscription military training), the use of new pedagogical technologies in the organization and conduct of pre-service training in all sections of the program of primary education in educational institutions, be able to use modern teaching aids, responsibilities of the director of the educational institution and the pre-conscription military training teacher, contact forms with partner organizations, pre-conscription military training is to provide students with sufficient knowledge and skills to know the requirements of the material base and be able to apply them in practice. During their studies, students must have a high level of political, moral and spiritual training, as well as the qualities of a defender of the Fatherland, necessary for the military leader to fulfill his obligations to prepare young people for service in the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan. One of the important conditions today is to fill the military units and divisions of our Armed Forces with well-educated personnel, to pay special attention to their political, spiritual, moral and patriotic education. The formation and training of the above-mentioned qualities and qualities of the personnel should not be considered as the sole responsibility of military educational institutions, unit commanders and military commanders. It is known that commanders and commanders are responsible for the activities of their subordinates in the army. But when it comes to the formation of qualities and qualities, pre-military education is very important. In this regard, it is especially important to provide quality and effective pre-conscription military training in general education schools, secondary special and secondary vocational education institutions. As noted by our first president Islam Karimov, "Educational institutions have a special role in educating the younger generation to be loyal to the people, the motherland, faith, courage and bravery, highly qualified, highly spiritual people". Article 13 of the Law of the Republic of Uzbekistan "General military obligation and military service" on the teaching of "Pre-conscription military training" in secondary schools, secondary special and vocational education institutions is written as follows: "Pre-conscription military training, including civil defense training, is a compulsory subject in the curriculum and is taught by pre-conscription military training science teachers in secondary schools, starting with graduation year or classes." In addition, these priorities are reflected in the laws of the Republic of Uzbekistan "On the National Training Program", "On Defense" and orders and requirements of the Ministry of Defense of the Republic of Uzbekistan. It is obvious that the task of creating a fast, well-equipped armed forces capable of reliably and effectively protecting the peace and tranquility of our country, envisaged in the strategy of military reform in the Armed Forces, which began in January 1999, is only the task of higher military educational institutions. Such an idea is a one-sided approach to the issue. Pre-conscription military training is very important in this event.

RESEARCH AND RESULTS

It is safe to say that the improvement and development of pre-conscription military training science, the conduct of a number of scientific studies on the goals and objectives of pre-conscription military training science, the vigilance of state borders by our troops are the result of our scientific work. Educating our youth in the spirit of patriotism is one of the most pressing issues of today. What should we pay attention to when educating our youth in the spirit of patriotism? What kind of scientific research should we do? The first issue is to convince our young people of the way our ancestors went. The second issue (education) is that if we can educate our youth in the spirit of patriotism, we can say that we have laid a solid foundation for the future. The third issue (teaching) is one of the most pressing. The more we educate our young people, the more they will regain their self-confidence. In educating our youth to be military patriots, we first and foremost teach them our national values. It will help educate our youth to be military patriots. We will increase their interest in the management of military equipment by correctly explaining the changes in science and technology, which have a great impact on the rapidly changing times. Pre-conscription military training science will help us with this. This article provides research on how to find the purpose and mission of the science by providing information about the purpose and mission of the subject of basic pre-conscription military training. It has been proved on the basis of theoretical knowledge that the subject of pre-conscription military training is an integral part of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan. Because this science is a science that helps to prepare the main reserve of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan and serves to fill it with knowledgeable, educated youth.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

In conclusion, the article provides information on the purpose and objectives of the subject of pre-conscription military training. In the introductory part of the article, it is noted that the Republic attaches great importance to the training of military personnel, improving their military skills, as well as the opening of military academies, military educational institutions by type of army. This is a clear proof of our opinion. The fact that the state borders are guarded by our own troops also raises the military spirit of our people. A truly independent state does this by not entrusting its defense to others. Promoting the military knowledge inherited from our ancestors, teaching the secrets of martial arts in military schools are also effective factors in raising the general military spirit of the people, educating the military in a strong and courageous manner.

I believe that this article will serve as a basis for the development of pre-conscription military training.

Bibliography:

1. "The Constitution of the Republic of Uzbekistan". 1992
2. Law of the Republic of Uzbekistan "On Education". 2020
3. Law of the Republic of Uzbekistan "On Defense". 2018
4. Law of the Republic of Uzbekistan "On general military duty and military service". 2019
5. Curriculum "Pre-conscription military training for young people " 2017
6. "Regulations on pre-conscription military training of adolescents" 2014

KELAJAKDAGI BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASI SHAKLLANISHI

Qoryog'diyeva Elnura Imomnazar qizi

Boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ish yo'nalishi 4- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shahlo Isamiddinovna Botirova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti professori p.f.d.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8017657>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchilarning ijtimoiy funktsiyalarini modernizatsiya qilish, qaror qabul qilishga tayyorlikni tavsiflovchi qadriyatlar tizimining o'zgarishi, zamonaviy o'qituvchilarning individualligi va fikrlash uslubini rivojlantirish bilan bog'liq. Pedagogika universitetida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashga qo'yiladigan talablarning ortishi, kasbiy o'zini o'zi belgilash va kasbiy kompetensiyalarni o'zlashtirishning mazmunliligi zarurati. Maqolaning maqsadi kelajakdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga yordam beradigan omillarni aniqlashdir.

Kalit so'zlar: ta'lim, shakllantirish, kommunikativ kompetensiya, boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Hozirgi bosqichda pedagogik ta'lim bo'lajak o'qituvchi tayyorlashning maqsadlari, mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni tubdan o'zgartirish sharoitida rivojlanmoqda. Shu bilan birga, o'qituvchining faoliyati o'quv jarayoni sub'ektlarining o'ziga xos vaziyatli o'zaro ta'siriga faol innovatsion javob sifatida qaraladi, bunda muvaffaqiyat omili kasbiy xatti-harakatlar modeli bo'lib, u o'zini o'zi rivojlantirish uchun maqbul sharoitlarga mos keladi. Mutaxassisning kasbiy malakasi shaxsning individual fazilatlariga, ularning yig'indisiga yoki aniq bilim, ko'nikmalarga kamaymaydi va nafaqat undan foydalanishning mavjud imkoniyatlari va ko'nikmalarini namoyon qiladi, balki u yangi hodisalarni, hayot sifatini ham yaratadi. O'qituvchi o'z kasbiy sohasida muvaffaqiyatli bo'lishi uchun. Hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatda, o'qituvchining ijtimoiy funktsiyalarini modernizatsiya qilish, qaror qabul qilishga tayyorlikni tavsiflovchi qadriyatlar tizimini o'zgartirish, individuallik va fikrlash uslubini rivojlantirish, kasbiy kompetensiyalarni o'zlashtirish, dunyoqarash, kelajak kasbining konturlaridan xabardorlik universitetda o'qitish orqali ta'minlanishi kerak.

O'qituvchi shaxsini shakllantirishga yangicha yondashish zaruriyatini zamonaviy ta'limni xarakterlovchi modernizatsiya jarayonlari taqozo etadi.

Talabalar - kechagi o'rta maktab bitiruvchilari o'zlarining ta'lim faoliyatini kelajakdagi kasbiy faoliyatini ham, tegishli kompetensiyalar tizimini ham rivojlantirish uchun bilim faoliyati sifatida qabul qilmaydilar. Bu esa bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining malakasi asosida samarali o'qitishga bo'lgan ehtiyojni oshiradi. Erkin va faol fikrlash, ta'lim jarayonini modellashtirish, ta'lim va ta'limning yangi g'oyalari va texnologiyalarini mustaqil shakllantirish va amalga oshirishga qodir bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetensiya darajasini oshirish muammosi zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda dolzarb hisoblanadi. Birinchidan, kasbiy malakali o'qituvchi o'quvtarbiyaviy ish jarayonida ijodiy o'quvchilarning shakllanishiga ijobiy ta'sir

ko'rsatadi; ikkinchidan, u o'z kasbiy faoliyatida yaxshi natijalarga erisha oladi; uchinchidan, u o'zining kasbiy imkoniyatlarini amalga oshirishga hissa qo'shadi .

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy pedagogik kognitiv faoliyati shaxsning intellektual va kognitiv rivojlanishini ta'minlaydigan kasbiy malakali mutaxassis tayyorlash va shakllantirishning tizimli omilidir.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi tarkibida biz quyidagi kompetensiyalarni ajratamiz: gnostik, dizayn, konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ, tadqiqot va boshqalar, ularning har biri ko'nikmalar to'plamidan iborat. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining asosiy kompetensiyalaridan biri bu kommunikativ kompetensiyadir. Kommunikativ kompetensiya - bu o'rganishdan kelib chiqadigan shaxslararo muloqot va xulq-atvor normalarini optimal tarzda amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ma'lum fazilatlar to'plami (etno-ijtimoiy-psixologik standartlar, standartlar, xattiharakatlarning stereotiplari). Kommunikativ kompetensiya o'qituvchiga o'quv jarayoni ishtirokchilari bilan pedagogik jihatdan mos munosabatlarni o'rnatishga, o'quv jamoasida qulay ijtimoiy-psixologik muhitni yaratishga imkon beradi (gapirish va tushuntirish qobiliyati, o'quvchilarni o'quv jarayoniga jalb qilish uchun ularga hissiy ta'sir ko'rsatish). , sinfda o'zaro ta'sirning har xil turlarini, shu jumladan dialogni o'rnatish, o'quvchini faol idrok etish va tinglash, ong va his-tuyg'ularga og'zaki va og'zaki bo'lmagan ta'sir vositalarini birlashtirish, hamdardlik, samimiylik, optimizm, ishonch va boshqalarni ko'rsatish.) .

Ko'pgina tadqiqotchilarning fikriga ko'ra bolalar bilan muloqot, "o'qituvchining kasbiy mahoratining yadrosi", chunki bu pedagogik faoliyatning mohiyatidir. Bundan tashqari, agar o'qituvchi yetarli darajada kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lmasa, ta'lim va tarbiya jarayonida o'zaro ta'sir jarayonini moslashuvchan boshqarishga, kommunikativ texnologiyalardan foydalanishga tayyor bo'lmasa, zamonaviy shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini amalga oshirish mumkin emas. O'zaro tushunishni rivojlantirish va boshqalar. Qulay ma'naviy-psixologik muhit, muloqotning insonparvarligi va demokratikligi, aloqalarning samaradorligi, muammolarni hal qilishda muloqotning samaradorligi, o'qituvchi va bolalarning o'z ishidan qoniqishi. O'qituvchining kommunikativ malakasiga bog'liq. O'qituvchining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishni o'z-o'zini rivojlantirish va rivojlantirish usullaridan biri sifatida ko'rib chiqish mumkin.

Ta'lim jarayoni ishtirokchilarining amalga oshirilishi. Muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun ta'lim jarayonini shunday qurish kerakki, bolalar o'rganishga va universal harakatlarni shakllantirishga qiziqadi. Bu yerda o'qituvchining motivatsiyasi, rag'batlantirishi va qo'llab-quvvatlashi muhim va zarurdir. "Odamlarni yutuqlarga undaydigan yagona xavfsiz yo'l - bu bolalarning to'g'ri yo'l bilan qilayotgan ishlariga urg'u berishdir". Shunday qilib, kommunikativ kompetensiya kasbiy muvaffaqiyat, raqobatbardoshlik va shaxsiy qoniqishni, shuningdek, ta'lim sifatini oldindan belgilab beradigan yuqori professional darajadagi asosiy tarkibiy qismlardan biriga aylanadi.

Ko'pgina tadqiqotchilar kommunikativ kompetensiya tarkibiga juda xilma-xil elementlarni kiritishadi. Biroq, bu xilma-xillik orasida quyidagi komponentlar aniq ajralib turadi: aloqa bilimlari, muloqot qobiliyatlari. Kommunikativ bilim: muloqot nima ekanligini tushunish, uning turlari, bosqichlari, rivojlanish qonuniyatlarini bilish; kommunikativ usullar va usullar, ularning harakatlari, imkoniyatlari va cheklovlari; turli odamlar va turli vaziyatlar munosabatlarida samarali usullar; o'zlarining muloqot qobiliyatlari va usullarini rivojlantirish darajasi, o'z faoliyatida samarali va samarasiz.

Muloqot ko'nikmalari: nutq qobiliyatlari, tashqi va ichki ko'rinishlarni uyg'unlashtirish, fikr-mulohazalarni saqlab qolish, muloqot to'siqlarini bartaraf etish;

interfaol ko'nikmalar: demokratik asosda muloqotni qurish, qulay hissiy va psixologik muhitni yaratish qobiliyati, o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi rivojlantirish qobiliyati, kasbiy etika va odob-axloq qoidalari va qoidalariga amal qilish qobiliyati;

Ijtimoiy va pertseptiv qobiliyatlar: aloqada sherikning xulq-atvorini adekvat idrok etish va baholash, uning holatini, istaklari va xatti-harakatlarining motivlarini og'zaki bo'lmagan signallar orqali tan olish, boshqa shaxsning shaxs sifatida adekvat qiyofasini yaratish, ishlab chiqarish qobiliyati. ijobiy taassurot qoldirdi.

Muloqot ko'nikmalari: muloqot qilish uchun kommunikativ vaziyatning ijtimoiy-psixologik prognozini berish qobiliyati; kommunikativ vaziyatning o'ziga xosligidan kelib chiqib, ijtimoiy psixologik jihatdan muloqot jarayonini dasturlash; kommunikativ vaziyatda muloqot jarayonlarini ijtimoiy-psixologik boshqarishni amalga oshirish. Mualliflar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy fazilatlarini shakllantirish muammolariga bag'ishlangan ayrim tadqiqotlarida o'quvchilarning pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish muhimligini ta'kidlaydilar. B.F.Lomov (2009) aloqaning uchta funksiyasini ajratib ko'rsatadi:

1. Turli og'zaki va og'zaki bo'lmagan aloqa vositalari orqali axborotni uzatish va qabul qilish uchun xizmat qiluvchi axborot-kommunikatsiya funksiyasi.

2. Tartibga solish va kommunikativ funktsiya - umumiy faoliyat uslubi, odamlarning muvofiqligi, ularning harakatlarining sinxronligi va boshqalar orqali muloqotda sheriklarning xattiharakatlarini tartibga solish.

3. Affektiv-kommunikativ funktsiya muloqot sub'ektlari o'rtasidagi munosabatlarda ifodalanadi, ularning hissiy sohasiga ta'sir qiladi. Muloqot jarayonida hissiyotlar almashinuvi mavjud: empatiya, g'azab, befarqlik (7).

Bu insonning fikrlashi, uning tajribasi, fikrlari va aks ettirilishining asosiy mexanizmidir his-tuyg'ular uzatiladi, xarakter namoyon bo'ladi. Fikrlash jarayonini so'z yordamida tashkil etish qobiliyatisiz odam na rivojlana, na fikr yuritadi, na ijtimoiylasha oladi. V.A Suxomlinskiy (1981) har bir o'qituvchi, qaysi fandan dars bermasin, adabiyotchi bo'lishi kerakligini ta'kidlab, shu bilan birga "O'qituvchining eng muhim pedagogik quroli nutqdir, uni hech narsa bilan almashtirib bo'lmaydi" deb ta'kidlagan. (3). D.A.Zueva (2009) bo'lajak o'qituvchilar o'rtasidagi muloqot madaniyatini kasbiy jihatdan muhim sifat deb hisoblaydi. U ba'zi pedagogik shartlarni aniqladi, ularga rioya qilish pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalarida nutq madaniyatini samarali rivojlantirishga yordam beradi (5). Nutq, AN Leontiev (2010) tomonidan ta'riflanganidek, kommunikativ funktsiyaga (so'z - aloqa vositasi), indikativ funktsiyaga (so'z mavzuni ko'rsatish vositasidir) va intellektual, ma'no funktsiyasiga (so'z umumlashtirish, tushunchalar tashuvchisi) (6). Aloqa tuzilishi uning vazifalari asosida quriladi. Bunga turli yo'llar bilan yondashish mumkin. Bizning ishimizda biz G.M Andreeva (1980) tomonidan taklif qilingan tuzilmaga e'tibor qaratamiz, u muloqotda uchta o'zaro bog'liq tomonlarni ajratib ko'rsatish orqali aloqa tuzilishini tavsiflaydi: kommunikativ, interaktiv, perseptiv. Shunday qilib, V.P.Konetskaya (2010) muloqot deganda turli xil ma'lumotlarni uzatish va qabul qilish imkonini beruvchi muloqot usullari tushunilishini, ya'ni "aloqa" tushunchasi "muloqot" tushunchasini o'z ichiga olishini ta'kidlaydi (2). Boshqa tomondan, muloqot (teng sheriklar dialogi) boshqaruv (kommunikatorning ma'lumot oluvchiga maqsadli ta'siri) va taqlid qilish (xulq-atvor, muloqot uslublari, turmush tarzi) bilan bir qatorda aloqaning uchta shakllaridan biri sifatida qaraladi. jamiyatning ba'zi a'zolarining boshqalari). Bu yerda "muloqot" tushunchasi "aloqa" tushunchasidan kengroqdir.

Ushbu nuqtai nazarni V.I Grachev (2006) qo'llab-quvvatlaydi. Uning fikricha, muloqot tabiat, madaniyat va jamiyatdagi sub'ektlar va ob'ektlar o'rtasidagi turli xil aloqalar va munosabatlarni o'z ichiga oladi. V.I.Grachev (2006) ta'kidlashicha, muloqot har qanday

aloqaning asosi hisoblanadi, lekin aloqa faqat muloqot bilan chegaralanmaydi. Muloqot shaxslararo, ijtimoiy jarayon bo'lib, muloqot texnik, biologik va ijtimoiy-madaniy bo'lishi mumkin (4). Aloqa har doim aloqa va axborot jarayonidir, lekin har bir axborot jarayoni hayotiy aloqa emas. Muloqot va turli fikrlar almashish jarayoni har doim ham yangi ma'lumotlarni tug'dirmaydi, aks holda bilish jarayoni faqat aloqa bilan cheklanishi mumkin edi. Biroq, ba'zi olimlar bu tushunchalarni bir xil deb hisoblashadi. Biz o'z ishimizda ta'lim jarayonida "aloqa" va "muloqot" ma'no jihatdan yaqin tushunchalar bo'lib, ularni pedagogik muloqot deb ataydigan pozitsiyaga ham amal qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alavidze, TA Zamonaviy dunyoda ijtimoiy psixologiya. Moskva: Aspect Press. 2002 yil
2. Konetskaya, VP Aloqa sotsiologiyasi. Moskva: Xalqaro biznes va menejment universiteti. 2010 yil
3. Suxomlinskiy, VA. Yuz kengashlari o'qituvchisi. Izhevsk: Luch. 1981 yil.
4. Grachev, VN Muloqot-qadriyatlar-madaniyat. Sankt-Peterburg: Asterion. 2006 yil.
5. Zueva, D.A. O'qituvchining matematik nutqi madaniyati: asosiy sifatleri va ularni rivojlantirish shartlari. Rossiya davlat pedagogika universiteti yangiliklari. AI gersinit. 2009; 1: 134-139.
6. Leontiev, AA Aloqa psixologiyasi. Moskva: Qarang. 2009 yil
7. Lomov, BF Psixologik tadqiqot muammolari va strategiyasi. Moskva: Nauka. 2009 yil.
8. Зуфаров Ш. Педагогик инноватика. -Т.: "Fan va texnologiyalar"
9. нашриети, 2012.
10. Хакимова Е. «Высшее образование несет потери»././Мир новостей №7 (1105) от 18.02.2015 г.

CHAQIRIQQACHA YOSHLARDA HARBIY-VATANPARVARLIK TARBIYASI TUSHUNCHALARINI SHAKILLANTIRISH

Axatov Samariddin Aliqulovich

*Mirzo Ulug'bek nomidagi O'ZMU Harbiy tayyorgarlik o'quv
markazi o'qituvchisi, rezervdagi mayor*

Aliqulov Lazizjon Samariddin o'g'li

*Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti
Chaqiriqqacha xarbiy ta'lim fakulteti magistiri*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8018111>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Bugungi kunda vatanparvarlik muammosining dolzarbligi haqida fikr yuritiladi.

Annotatsiya: V dannoy state rassmatrivaetsya aktualnost problemy patriotizma na segodnyashniy den.

Annotation: This article discusses the rational policy of the heads of State this article discusses the relevance of the problem of patriotism today.

Kalit so'zlar: Vatanparvarlik, harbiy, Harbiy burch va harbiy xizmat, Vatanparvarlikni anglash, uning fuqaro shaxsini shakllantirishdagi rolini baholash ko'p jihatdan shaxsning tuzilishida ustun mavqega ega bo'lgan shaxs tarbiyasi, ta'limi va dunyoqarashi bilan belgilanadi

Klyuchevye slova: Idei nezavisimosti, patrioticheskie dvijeniya, obespechenie selostnosti strany, rol Uzbekistana v voennoy sfere, reformy v Voorujennых Silax.

Key words: ideas of independence, patriotic movements, ensuring the integrity of the country, the place of Uzbekistan in the military sphere, reforms in the Armed Forces.

KIRISH

Eng muhim qadriyatlar biri, vatanparvarlik bu davlat hayotiyligining mafkuraviy asosidir. Yosh avlodni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash muammosi jamiyatdagi potentsial ahamiyatiga ko'ra jamiyatdagi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi, chunki yoshlik har bir inson uchun eng qulay davr hisoblanadi. Vatanga muhabbatning muqaddas tuyg'usini singdirish. Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi deganda o'quvchilarda o'z vataniga muhabbatni bosqichma-bosqich va barqaror shakllantirish tushuniladi, bu esa eng muhim xususiyatlardan biridir.

ASOSIY QISM

Vatanparvarlik (yunoncha patriotes - vatandosh, patris - vatan, vatan), vatanga muhabbat, unga sadoqat, o'z harakatlari bilan uning manfaatlariga xizmat qilishga intilish. Vatanparvarlik - bu "... asrlar va ming yillar davomida ajralgan oqimlar davomida saqlanib qolgan eng chuqur tuyg'ulardan biridir"

Vatanparvarlik – olijanob insonni pastdan, ma'naviy barkamol insonni ma'naviy sustlikka uchragan odamdan ajratib turuvchi axloqiy mezondir. Vatanparvarlik - bu kelajakdagi rivojlanish jarayoniga optimistik qarash bilan birgalikdamamlakatning ahvoli va harakatlariga ob'ektiv baho berish.

Vatanparvarlik - bu o'z xalqining barcha yutuqlari bilan faxrlanish va uning barcha tarixiy xatolarini anglashdir. Vatanparvarlik - bu jamoat manfaati uchun shaxsiyatini qurbon qilishga tayyor to'rishdir. tarixiy xotirani, avlodlar davomiyligini, tarixiy va

madaniy merosni saqlashga, ona Vatanning madaniy-tarixiy qiyofasini saqlash va rivojlantirishga qaratilgan tarixiy-vatanparvarlik tarbiyasi;

- fuqarolik-vatanparvarlik tarbiyasi, uning maqsadi huquqiy savodxonlik va fuqarolik mas'uliyatida namoyon bo'ladigan konstruktiv fikrlaydigan aholini shakllantirish;

- harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, uning asosiy vazifalari yoshlar ongida vatanparvarlik qadriyatlarini mustahkamlash, mamlakatimizning harbiy o'tmishiga hurmat, harbiy xizmat, harbiy an'ana va marosimlar, fuqarolikni shakllantirishdir.

- yoshlarda Vatanning boy, ma'naviy madaniyati bilan g'ururlanish tuyg'ularini rivojlantirishga, ularni san'at olami yutuqlari bilan tanishtirishga, ularni asrab-avaylashga xizmat qiluvchi madaniy-vatanparvarlik tarbiyasi;

- sport va vatanparvarlik tarbiyasi, yoshlarimizda mamlakatimizning sport yutuqlaridan faxrlanish, taniqli sportchilarga hurmat, jahon, O'zbekiston va mintaqaviy musobaqalar g'oliblari va sovrindorlariga qiziqish, sog'lom madaniyatga qo'shilish istagini shakllantiradi.

- jamiyatda shakllanganlarni hisobga olgan holda, ijtimoiy faol shaxs turini rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy-vatanparvarlik tarbiyasi manfaatlar, qoidalar va xulq-atvor normalari, mintaqadagi millatlararo va konfessiyalararo xilma-xillik sharoitida boshqa odamlar bilan munosabatlarda ishonchli hamkorlik qila olishi;

- iqtisodiy va vatanparvarlik ta'limi O'zbekistonning iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish va targ'ib qilish istagi, ishchilarni hurmat qilish, iqtisodiy rivojlanish istiqbollari g'oyasi va shaxsiy kasbiy muvaffaqiyatga ishora qilishdan iborat.

Bu sohalarini tashkil etish va hal etishda barcha amalga oshirilgan ishlarning umumiy natijasi sifatida Vatanga xizmat qiladigan munosib vatanparvarlarni tayyorlash va yetishtirish mumkin. Yoshlarni vatanparvarlik ruxida tarbiyalashda oilaviy ta'limni Ota-onalar ko'rsatmoqdao'z vataniga muhabbat va hurmat, bolalarda vatanparvarlik ongini shakllantirishda Ota-onalarning urni kattadir. Milliy madaniyat va an'analarga qiziqish. O'z xalqingni sevish uchun ularni bilish kerak; inson o'z xalqi tarixini ongli ravishda o'rganar ekan, o'zida vatanparvarlikni tarbiyalaydi. Ogohlik. Vatanparvarlik o'z mamlakatining yutuqlari bilan faxrlanishni o'z ichiga oladi; jamiyat va mamlakat hayotining barcha jabhalari bilan bog'liq axborotlarga qiziqish vatanparvarlik tuyg'usining rivojlanishi va namoyon bo'lishiga zamin yaratadi. Institutning maqsadli ishi davlat hokimiyati vatanparvarlik tarbiyasi tizimidir. Vatanparvarlik tarbiyasi - bu yosh fuqarolarda yuksak vatanparvarlik ongini, o'z Vatanga sadoqat tuyg'usini shakllantirishga qaratilgan tizimli va maqsadli faoliyat.

Vatan manfaatlarini himoya qilish bo'yicha fuqarolik burchi va konstitutsiyaviy majburiyatlarini bajarishga tayyorlikdir. Vatanparvarlik tarbiyasi tizimi fuqarolarda yuksak vatanparvarlik ongini, Vatanimizga dadillik tuyg'usini, fuqarolik g'oyalarni bajarishga tayyorlikni shakllantirish bo'yicha davlat hokimiyati va tuzilmalari vositalarining maqsadli ishlashini nazarda tutadi.

Komponentlardan biri "Harbiy burch va harbiy xizmat to'g'risida" Federal qonuniga muvofiq harbiy-vatanparvarlik tarbiyasidir. Vatanparvarlik ongini shakllantirish va fuqaroni tarbiyalash O'zbekiston respublikasining birinchi darajali hujjatlarida ko'rsatilgan, bu erda vatanparvarlik tarbiyasi davlat dasturining harakat yo'llari belgilangan. Faxriylar tashkilotlari yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruxida tarbiyasiga katta hissa qo'shmoqda bolalarga mamlakat hayotidagi harbiy-vatanparvarlikni muhimligini anglash, o'zlarida ijtimoiy fazilatlarini shakllantirish: Vatanga muhabbat, harbiy xizmatga tayyorlash, qarindoshlar oldidagi mas'uliyat va tinchlikni saqlashda yordam beradigan yoshlarni tarbiyalashdan iboratdir.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruxida tarbiyalashdan faxriy jamoat tashkilotlariningroli:

- ijtimoiy loyihalar: halok bo'lgan harbiy xizmatchilar xotirasini abadiylashtirish,
- harbiy-vatanparvarlik muzeylarini ochish;
- harbiy-vatanparvarlik, vatanparvarlik va sport tadbirlari;
- urush faxriylarini vatanparvarlik tarbiyasiga jalb qilish.

Davlat hayotiyliginingg'oyaviy asosi bo'lgan eng muhim qadriyatlardan biri vatanparvarlikdir. Yosh avlodni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash muammosi jamiyatdagi potentsial ahamiyatiga ko'ra jamiyatdagi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi, chunki yoshlarga Vatanga muqaddas muhabbat tuyg'usini singdirish uchun eng qulay davr hisoblanadi. Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi deganda o'quvchilarda o'z vataniga muhabbatni bosqichma-bosqich va barqaror shakllantirish tushuniladi, bu esa eng muhim xususiyatlardan biridir.

Barkamol shaxs, jamoat ongida vatan, o'tmishdagi qahramonlik an'analariga sadoqat, burch, or-nomus, fidoyilik kabi qadriyatlar o'zgara boshladi.

O'smirlarda salbiy munosabat shakllanadi OAV ommaviy madaniyatning eng yaxshi namunalaridan uzoqda bo'lganidek, turli millat vatandoshlari. ta'minlovchi milliy-radikal tashkilotlar rivojlanmoqda bu esa yoshlarga salbiy ta'sir qiladi.

Bugungi kunda harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu qator hujjatlarda o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonuni ta'lim sohasidagi davlat siyosatining printsiplari sifatida fuqarolik, mehnatsevarlik, inson huquqlari va erkinliklarini hurmat qilishni tarbiyalash, atrof-muhitga, vatanga, oilaga muhabbat bugungi kunda vatanparvarlik muammosining dolzarbliigi shubhasizdir.Oilasiz yoki qabisiz, o'zini bir turdagi fuqaro deb hisoblagan shaxs bo'lmasa dunyo yoki cheksiz erkinlikni talab qiladigan yangi paydo bo'lgan anarxist hammadan, vatanparvarlikka istehzo bilan munosabatda bo'lishi mumkintuyg'u, o'z vataningizga, xalqingizga muhabbat. vatanparvarlik tushunchasiuning fuqaro shaxsini shakllantirishdagi rolini ko'p jihatdan baholash shaxs tarbiyasi, tarbiyasi va dunyoqarashi bilan belgilanadi;shaxs tuzilishida ustun mavqeni egallagan.

Shu bois, vatanparvarlik mohiyatini baholash va tushunish o'rtasida fikrlaydigan aholi.Urta osiyoga kerib kilgan Rus falsafasida ikkita yondashuv mavjud XIX asrda shakllangan vatanparvarlik, g'oyalar talqini faqat boshdan kechirgan holda deyarli hozirgi kungacha saqlanib qolgan kichik semantik o'zgarishlardir.

Demak, vatanparvarlik tushunchasining kelib chiqishi o'tmishdagi ijtimoiy-siyosiy oqimlarga borib taqaladi, ular g'arblik va slavyanfilizmning mashhur nomlarini olgan. Birinchisi O'zbekiston respublikasining rivojlanish yo'lini tanlashdasobiq savet davlatini modelini ko'rdi, ikkinchisi o'ziga xos,rivojlanish yo'lida turib oldi. Bugungi kunda g'arbliklar va slavyanfillar o'rtasida ko'rinmas tarzda davom etayotgan barcha tortishuvlar, u yoki bu tarzda, O'zbekiston respublikasi yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashmuammosigategishli tarizda tasir etmoqda.

TADQIQOT VA NATIJALAR.

So'nggi yillarda yosh avlodni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash muammosi tobora dolzarb bo'lib bormoqda harbiy-vatanparvarlik jamiyatdagi ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, jamiyat, davlat, ularning institutlari va institutlarining tizimli, maqsadli faoliyatidir.

Bugungi kunda Maktab o'quvchilarida vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalashning samarali modellari va texnologiyalarini izlash faollashtirilmoqda.

Yosh avlodni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash borasida O'zbekiston respublikasini bir qator oliy xarbiy talim muassalari va ularga tenglashtirilgan o'quv muassalari jumladan Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zMU harbiy tayyorgarlik o'quv markazi, Toshkent davlat pedagogika universiteti chaqiriqqacha xarbiy tayyorgarlik fakulteti, Buxoro davlat pedagogika universiteti chaqiriqqacha xarbiy tayyorgarlik fakulteti, Farg'ona davlat pedagogika universiteti chaqiriqqacha xarbiy tayyorgarlik fakulteti ofisiri o'qituvchilari yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash borasida bir qancha ilmiy izlanishlar olib bormoqda. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash borasida olib brayotgan izlanishlar natijasida hozirgi kunda yuqorida kursatib utilgan o'quv muassalarining betiruvchi yoshlari mamlakatimizning maudofaa soxasiga o'z hissalarini qo'shayotgani so'zimizning isbotidir.

Shunday qilib, "Umumta'lim maktablarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi" mavzusi dolzarbdir, chunki maktab o'quvchilari ulg'aygan sari, tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "qahramonlik bahori" shakllana boshlaydi, bu amalga oshirishni talab qiladi, lekin ko'pincha u saqlanib qoladi. Shuningdek, vatanparvarlik tarbiyasi tadqiqot mavzusining dolzarbligi shu bilan bog'liq zamonaviy dunyoda inson unga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatadigan ko'plab manbalar bilan o'ralgan holda yashaydi va rivojlanadi. Tadqiqot maqsadi: umumta'lim tashkilotida vatanparvarlik tarbiyasi dasturini ishlab chiqish.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Qarama-qarshilik: umum ta'lim maktablarida o'quvchilarni harbiy-vatanparvarlik tarbiyasiga bo'lgan ehtiyoj va ushbu masala bo'yicha umumiy ta'lim tashkiloti mutaxassislari uchun uslubiy tavsiyalarning etarli emasligi.

Tadqiqot muammosi: yoshlarni samarali harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash uchun qanday sharoitlar zarur ta'lim muassasasida ushbu borada qanday ishlar olib borilmoqda?

O'rganish ob'ekti: umum ta'lim maktablarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi jarayoni urganish.

O'rganish mavzusi: umum ta'lim maktablarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi.

Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini rivojlantirish borasida tavsiyalar.

Umum ta'lim maktablarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyachisi harbiy raxbarning harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi jarayoni urganish.

Umum ta'lim maktabi harbiy raxbari yoshlarni samarali harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash borasida moddiy yordam kursatish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi 1992 y.
2. I. A. Karimov. "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida", Toshkent "O'zbekiston" 2011 y.
3. Sh. M. Mirziyoev. "Milliy taraqqiyot yulimizni qat'iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz", Toshkent "O'zbekiston" 2017 y.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni. 2020y
5. O'zbekiston Respublikasining «Mudofaato'g'risida»gi qonuni. 2001y.
6. O'zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmati to'g'risida»gi qonuni. 2020 y.
7. «Yoshlarni chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorlash» o'quv dasturi 2019 y.
8. «O'smirlarni chaqiriqqacha tayyorlash to'g'risidagi Nizomi» 2014 y.

**KASR TARTIBLI TO‘LQIN TENGLAMALARI UCHUN FAZOVIIY
O‘ZGARUVCHILAR BO‘YICHA NOLOKAL SHARTLI CHEGARAVIY
MASALA HAQIDA**

Alimov Z.

Urganch Davlat universiteti "Matematika (differensial tenglama va matematik fizika)" yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

Olloyarov M.SH

Urganch Davlat universiteti "Matematika (differensial tenglama va matematik fizika)" yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8018167>

Аннотация: В этой статье исследуется однозначное решение нелокальной условной задачи о пространственных переменных для волнового уравнения дробного порядка. Это был метод разделения переменных с использованием решения задачи Коши для уравнения дробного порядка, а также методов оценки функции миттага-Леффлера.

Ключевые слова: функция миттага-Леффлера, дробная упорядоченная производная Гильфера; волновое уравнение; задача Коши; метод Фурье.

Annotation: this article explores the one-valued solvability of a non-trivial conditional issue on spatial variables for a fractional order wave equation. This involved a method of separation of variables, using the Cauchy problem solution for the fractional order equation as well as Mittag-Leffler function estimation methods.

Keywords: Mittag-Leffler function, Hilfer fraction ordered derivative; wave equation; Cauchy question; Fourier method.

Annotatsiya: Ushbu maqolada kasr tartibli to‘lqin tenglamasi uchun fazoviy o‘zgaruvchilar bo‘yicha nolokal shartli masalaning bir qiymatli yechilishi tadqiq etilgan. Bunda o‘zgaruvchilarni ajratish usuli bo‘lib, kasr tartibli tenglama uchun Koshi masalasi yechimi hamda Mittag-Leffler funksiyasi baholash usullaridan foydalanilgan.

Kalit so‘zlar: Mittag-Leffler funksiyasi, Xilfer kasr tartibli hosilasi; to‘lqin tenglamasi; Koshi masalasi; Furiye usuli.

Ma‘lumki, xususiy hosilali differensial tenglamalar fizika, mexanika, biologiya, kimyo va boshqa ko‘plab amaliyotga bog‘langan fanlardagi jarayonlarni matematik modellashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi [1-4]. Oxirgi yillarda bunday matematik modellarni mukkamallashtirishda kasr tartibli hosilalar qatnashgan turli xususiy hosilali differensial tenglamalardan foydalanilyapti [5-6]. Bunga kasr tartibli analizning o‘ziga xos usullari ishlab chiqilgani ham asos bo‘lib xizmat qilmoqda [7-8]. Kasr tartibli hosilalar asosan vaqt o‘zgaruvchisiga nisbatan qo‘llanilayotganining ham o‘ziga xos sabablari bo‘lib, bu xotira effekti, g‘ovak muhitlar bilan bog‘liqdir [9]. Tadqiqotning asosiy usuli o‘zgaruvchilarni ajratish usuli bo‘lib, kasr tartibli tenglama uchun Koshi masalasi yechimi hamda Mittag-Leffler funksiyasi bahosidan foydalanamiz. Fazoviy o‘zgaruvchilar bo‘yicha nolokal shart berilganda Furiye usuli (o‘zgaruvchilarni ajratish usuli) o‘z-o‘ziga qo‘shma bo‘lmagan spektral masala bilan ishlashni taqazo qiladi. Bu holatlarda yechim biortogonal qator ko‘rinishida qidiriladi. Bizning holatda nolokal shartlar bunday holatga

kelmaydi. O'z-o'ziga qo'shma masala tufayli sinus-Furye qatoriga yoyilgan yechimni tadqiq etishda katta qiyinchiliklarga duch kelmaymiz. Bunday nolokal shartlarning kelib chiqishi Ionkin-Samarskiylarning ishiga borib taqaladi va muayyan fizik jarayonni matematik modellashtirishda qo'llaniladi.

Quyidagi

$$D_{0t}^{(a,b)m}u(x,y,t) = U_{xx}(x,y,t) + U_{yy}(x,y,t) \quad (1)$$

tenglamani $W = \{(x,y,t) : 0 < t < T, 0 < x < 1, 0 < y < 1\}$ sohada tadqiq etamiz. Bu yerda a, b -shunday haqiqiy sonlarki, $1 < a, b \leq 2$ va

$$D_{0t}^{(a,b)}f(t) = I_{0t}^{m(2-a)} \frac{d}{dt} I_{0t}^{(1-m)(2-b)} f(t) \quad (2)$$

a, b tartibli, $m \in \mathbb{N}, 1 \leq m$ tipdagi umumlashgan Xilfer kasr tartibli operator [10, 11], I_{0t}^j esa

$$I_{0t}^j f(t) = \frac{1}{\Gamma(j)} \int_0^t (t-z)^{j-1} f(z) dz, \quad t > 0 \quad (3)$$

formula bilan aniqlanuvchi j -tartibli Riman-Liuvill integral operatori [7].

(1) tenglama uchun W sohada quyidagi masalani taqdim etamiz:

Masala. (1) tenglamaning W sohadagi quyidagi shartlarni qanoatlantiruvchi regulyar yechimi topilsin:

$$u_x(0,y,t) - h_1 u(0,y,t) = 0, \quad u_x(1,y,t) - h_2 u(1,y,t) = 0, \quad 0 \leq y \leq 1, 0 < t \leq T, \quad (4)$$

$$u_y(x,0,t) - k_1 u(x,0,t) = 0, \quad u_y(x,1,t) - k_2 u(x,1,t) = 0, \quad 0 \leq x \leq 1, 0 < t \leq T, \quad (5)$$

$$\lim_{t \rightarrow 0} I_{0t}^{(1-m)(1-b)} u(x,y,t) = j(x,y), \quad 0 \leq x \leq 1, 0 \leq y \leq 1, \quad (6)$$

$$\lim_{t \rightarrow 0} \frac{d}{dt} I_{0t}^{(1-m)(2-b)} u(x,y,t) = y(x,y), \quad 0 < x < 1, 0 < y < 1, \quad (7)$$

bu yerda $j(x,y), y(x,y)$ - berilgan funksiyalar, h_i, k_i ($i=1,2$) - berilgan haqiqiy sonlar.

Ta'rif. (1) tenglamaning W sohadagi **regulyar yechimi** deb shunday $u(x,y,t)$ funksiyaga aytiladiki u

$$D_{0t}^{(a,b)m} u(x,y,t) \in C(W), \quad u_{xx}(x,y,t), u_{yy}(x,y,t) \in C(W), \quad t^{(1-m)(2-b)} u(x,y,t) \in C(\bar{W})$$

regulyarlik shartlarini hamda W sohada (1) tenglamani qanoatlantiradi.

Masalani o'zgaruvchilarni ajratish usuli bilan tadqiq etamiz. Bunda masala yechimi

$$u(x,y,t) = \sum_{m,n=0}^{\infty} U_{m,n}(t) X_m(x) Y_n(y) \quad (8)$$

ko‘rinishda qidiriladi, bu yerda $U_{m,n}(t)$ noma'lum funksiyalar bo'lib, ularni topish uchun keyinchalik mos nolokal shartli masalaga kelinadi. Bu yerda $X_m(x), Y_n(y)$ funksiyalar sistemasi Furye usulini qo'llashdan kelib chiqqan quyidagi spectral masalaning xos funksiyalaridir:

$$\begin{aligned} Z''(z) + \mu^2 Z(z) &= 0, \quad 0 < z < 1; \\ Z'(0) - d_1 Z(0) &= 0, \quad Z'(1) + d_2 Z(1) = 0. \end{aligned}$$

Bu masalaning xos sonlari

$$\operatorname{ctg} \mu = \frac{\mu}{d_1 + d_2} - \frac{d_1 d_2}{\mu(d_1 + d_2)}$$

tenglamaning musbat ildizlari, ularga mos xos funksiyalar esa

$$Z_k(z) = \sqrt{c_k} (\mu_k \cos \mu_k z + d_1 \sin \mu_k z), \quad k \in \mathbf{N}$$

$$z_k = \frac{2(\mu_k^2 + d_2^2)}{(\mu_k^2 + d_1^2)(\mu_k^2 + d_2^2) + (d_1 + d_2)(\mu_k^2 + d_1 d_2)}.$$

Bu xos funksiyalar sistemasi kvadrati bilan jamlanuvchi funksiyalar sinfida to'la ortonormal sistema tashkil etadi.

$U_{m,n}(t)$ noma'lum funksiyalarni topish uchun (8) ni (1) tenglamaga va (6), (7) boshlang'ich shartlarga qo'yamiz va t o'zgaruvchiga nisbatan quyidagi boshlang'ich masalani olamiz:

$$\begin{aligned} {}_M D_{0t}^{(a,b)m} U_{m,n}(t) + m_{m,n} U_{m,n}(t) &= 0, \\ {}_H \lim_{t \rightarrow 0} I_{0t}^{(1-m)(1-b)} U_{m,n}(t) &= j_{m,n}, \\ {}_H \lim_{t \rightarrow 0} \frac{d}{dt} I_{0t}^{(1-m)(1-b)} U_{m,n}(t) &= y_{m,n}. \end{aligned} \quad (9)$$

Bu yerda $m_{m,n} = (np)^2 + (mp)^2$, $m, n \in \mathbf{O N}$, $j_{m,n}$ va $y_{m,n}$ lar esa mos ravishda $j(x, y)$ va $y(x, y)$ funksiyalarning Furye koeffitsiyentlaridir.

(9) masalaning yechimi

$$U_{m,n}(t) = j_{m,n} t^{g-1} E_{d,g}(-m_{m,n} t^d) + y_{m,n} t^{g-2} E_{d,g-1}(-m_{m,n} t^d) \quad (10)$$

ko'rinishida yoziladi. Bu yerda

$$g = b + m(2 - b), d = b + m(a - b), E_{a,b}(z) = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{z^k}{\Gamma(ak + b)}$$

ikki karrali Mittag-Leffler funksiyasi [4].

(8) formula bilan berilgan cheksiz qatorning tekis yaqinlashishini isbotlash uchun $U_{m,n}(t)$ ni baholab olamiz. Buning uchun

$$\left| E_{a,b}(z) \right| \leq \frac{C}{1 + |z|} \quad (11)$$

bahodan foydalanamiz [4].

$$|U_{m,n}(t)| \leq |j_{m,n}| \frac{|t^{g-1}|^{\Psi}}{1 + |m_{m,n} t^d|} + |y_{m,n}| \frac{c |t^{g-2}|}{1 + |m_{m,n} t^d|} + |j_{m,n}| \frac{|x^{g-1}|^{\Psi}}{1 + |m_{m,n} x^d|} + |y_{m,n}| \frac{c |x^{g-2}|}{1 + |m_{m,n} x^d|} \quad (12)$$

yoki

$$|U_{m,n}(t)| \leq \frac{c_1}{|m_{m,n}|} \frac{|j_{m,n}|}{|t^{d+1-g}|} + \frac{c_2}{|m_{m,n}|} \frac{|y_{m,n}|}{|t^{d+2-g}|}. \quad (13)$$

(12) ni (13) shaklda yozib olish bizni ahamiyati kata bo'lgan konstantalarni ixchamroq yozib olishga imkon beradi. (13) ni hisobga olsak (8) dan

$$|u(x,y,t)| \leq \sum_{m,n=0}^{\infty} e^{-\mu_{m,n} t} \left(\frac{|j_{m,n}|}{|m_{m,n}|} \frac{c_1}{|t^{d+1-g}|} + \frac{|y_{m,n}|}{|m_{m,n}|} \frac{c_2}{|t^{d+2-g}|} \right) \quad (14)$$

ni olish mumkin. $u_{xx}(x,y,t)$, $u_{yy}(x,y,t)$ funksiyalarga mos keluvchi cheksiz qatorlar uchun

$$|u_{xx}(x,y,t)| \leq \sum_{m,n=0}^{\infty} e^{-\mu_{m,n} t} \left(\frac{c_3}{|m_{m,n}|} \frac{|j_{m,n}|}{|t^{d+1-g}|} + \frac{c_4}{|m_{m,n}|} \frac{|y_{m,n}|}{|t^{d+2-g}|} \right) \quad (15)$$

baho kerak bo'ladi. (14) va (15) da $|\varphi_{m,n}| = \frac{|\varphi_{m,n}^{(1)}|}{\mu_{m,n}}$, $|\psi_{m,n}| = \frac{|\psi_{m,n}^{(1)}|}{\mu_{m,n}}$ va Parseval tengligidan foydalansak

$$\begin{aligned} |u(x,y,t)| &\leq c_5 + \|j\|_2^2 + \|y\|_2^2, \quad |u_{xx}(x,y,t)| \leq c_6 + \|j'_x\|_2^2 + \|y'_x\|_2^2, \\ |u_{yy}(x,y,t)| &\leq c_7 + \|j'_y\|_2^2 + \|y'_y\|_2^2 \end{aligned}$$

ni olamiz. Bu esa $u(x,y,t)$ va $u_{xx}(x,y,t)$ funksiyalarga mos keluvchi cheksiz qatorlarning tekis yaqinlashishini isbotlaydi.

Masala yechimining yagonaligi fazoviy o'zgaruvchilar bo'yicha olingan sistemalarning to'la ortonormal basis tashkil etishidan kelib chiqadi [12, 13]. Demak, quyidagi tasdiq o'rinli:

Teorema. Agar

$$\varphi(x,y), \psi(x,y) \in C([0,1] \times [0,1]),$$

$$\varphi_x(x,y), \psi_x(x,y) \in L_2((0,1) \times (0,1)), \varphi_y(x,y), \psi_y(x,y) \in L_2((0,1) \times (0,1))$$

bo'lsa, u holda masala yagona yechimga ega va u (8) ko'rinishda topiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Courant, R., Hilbert, D. (1962). Methods of Mathematical Physics, vol. II, New York: Wiley-Interscience.
2. Gershenfeld, N. (1999). The Nature of Mathematical Modeling (1st ed.), New York: Cambridge University Press.

3. Wazwaz, Abdul-Majid (2009). *Partial Differential Equations and Solitary Waves Theory*. Higher Education Press.
4. Roubíček, T. (2013). *Nonlinear Partial Differential Equations with Applications*. International Series of Numerical Mathematics, vol. 153 (2nd ed.), Basel, Boston, Berlin: Birkhäuser.
5. Uchaikin V.V. (2013). *Fractional Derivatives for Physicists and Engineers*. Vol.1. Background and Theory. Springer, Berlin, Heidelberg.
6. Uchaikin V.V. (2013). *Fractional Derivatives for Physicists and Engineers*. Vol.2. Applications. Springer, Berlin, Heidelberg.
7. Kilbas A.A., Srivastava H.M., Trujillo J.J. (2006). *Theory and Applications of Fractional Differential Equations*. Elsevier, Amsterdam.
8. Podlubny I. (1999). *Fractional Differential Equations*. Academic Press, San Diego.
9. Nigmatullin R.R. (1984). On the theory of relaxation with “remnant” memory. *Phys. Status Solidi B*, 124(1), pp.389-393.
10. De Oliveira, E.C.; Tenreiro Machado, J.A. (2014). A review of definitions for fractional derivatives and integral. *Math. Probl. Eng.*, 238459.
11. Bulavatsky V.M. (2014). Closed form of the solutions of some boundary problems for anomalous diffusion equation with Hilfer’s generalized derivative. *Cybernetics and Systems Analysis*. 30(4), pp. 570-577.
12. Alimov Z. S. (2022). On a boundary-value problem for the degenerate wave equation in a prismatic domain. *Bull. Inst. Math.*, Vol. 5, No3, pp. 36-40.
13. David J., Nolte A., Sherman J. (2018). A Boundary-Value Problem for 3-D Fractional Wave Equation with Singularity. *Bull. Inst. Math.*, Vol. 1, No2, pp. 28-52.

“PISA” TOPSHIRIQLARINI BIOLOGIYA DARSLARIDA QO’LLANILISHI

*Sobirova Xurshida Abduvoxidovna,
Andijon viloyati Oltinko’l tuman 24-maktab Biologiya fani o’qituvchisi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8019847>

Annotation: *this article provides information on the order in which the PISA tests are compiled, to what extent students can apply their knowledge, skills and abilities in practice.*

Keywords: *method, Knowledge, Skills, Qualification, PISA, program, computer, integrated, innovative, competence.*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada PISA testlarini qay tartibda tuzish, o’quvchilarning bilim, ko’nikma va malakalarini amaliyotda qay darajada qo’llay olish qobiliyati haqida ma’lumot berilgan.*

Kalit so’zlar: *Metod, bilim, ko’nikma, malaka, PISA, dastur, kompyuter, integrallashgan, innovatsion, kompetensiya.*

O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi PF-5538-son Farmoni ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan. O’zbekiston Respublikasining 2030 yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o’quvchilarni baholash dasturi reytingi bo’yicha jahonning birinchi 30 ta ilg’or mamlakati qatoriga kirishishga erishdi.

PISA (inglizcha-Programme for International Student) turli davlatlarda 15 yoshli o’quvchilarning savodxonligini (o’qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo’llash qobiliyatini baholovchi dastur. Bu dastur 3 yilda bir marotaba o’tkaziladi. Dastlab 1997 yilda ishlab chiqilgan va 2000 yilda birinchi marta qo’llanilgan. PISA testlari 5 ta yo’nalish bo’yicha o’tkaziladi; O’qish, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiiy fanlar, hamkorlikda muommolarni hal qilish va moliyaviy savodxonlik yo’nalishlari. O’zbekiston 2021 yilda uch yo’nalish; O’qish, matematik savodxonlik va tabiiy-ilmiiy fanlar yo’nalishlari bo’yicha testlarda qatnashishni rejalashtirgan.

Testlarda asosiy e’tibor o’quvchilarning mazkur yo’nalishlar bo’yicha; Eng asosiy tushunchalarni bilish, bazaviy bilim va ko’nikmalarni egallagani, ulardan hayotiy vaziyatlarda foydalana olishiga qaratiladi. Xo’sh PISA dasturining maqsadi nima, u qanday va PISA savollari qanday prinsipga asoslangan holda tuziladi?

XXI asr- information texnologiyalar asri. Bu asr o’z mutaxassislaridan umuman oldingidan farq qiluvchi kompetensiyalarni talab qiladi. PISA testlari xuddi shu o’zgarishlarni ta’lim tizimida aks ettirishi, maktab o’quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo’ladigan hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko’nikmalarini qay darajada egallayotganligini, ta’lim tizimining bu o’zgarishlarga qanchalik moslashayotganini bilib olishdir.

PISA topshiriqlari kompyuterda bajariladi. Test topshiriqlari tayyor javobli bo’lib, ulardan to’g’risi tanlanadi. Shuningdek javobsiz testlar ham bo’ladi. Bularga o’quvchi to’liq yoki qisqa javob berishi so’raladi. Ayrim test topshiriqlari bitta hayotiy vaziyatga oid, biroq turli qiyinlik darajasidagi test savollaridan iborat bo’ladi.

1-PISA topshirig’i. Tinch holatda odam bir marta nafas olganda va nafas

chiqarganda 500 ml havo oladi va shuncha havo chiqaradi. Odam chuqur nafas olganda va chiqarganida 1500 ml havo oladi va chiqaradi.

- a) O'pkaning tiriklik sig'imi qanday hisoblanadi.
- b) O'pkaning tiriklik sig'imi qaysi asbob bilan o'lchanadi.

d) Odam tinch holatda 1 minut davomida 8-9 litr havo olib shuncha havo chiqaradi.

U 1 sutka davomida necha litr havo olib, necha litr havo chiqaradi.

s) Nafas olinganda o'pkaga o'tadigan havo tarkibida qaysi kimyoviy elementlar uchraydi?

2-PISA topshirig'ining yechimi

- a) nafas havosi + qo'shimcha havo + zaxiradagi havo = o'pkaning tiriklik sig'imi
 $500\text{ml} + 1500\text{ml} + 1500\text{ml} = 3500\text{ml}$

Javob: 3500 ml O'pkaning tiriklik sig'imi.

- b) O'pkaning tiriklik sig'imi spirometr yordamida o'lchanadi.

- d) 1 min- 8-9 litr; 1 sutka – 24 soat; 1 soat – 60 minut; $24 * 60 = 1440$ min
 $1440 \text{ minut} * 9 \text{ litr} = 12960 \text{ litr}$

Javob: 1 sutkada 12960 litr havo olib, chiqaradi.

- s) kislorod-O, azot-N, karbonat anhidrid-CO₂, inert gazlar va suv bug'lari

2-PISA topshirig'i. Og'iz bo'shlig'ida yashovchi bakteriyalar tishlar kariesining sababchisi sanaladi. XVIII asrdan boshlab shakarqamishdan shakar ishlab chiqarish hajmi ortishi bilan karies muammoga aylandi. Hozirgi kunda karies haqida ko'p narsa bilamiz.

Masalan: • Kariesning sababchisi bo'lgan bakteriyalar shakar bilan oziqlanadi.

• Shakar kislotaga aylanadi.

• Kislotatishlarning ustki qoplamini zararlaydi.

Tishlarni yuvish kariesning oldini oladi.

1-savol: Tishlar kariesida bakteriyalar qanday ahamiyatga ega? A) Bakteriyalar emal ishlab chiqaradi

B) Bakteriyalar shakar ishlab chiqaradi

C) Bakteriyalar minerallar ishlab chiqaradi

D) Bakteriyalar kislotaga ishlab chiqaradi Javob: D

Ba'zi mamlakatda bir nafar odamga to'g'ri keladigan karies bilan kasallangan tishlarining o'rtacha soni ancha yuqoridir. Bu mamlakatda karies bilan bog'liq muammolarga ilmiy tadqiqotlar o'tkazish yo'li bilan quyida keltirilgan savollarga javob topish mumkinmi? Har bir savolda "Ha" yoki "Yo'q"ni doiraga oling.

2-savol: Karies bilan bog'liq muammolar bo'yicha quyida keltirilgan savollarga ilmiy tadqiqotlar o'tkazish orqali javob topish mumkinmi?

Ha yoki Yo'q

Vodoprovod suvi gaftor qo'shish tishlar kariesi muammosiga ta'sir ko'rsatadimi?

Ha/Yo'q

Tish doktori qabulida bo'lish pullik bo'lishi kerakmi? Ha/Yo'q

Xulosa qilib aytganda, PISA topshiriqlari o'quvchining bilimni emas balki, ularning egallagan bilim va ko'nikmalarini duch kelgan vaziyatlarda qo'llay olishini, fikrlashini baholaydigan sistema hisoblanadi. Bundan tashqari PISA topshiriqlarida tabiiy fanlar uyg'unligini, ularning o'zaro bog'liqligini, integrallashganini ko'rish mumkin. Shu kabi innovatsion texnologiyalardan dars jarayonlarida foydalanish o'quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalar yanada rivojlanib boradi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 – yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»
2. G.A. Shaxmurova, I.T.Azimov, U.E.Raxmatov. Biologiyadan masala va mashqlar yechish. uslubiy qo‘llanma. Toshkent. 2017 yil.
3. Ergasheva, G. (2022). Quasi–professional activity is the basis of successful professional activity (on the example of a future biology teacher). Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 23(23).
4. Ergasheva, G. (2022). Kompetentli-yo‘naltirilgan topshiriqlar(kyt)ning metodik jihatdan qo‘llanilishi. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 23(23).

МЕТОДЫ ЭФФЕКТИВНОГО ПРОВЕДЕНИЯ УРОКОВ РУССКОГО ЯЗЫКА

Файзиева Мавжуда Саидовна

*Город Бухара Средняя общеобразовательная школа 2. Учитель
русского языка*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8021746>

Аннотация: в данной статье речь пойдет о методах эффективного проведения уроков русского языка, особенно тех, которые пригодятся при изучении языка, видах контроля.

Ключевые слова: метод проекта, общение, группа, диктант, творческий поиск, культура, просвещение, два народа, конкурс, коллектив, солидарность.

Учащиеся национальной группы через изучение языка знакомятся с ценностями национальной и мировой культуры, формируют представления о взаимосвязи языка и истории, культуры русского и других народов как части общечеловеческой культуры.

Для чтения текстов на русском языке, чтения газет и журналов, просмотра видеофильмов, выявления сходств и различий в культурах двух народов обучающихся направляет учитель. Проблемы со сверстниками в стране, менталитет народа, бизнес, таможня, и подобные мероприятия освещают особенности языка в жизни. При изучении иностранного языка, особенно в процессе общения, следует иметь в виду язык как основу всей человеческой культуры. Учитель в процессе педагогической деятельности обязательно должен побуждать учащихся к изучению своего языка, чтобы уважать культуру других людей. Те, кто хочет знать иностранный язык и правильно им пользоваться, должны прежде всего знать мир людей, говорящих на нем.

В процессе обучения русскому языку понятие обучения включает:

а) деятельность учителя по отбору и “подаче” материала учащимся, организации их учебно-воспитательной работы, развитию мировоззрения, выявлению знаний и умений;

б) активность учащихся, изучающих язык, в усвоении знаний, творческой работе по применению знаний, развитию навыков.

Существует несколько специфических способов эффективного проведения уроков русского языка. Группа педагогов проводит занятия с учетом психологической совместимости учащихся. На уроках, особенно в играх, организованных на конкурсной основе, в каждой группе будут сильные, средние и не овладевающие ученики. Члены группы не могут быть изменены, если группа работает хорошо. Если по каким-то причинам работа невозможна, состав группы можно изменить. Группам дается одна задача, но при ее выполнении обеспечивается распределение ролей между членами группы. Учитель должен контролировать активное участие в выполнении заданий не одного ученика, а целой группы членов.

Среди современных методов обучения наиболее перспективным считается проектный метод, позволяющий любой программе сохранить все достижения дидактики. В настоящее время метод проектов может стать стимулом для многих исследователей проводить научные исследования. Поэтому, когда мы говорим о методе проекта, этот метод является одним из способов достижения дидактической

цели. В первую очередь студентов распределяют по группам в зависимости от их количества и дают им тему для вопросов и ответов на тему "Моя Родина". Задание в группах: что понимаете под словом "Родина моя"? Задача учителя – взять старые журналы, ножницы, клей, бумагу и маркеры и снабдить учащихся узбекско-русскими словарями.

Учащимся группы раздаются задания. Кто-то в группе ищет слова в словаре, кто-то работает с маркером. Во время работы учитель советует употреблять только определенные иноязычные слова. По окончании работы группа представляет свой проект и защищает его. Это может быть рассказ, интервью, песня и т. д. Конечно, условие должно быть русским. Проекты предусматривают личную ответственность каждого студента. Во время работы над проектом каждый студент несет ответственность за определенный вид работы. Эта работа создает совершенно иной психологический климат в коллективе класса. Каждый студент понимает свою ответственность за группу. Данный вид работы служит развитию словарного запаса русского языка, знаний, творческих умений учащихся, развитию их собственных знаний, способностей, критического мышления самостоятельно.

После завершения проекта проводится мониторинг для определения уровня интереса к данному виду работ, т. е. о том, каким образом осуществляется сущность понятия "проект". Для достижения результата от педагога требуется умение направлять детей на самостоятельное мышление, выявление проблем, решение.

Особенно важна роль диктанта в эффективном проведении уроков русского языка и изучении законов языка. Диктант – это написание слова, предложения, текста, воспринимаемого на слух. Большое значение диктант имеет в развитии устной, письменной речи учащихся национальной группы, в повышении их грамотности. Студент старается не ошибиться в процессе написания диктанта. От того, насколько хорошо они усвоили фонетические, лексические и грамматические знания, будет зависеть, не ошибетесь ли вы. Правила правописания будут связаны с грамматическими явлениями. Следовательно, для написания грамотного диктанта, в свою очередь, также необходимо знать грамматические правила. Чтобы написать диктант по русскому языку студентам национальной группы, необходимо в первую очередь придерживаться ряда принципов при подборе текста для диктанта. Они следующие:

1. Наличие текста в форме монологической речи. В нем не должно быть отрывных предложений, восклицательных, вводных, отрывных предложений, союзов.
2. Размер текста должен подбираться исходя из возможностей учащихся национальной группы.
3. Когда содержание текста особенно связано с жизнью студентов, их внимание и внимание к тексту возрастают.
4. Текст диктанта должен прежде всего дать учащимся знания о том или ином.
5. Их интерес к изучению языка возрастает еще больше, если в тексте изучаемое явление повторяется не менее 5-6 раз, а тексты диктантов подбираются с учетом других аспектов.

Устное обучение заключается в подборе слов на основе применения правил правописания. Это происходит до и во время записи диктанта. Сложные слова, объясненные в диктанте, желательно записывать на каллиграфической доске и в тетради самих учащихся.

Учитывая зрительную и словесную подготовку, можно записать следующие подтипы учебных диктантов:

1) немодифицированный диктант (наглядный, предупреждающий, пояснительный, пояснительный) - обоснование выбора орфографии дается после записи;

2) модифицированный диктант (наглядный, предупреждающий, пояснительный, пояснительный);

3) выборочный диктант (наглядный, предупреждающий, пояснительный, пояснительный).

Картинные диктанты также являются необходимыми видами контроля при изучении языков, написании слов без орфографических ошибок, запоминании. Проводится с указанием предметной картинки или самого себя: показывается предметная картинка, учащиеся произносят ее название и пишут запятую, так продолжается работа (напоминается, что первое слово пишется с заглавной буквы, остальные - по правилу). Рисунок диктант имеет целью отработку усвоенного правила, особенно правильного написания сложных слов, правописание которых изучается в словаре, а также проверку того, как учащиеся их усвоили. Целесообразно, чтобы учитель последовательно использовал все виды диктантов, учитывая цель урока и этап работы по формированию компетенции..

Подводя итог, можно сказать, что современный учитель должен обладать следующими навыками: четко определять, что и как должен учиться ученик на каждом уровне деятельности в рамках каждого контролируемого предмета; применять методы (тестовые задания, творческая работа), позволяющие объективно оценивать будущее.

Использованная литература:

1. И.К.Шаламов. Мотивационное программно-целевое управление: теория, технология, практика. Барнаул, 2002.

2. Л.Т.Ахмедова, Е.А.Лагай. Современные технологии преподавания русского языка и литературы. Ташкент, 2016.

3. И.В.Никишина. Инновационные педагогические технологии и организация учебно-воспитательного и методического процессов в школе.

Издательство «Учитель», Волгоград, 2008.

PHRASEOLOGY AS A BRANCH OF LEXICOLOGY

*Nortillayeva Gulbakhor Mamajonovna,
Norin district 12th school English teacher*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8022244>

Annotation: *This article presents scientific ideas about lexicology, words, word-forming morphemes and word groups.*

Keywords: *Lexicon, lexicology, word, term, dictionary, source, morpheme, phrase.*

The linguists major concern with the treatment of the problems inherent in a course of Lexicology mainly from the synchronic angle. The diachronic approach which is, in the authors' opinion, indispensable in any study of vocabulary occupies its due place in the book too. This is based on the course of lectures in English Lexicology delivered by the authors for a number of years at the Moscow Maurice Thorez State Pedagogical Institute of Foreign Languages. The subject matter corresponds to the programme on English Lexicology issued by the USSR Ministry of Higher and Secondary Special Education.

In preparing this work the authors have tried to take into consideration the latest achievements in linguistic science made in the Soviet Union and elsewhere. The authors' indebtedness to various books and studies will be readily perceived from List of Books Extensively Used as well as from the authors quoted or referred to in the foot-notes. The factual material collected in some of the best graduation papers compiled under the authors' guidance has also been made use of.

It was pointed out above that Lexicology studies various lexical units: morphemes, words, variable word-groups and phraseological units. We proceed from the assumption that the word is the basic unit of language system, the largest on the morphologic and the smallest on the syntactic plane of linguistic analysis. The word is a structural and semantic entity within the language system. It should be pointed out that there is another approach to the concept of the basic language unit. The criticism of this viewpoint cannot be discussed within the framework of the present study. Suffice it to say that here we consistently proceed from the concept of the word as the basic unit in all the branches of Lexicology. Both words and phraseological units are names for things, namely the names of actions, objects, qualities.

Modern English Lexicology aims at giving a systematic description of the word-stock of Modern English. Words, their component parts — morphemes — and various types of word-groups, are subjected to structural and semantic analysis primarily from the synchronic angle. In other words, Modern English Lexicology investigates the problems of word-structure and word-formation in Modern English, the semantic structure of English words, the main principles underlying the classification of vocabulary units into various groupings the laws governing the replenishment of the vocabulary with new vocabulary units.

It also studies the relations existing between various lexical layers of the English vocabulary and the specific laws and regulations that govern its development at the present time. The source and growth of the English vocabulary, the changes it has undergone in its history are also dwelt upon, as the diachronic approach revealing the vocabulary in the making cannot but contribute to the understanding of its workings at the present time.

It has become a tradition to include on a course of Lexicology short section dealing with Lexicography, the science and art of dictionary-compiling, because Lexicography is a practical application of Lexicology so that the dictionary-maker is inevitably guided in his work by the principles laid down by the lexicologist as a result of his investigations. It is common knowledge that in his investigation the lexicologist makes use of various methods. An acquaintance with these methods is an indispensable part of a course of lexicology.

Modern English Lexicology as a subject of study forms part of the Theoretical Course of Modern English and as such is inseparable from its other component parts, i.e. Grammar, Phonetics, Stylistics, on the one hand, and the Course of History of the English Language, on the other.

The language learner will find the Course of Modern English Lexicology of great practical importance. He will obtain much valuable information concerning the English word-stock and the laws and regulations governing the formation and usage of English words and word-groups. Besides, the Course is aimed both at summarising the practical material already familiar to the students from foreign language classes and at helping the students to develop the skills and habits of generalising the linguistic phenomena observed. The knowledge the students gain from the Course of Modern English Lexicology will guide them in all their dealings with the English word-stock and help them apply this information to the solution of practical problems that may face them in class-room teaching. Teachers should always remember that practical command alone does not qualify a person to teach a language.

This textbook treats the following basic problems:

1. Semasiology and semantic classifications of words;
2. Word-groups and phraseological units;
3. Word-structure;
4. Word-formation;
5. Etymological survey of the English word-stock;
6. Various aspects of vocabulary units and replenishment of Modern English word-stock;
7. Variants and dialects of Modern English;
8. Fundamentals of English Lexicography;
9. Methods and Procedures of Lexicological Analysis.

It will be recalled that lexicology deals with words, word-forming morphemes and word-groups.

THE LIST OF USED LITERATURE

1. Bekozowskiy L. Articles and Proper Names.- Wrodaw: Cambridge University Press, 2001. 204-p
2. Bennett A., William Arthur. Aspects of language and language teaching.- London-New-York: Longman,1991. 427-p.
3. Clarence. Proper Nouns in English. –Oxford: Longman, 1969. 548-p.
4. Fernando, Chitra. Idioms and Idiomaticity. – Oxford: Oxford University Press, 1996. 312-p.
5. Glaser, Rosamarie. The Stylistic Potential of Phraseological units in the light of Genre Analysis.- Oxford: Longman, 1998. 243-p.
6. Langerdock Van, Willy. Theory and Typology of Proper Names.- Berlin-2007. 248-p.

7. Marpnaridau. A.Sophia. Proper Names in Communication.- Oxford: Cambridge University Press, 1989.137-p.

INGLIZ TILIDA LEKSIKANI O'RGATISHDAN ASOSIY MAQSAD

*Raximova Muattar Abdukaxarovna,
Norin tumani 12- maktab ingliz tili fani o'qituvchisi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8022290>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilida leksikani o'rgatishdan asosiy maqsad borasida ma'lumotlar berildi.

Kalit so'zlar: Til o'qitish, usul – lug'at, prinsip, yangi so'z birikmalari, aktiv minimumga (asosan), so'zning shakli.

O'quvchilarga chet til nutq ko'nikma va malakalarini singdirishdir. Leksik materialni egallash uch bosqichdan o'tadi. Birinchi bosqich yangi so'z bilan tanishishdan boshlanadi: Ikkinchi bosqich tanishilgan leksikani nutq jarayonida qo'llay boshlashga qaratiladi, ya'ni bu materialni dastlabki mustahkamlash davridir va uchinchi bosqichda esa o'rganilayotgan so'z nutq faoliyati turlarida ko'nikma hamda malaka tarkibida o'zlashtiriladi. Leksik birlik yuzasidan bajariladigan ushbu ish bosqichlarini metodlarga taqqoslash mumkin: tanishish; mashq qilish va qo'llash:

Leksikani o'rgatish prinsiplari: leksik materialni o'rgatishga qo'yiladigan dasturiy talablar maxsus metodik prinsiplar ishlab chiqishni taqozo etadi. Mazkur masala yuzasidan o'tkazilgan ilmiy tadqiqotga binoan quyidagi prinsiplarga amal qilinadi:

1. chet til o'rgatishda lug'atni oqilona chegaralash prinsipi: tanlash birliklari belgilab olinadi.

2. Til o'qitishda leksik birliklar muayan maqsadga qaratilganligi, prinsipi; Leksik operatsiyani mustahkamlash uchun qo'llanadigan birliklar aniq ko'nikmani hosil qilishga mo'ljallanadi;

3. Leksik birliklarning lingvistik aloqador psixologik tabiatini hisobga olish prinsipi; Mashq qilish davrlarida leksik birliklarning mavhum tushuncha ifodalaydiganlari ta'riflash vositasida narsaga tegishlilari ko'rgazmalilik yordamida, sistema hosil qiladigan mavzuga oid, masalan; dunyo tomonlari – sharq, g'arb, janub, shimolni ifodalash leksik birliklar;

4. Ta'limning didaktik va psixologik qonuniyatlarini hisobga olish, prinsipi: Har bir leksik birlik taqdimot mashq qilish va qo'llash bosqichlarida borgan sari kengaytirilib, ya'ni ma'no doirasi tovush va yozish timsollari va turli birikmalarda hamda guruhlarda qo'llanilishi;

5. Naqd lug'at boyligini yangi so'z ma'nosini asoslangan tarzda fahmlashni ta'minlash va xufiya lug'atni shakllantirishda o'zaro boyliqlik prinsipi: har uchala vazifa faol, bir-biriga bog'liq va izchil bajariladi:

6. ma'noviy umumlashtirishga suyanib ish ko'rish prinsipi; leksik birlik mazmun plani tahlil etishyo'li bilan birlikning semantik variantlari orasidagi o'xshashlik hamda tafovat belgilarini aniqlashga erishiladi:

7. Nutq malakalarini o'stirish va shu jarayonda leksikani egallashni birga olib borish prinsipi:

So'z tilning eng asosiy birligidir. Tildagi barcha so'zlarning yig'indisi uning lug'at tarkibi yoki leksikasi deb atalib, ularni leksikologiya o'rganadi.

Mustaqil o'rganishda yana bir foydali pedagogik usul – lug'at va ma'lumotnomalardan yangi leksik birlik ma'nosini topishdir. Leksika ko'nikmalarini shakllantirishda mashq qilish bosqichidagi asosiy ishlar qo'yidagilar:

1. So'z, so'z birikmasi va gapni aytish. Ushbu usul amali chog'ida muallim topshirig'i mana bunday tartibda bo'lishi kuzatiladi: "Men keyin takrorlang va eslab qoling"

2. Yangi so'z ishtirokida so'z birikmalarini og'zaki tuzish, muallim quyidagicha topshiriq beradi: So'zni eshiting va uni so'z birikmasida ayting. Masalan birinchi o'quv yilida o'rganilayotgan book so'zi mashq qilinayapti. Muallim so'zlar guruhini aytadi: English, Uzbek, Russian read see, my. O'quvchilar navbatma-navbat birikmalar tuzadilar: English book, read a book, my book.

3. So'zni turli nutq namunalarida qo'llashgan muallim topshirig'iga binoan bajariladigan ish turidir. Masalan: "Ayting – I see a .... Savolga javob qaytaring".

4. So'zni ko'rish orqali idrok etish, matn ma'nosiga bog'lab biriktirish va o'qish topshiriq turlari "Menga quloq solib, o'qing".

5. Leksik birlikni bosma matnda tayanib mashqda o'zlashtirish. Berilgan matndan falon mavzuga oid so'zlarni toping va ularni o'qing.

6. So'zni yozish. Topshiriq "So'zni doskadan kitobdan ko'chirish va eslab qoling" Muallim tushuntirib beradi va yozishdan yagona leksik ko'nikmalarni shakllantirishga oid ma'lumotlar keltirilgan.

Ingliz tilida leksik mashqlar.

Aslida leksikani o'rganishning har uchala bosqichi (tanishtirish yoki taqdim etish mashq bajarish va qo'llanilishi) tegishli mashqlarda ro'y beradi. Leksik birlik ko'nikmaga kirishi uchun bajariladigan mashqlarda uni ikki xil ishlatish usuli mavjud, o'rganilayotgan so'z bir joyda turli birliklar bilan ishlatiladi, yoki har xil o'rinlarda yangi – yangi so'z birikmalari hosil qilib takrorlanadi.

Leksik mashqlar informasion va operasion qismlardan tashkil topadi. Birinchi qism ko'rsatma berish va ijro namunasi bo'lib, tilga oid qoida bilan hamda nutq amaliyotini birlashtiruvchi oraliq mashqlardan iborat. Operasion mashqlarda leksik material asosida nutq harakatlari egallanadi. Mashqdagi muayyan element – leksik operatsion egallash doimo asosiy vazifa qilib qo'yiladi.

Masalan: "Matnni o'qing, ajratib ko'rsatilgan so'zga e'tibor bering", mashqlarning asosiy turlari quyidagilar;

1. Real lug'at boyligini o'zlashtirish lug'at tarkibini kengaytirish va ularni fahmlash orqali bilib olish ko'nikmalarini hosil qiladigan mashqlar:

2. receptacle tinglab va o'qib tushunish va reproduktiv gapirish qisman-yozish leksik mashqlari;

3. Leksik birlikning har xil turlari so'z, turg'un so'z birikmasi, nutq o'rganish mashqlari;

Mashq turlari o'z navbatida yana kichik guruhlariga bo'linadi, joyiga ko'ra, shakl va usuliga qarab, yolg'iz yoki xor bilan, mustaqil yoki muallim rahbarligida, ona tilga munosabati nuqtai nazardan leksikani o'rganishda leksik material deganda biz o'rganilayotgan tilning so'zlari va so'z birikmalariga aytamiz.

Leksik materialni o'rganmasdan turib, u yoki bu tilda nutq faoliyatining turlarini shakllantirish ham, uni rivojlantirish ham amalga oshmaydi. Shunday qilib u yoki bu tilning nutq faoliyati turlarini o'rgatishimizda leksikaning roli muhimdir.

Shu bilan birga o'quv dasturida aktiv va passiv ravishda o'zlashtirilishi lozim bo'lgan leksik minimumning soni, miqdori ham aniq belgilab beriladi. Har xil tipdagi o'quv

yurtlarida o'rgatiladigan leksik minimumning soni o'qitish maqsadlari va o'qitish mazmuni bilan chegaralanadi, hamda ularning soni har xil bo'ladi.

Leksik minimumni tanlashda bir qancha tamoyillarga tayanamiz:

Aktiv minimumga (asosan);

1. Og'zaki nutqda ko'proq;
2. Mavzu bo'yicha tanlash tamoyili;
3. Boshqa so'zlar bilan bog'lana olishligi tamoyili;
4. Namunaviylik tamoyili;
5. Sinonimlarni chiqarib tashlash tamoyili;

Passiv minimumga esa:

1. Yozma-adabiy tilda ko'proq ishlatilishi tamoyili;
2. Ko'p ma'noga ega bo'lish tamoyili;
3. Qo'shimchalar orqali so'z yasay olish tamoyili;

Passiv minimum deganda biz nutq faoliyatining faqat retseptiv, ya'ni tinglab tushunish va o'qish turlarida ishlatiladigan leksik birliklarga aytamiz. Har qanday leksik birlikni ikki tamoni mavjuddir.

1. shakl
2. ma'no

So'zning shakli ham o'z navbatida ikki xil ifodalanadi.

1. tovushlar orqali
2. harflar orqali, ya'ni grafik shakli.

Birinчисidan nutq organlarining harakati orqali bajarilsa ikkinчисida esa qo'lning harakat qilishi orqali sodir bo'ladi. Ularni qabul qilishda esa birinchi shaklni eshitish orqali qabul qilinsa, ikkinчисini esa ko'rish sezgisi orqali qabul qilinadi.

Adabiyotlar:

1. "Innovatsion darslarda o'quvchilarning inglizcha fikrlash qobiliyatini rivojlantirish" Qashqadaryo ziyokori 2008 yil 13-son.
2. Jalolov J.J. "Chet til o'qitish metodikasi" Toshkent 1990 yil.
3. Rogova G. "Methods of teaching English" Moscow 1983.
4. Temirov Y., Suyarova N. "Chet tili o'qitish metodikasi" – Qarshi 2009 yil.

CHET TILLARI O'QITISH METODIKASINING O'ZIGA XOSLIGI

*Mamadaliyeva Shohista Mahmudovna,
Namangan shahar 50- maktab ingliz tili fani o'qituvchisi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8022339>

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tilini o'quvchilarga o'ziga xos o'rgatishdan asosiy maqsad borasida ma'lumotlar berildi.

Kalit so'zlar: Metodika, til, maqsad, vazifa, o'qitish, usul – lug'at, prinsip, yangi so'z birikmalari, aktiv minimumga (asosan), so'zning shakli.

Hozirgi paytda chet tillar o'qitish metodikasiga chet tillar o'qitishning maqsadlari va mazmuni, qonuniyat, metod vositalari, yo'llari, usullari, ta'lim tizimini o'rganish va o'rgatish bilan shug'ullanuvchi, shuningdek chet tili yordamida o'quvchilarni tarbiyalashni amalga oshiruvchi fan sifatida qaralmoqda. O'rta maktabda chet tillarni o'qitish metodikasi o'z premetiga ega. Ta'lim jarayonida o'qitishning interfaol usullaridan foydalanish, bunda o'quvchilarning yosh-psixologik xususiyatlarini hisobga olish shu kunning asosiy talabidir. Biz quyida maktabda boshlang'ich davrda ingliz tili o'qitishning ba'zi jihatlari to'g'risida to'xtalmoqchimiz. Zero, ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan usullar, yondashuvlar maktablarda endigina ish boshlagan yosh mutaxassislar uchun amaliy yordam vazifasini o'tishiga ishonamiz.

Amaliyot ko'rsatdiki, til o'rganish jarayoni sinf o'quvchilarni guruhlarga ajratib tashkil etilganda samaliroq bo'ladi. chunki bu o'quvchiga dars jarayonida guruhlarga zaruratdan kelib chiqqan holda turli yondashish, takrorlashga ko'proq e'tibor berish tez o'zlashtirayotgan o'quvchiga esa qo'shimcha topshiriqlar berish imkonini beradi. O'tiladigan darslar bir qator-ta'limiy, tarbiyaviy maqsadlarni o'zida mujasamlashtirgan bo'ladi. ushbu maqsadlarga erishish uchun o'qituvchi qator mashqlardan foydalanishi mumkin.

Rasmlar ham til o'rganish vositasi sifatida xizmat qiladi. Bunda o'quvchilar uchta guruhga bo'linadi. Bu o'quvchilarga turli xil kartochkalar tarqatish orqali amalga oshiradi. Masalan, mevalar rasmi chizilgan kartochkalar tarqatiladi. Bir xil mevalar rasmini olgan o'quvchilar 1 ta guruhda har bir guruhda 4 nafardan ishtirokida bo'ladi, ularga bittadan rasm beriladi va guruhdagi har bir ishtirokchi rasmda aks ettirilgan narsalarni inglizcha ifodalab, yozib boradi. Faraz filaylik biror bir rasmda sinfxona tasvirlangan.

1-o'quvchi	2-o'quvchi	3-o'quvchi	4-o'quvchi
Window	a map	blackboard	a picture
a door	a bookshelf	a table	a table
a flowers	a desk	a chair	a book
	a book	classroom	a pen

O'quvchilar sinfxonadagi bor jihozlarning inglizcha nomini yozishadi. Bu birinchi bosqich bo'lib, unga 2 daqiqa vaqt beriladi. O'qituvchi guruhlar yozgan so'zlarni tinglaydi. Har bir guruh o'quvchilari yozgan so'zlarning miqdoriga qarab, guruhlar baholab boradi. Agar guruh ishtirokchilari rasmda tasvirlab yozgan so'zlarida bir xillik holatlari uchrab qolsa, bunday holatda so'zlar hisobga olinmaydi va baholanmaydi.

Ikkinchi bosqichda guruh a'zolari o'zlari yozgan so'zlari orqali matn tuzishadi. Masalan, this is our classroom our classroom is large and light there are a lot of maps, flags

in our classroom. There are 8 desks and chairs in it we like our room. There are a lot of books on the shelves.

Ikkinchi bosqich jarayoniga 3 daqiqa vaqt beriladi. O‘qituvchi har bir guruhning yozgan matnini tinglaydi.

Uchinchi bosqichda matn tuzishda yo‘l qo‘yilgan xatolar ustida ishlanadi. Bunda guruhlar yozgan matnlarini bir-birlari bilan almashinishadi va guruhlar bir-birlarining yo‘l qo‘ygan xatolarini topishadi. Albatta, o‘qituvchi ham guruhlar yo‘l qo‘yotgan xatolarni eslab qolishiga to‘g‘ri keladi. Shu sababli o‘qituvchi sinfxonani aylanib yurar ekan, ularni o‘zida qayd qilib borishi zarur. Mashq oxirida qayd etib qo‘yilgan ba‘zi odatiy yoki muhim xatolarni o‘qituvchi aytib o‘tishi lozim. O‘quvchilarni juftlik yoki guruh ishlari davomida shovqin solmasdan va xushmuomalalik bilan gapirishga hamda vazifani bajargandan so‘ng, qo‘shimcha vazifa olishga tayyor turishga o‘rgatish kerak. Agar mashqni bajarishdan oldin aniq ko‘rsatmalar berilsa, o‘quvchilar vazifani adashmasdan va ortiqcha shovqinlarsiz bajara oladilar.

Rasmlarga munosabat mashqini bajarish yuzasidan xulosa shuki, bunday mashqdan foydalanish o‘quvchilarning tekshirish, og‘zaki tasvirlash, muhokama qilish, fikr yuritish, qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bir-biriga do‘stona munosabatda bo‘lish, birgalikda faoliyat yuritishi muxiti yaratiladi. Bu mashqni bajarish rivojlantiruvchi maqsadga erishish uchun imkon ham beradi, ya‘ni o‘quvchining fikrlash, tasavvur qilish, diqqat e‘tibor, xotira ko‘nikmalarini rivojlantiradi, mustahkamlaydi. Darsni yanada samaliroq olib borish uchun turli mashqlardan foydalanish ham maqsadga muvofiqdir.

Ushbu turdagi mashqlar o‘tilgan mavzularni mustahkamlashga xizmat qiladi. O‘quvchilarda chaqqonlik, diqqat-e‘tibor ko‘nikmalarini shakllantiradi va o‘tilgan mavzu, yangi so‘z hamda iboralarni qanday darajada o‘zlashtirganliklarini aniqlash va baholashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. “Innovatsion darslarda o‘quvchilarning inglizcha fikrlash qobiliyatini rivojlantirish” Ziyokor gazetasi 2008 yil.

2. Ishmuhammedov R. “Bolalarni tarbiyalash va sog‘lomlashtirish ishlarida pedagogik texnologiya” – Toshkent, UDAP 2004.

3. Ochilov M. “Yangi pedagogik texnologiyalar” Qarshi, Nasaf 2000 yil.

4. “Yangi tipdagi o‘quv muassasalari uchun namunaviy nizom va o‘quv rejalari” Toshkent 1993 yil.

5. Rogova G. “Xorijiy tillarni o‘qitish” – Toshkent 1993 yil.

6. Yo‘ldoshev J. Usmonov S “Pedagogik texnologiya asoslari” – Toshkent 2001 yil

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA O'QISHNING AHAMIYATI

Maxsudova Dilorom,

*Namangan viloyati Norin tuman 9-maktab 1-toifali boshlang'ich
sinf o'qituvchisi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8022396>

Annotatsiya – Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida o'qishning ahamiyati ilmiy tomondan tadqiq eiladi. Ilmiy fikrlar faktlar bilan dalillanadi.

Kalit so'zlar – Tizim, ta'lim, mantiq, mantiqiy o'qish, she'riy asar, g'oya, mazmun, tushuncha, xususiyat.

Boshlang'ich ta'lim tizimida mantiqiy o'qish (matnni to'g'ri, tushunib, tez (me'yorida) o'qish) va adabiy o'qish mukammal o'zlashtirilganidan so'ng ifodali o'qishga o'tiladi. U yod olingan she'riy asarlarni ifodali o'qishni ham o'z ichiga oladi. Ifodali o'qishning muvaffaqiyati o'quvchilarning asar mazmuni, g'oyaviy- badiiy xususiyatlari haqida muayyan tushunchaga ega bo'lishlari bilan bog'liq.

Ifodali o'qish intonatsiya – ohang yordamida asarning g'oyasi va jozibasini to'g'ri, aniq, yozuvchi niyatiga mos ravishda ifodalay bilishdir. Ifodali o'qish adabiyotni aniq va ko'rgazmali o'qitishning dastlabki va asosiy shaklidir", deb ta'kidlaydi metodist olim M. A. Ribnikova.[1] Demak, "Ifodali o'qishning asosiy vazifasi asarning mazmunini va emotsionalligini intonatsiya orqali o'quvchilarga ko'rgazmali qilib ko'rsatishdir. Ifodali o'qishning asosiy tamoyili o'qiladigan asar go'yasi va badiiy qimmatini chuqur tushunishdir"[2]

Ohang va intonatsiya she'riy asarlarni ifodali o'qishda qay darajada muhim bo'lsa, nasriy asarlarni o'qishda ham muhim talablardan biridir. Nasriy asarlarni o'qishdan oldin unda qanday g'oya ilgari surilayotganini aniqlash zarur. Masalan, ifodali o'qish oldiga qo'yilgan 4-sinfda X. To'xtaboyevning "Xatosini tushungan bola" hikoyasini ifodali o'qishdan oldin o'quvchilarga xatosini tushungan bola kim ekanligi, uning xatosi nimalardan iborat bo'lganligi, maqtanchoqlikning yomon illat ekanligi to'g'risida tushuncha beriladi.

Ifodali o'qish oldiga qo'yilgan bu talab M. Abdurashidxonovning "Ha kim ekanin it", kabi she'riy hikoyalarni o'qishga ham xosdir.

Matnni ifodali o'qishga tayyorlanish

1. Matnni diqqat bilan o'qing.

Unda nima haqida aytilganini tushunishga harakat qiling.

2. Mavzuni, asosiy g'oyani, aytilish tonlarini aniqlang.

3. Matnni nima maqsadda o'qishingiz va tinglovchilarni nimaga ishontirishingiz haqida o'ylang.

4. Gapdagi muhim ahamiyatga ega bo'lgan so'zlar ma'nosini belgilang.

5. Qaerda pauzalar bo'lishini belgilang.

6. Og'zaki, ifodali nutqning yana qanday usullaridan foydala nishingizni o'ylang, masalan, nutq tempi, ovoz balandligi yoki pastligi.

Xotira, nutq va tafakkuming rivojlanishiga 5moduldagi ishlar xizmat qiladi. Bunday ishlarni tartibga so'sh uchun quyidagi eslatmadan foydalanish maqsadga muvofiq.[3]

Badiiy o'qish ifodali o'qishning yuksak bosqichi hisoblanadi. Unda soz san'atining barcha komponentlari ishtirok etadi. U o'quvchidan asar ruhiga batomom kirishni, san'atkorona o'qishni talab etadi. Badiiy o'qishda asar qahramonlarining ruhiy holati, kechinmalari to'la anglab yetilgandagina ta'sirchanlikka erishish mumkin. Badiiy o'qishga tayyorgarlik ko'rishda aktyorlarning audio-video tasmlarga yozilgan ijrolaridan foydalanish yaxshi samara beradi.

Badiiy o'qishning muvaffaqiyatini ta'minlaydigan omillardan biri tanlab o'qishdir. Masalan, 3-sinfda X.To'xtaboyevning "Hassa" hikoyasi bilan tanishish jarayonida Qobil boboning savollariga Shavkatning javoblari yoki S. Anorboyevning "Bahs" hikoyasidagi epizodi yuzasidan o'qituvchi topshirig'iga ko'ra mazkur o'rinlarni tanlab qayta o'qilishi natijasiga ushbu asarlarning badiiy-estetik qimmatini chuqurroq o'zlashtirishga erishiladi.

Izlanish metodi. Bu metod asardagi voqea va tafsilotlar asosida o'quvchilarga savol-topshiriqlar tuzishda, qahramonlarga baho berishda keng qo'llanilarigan usuldir.

O'qish darslarida reproduktiv metod keng qo'llaniladi. Xo'sh, bu usulni qachon qo'llash mumkin?

Bu usullar o'quvchilarning yangi tushuncha, hodisa va qonunlarni bilishdagi ijodiy faolliklari darajasini baholash asosida qismlarga ajratiladi. Reproaktiv usullar o'quvchilarning o'quv materiallarini mustahkamroq eslab qolishlarini ta'minlash, bilishga doir faoliyatni bevosita boshqarish, kamchiliklarni tez aniqlash uchun amaliy ko'nikma va malakalarni tarkib toptirish maqsadida qo'llaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Рыбникова М.А. очерки по методике литературного чтени. – Учпедгиз 1945. – стр. 125.

2. Jo'rayev K. ifodali o'qish va hikoya qilish. - .: "o'qituvchi", 1968. 7-9-betlar.

3. Ibragimov R. Boshlang'ich maktab o'quvchilarida bilish, faoliyatini shakllantirishning didaktik asoslari. Diss. T., 2001-yil

BOSHLANG`ICH SINIF TA`LIMIDA ONA TILI FANIDAN ILG`OR PEDAGOGIK\_TEXNOLIGIYALARNI QO`LLASHNING METODIK ASOSLARI

Umrzoqova Karimaxon

*Namangan viloyati Norin tuman 9-maktab boshlang'ich sinf oliy
toifali o'qituvchisi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8022420>

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang`ich sinf ona tili darslarida ilg`or pedagogik texnologiyalarni qo`llashning metodik asoslari borasida ilmiy ma`lumotlar berishga harakat qilindi.*

**Kalit so`zlar:** *Ta`lim – tarbiya jarayoni sifati va samaradorligini oshirish, pedagogik texnologiya, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo`llash.*

Boshlang`ich ona tili darslarini bugungi kun talablaridan kelib chiqib, eng samarali ilg`or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilish eng muhim vazifalardan biridir. Buning uchun esa, avvalo, pedagogik texnologiyaning mohiyatini bilish va anglash zarur. Hozirda “Shaxs” tushunchasi milliy ta`limning shakl va tamoyilida muhim ahamiyatga ega bo`lib, darsga zamonaviy talablar asosida yondashishni talb etadi. Shaxsni tarbiyalash – “Ta`lim to`g`risida” gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” da Respublika ta`lim xodimlari zimmasiga o`ta ma`suliyatli vazifalar yuklaydi. Bu vazifani amalga oshirish jarayoni o`quvchilarni o`qitishga yangicha yondashish, o`qituvchilarni o`z kasbiga va o`zgalarga, yani ta`lim oluvchilarga talabchanlik bilan munosabatda bo`lishni taqozo etadi. Pedagogik jarayonining eskirib qolgan texnologiyasini yangisiga almashtirish, zamonaviy maktabga davr talablari asosida yondashish, darsga esa yangicha usullarining loyhasini tadbiiq etish asosiy vazifalardan biriga aylanmoqda. Yangi pedagogik texnologiyaning afzalligi zamon sinovidan o`tib, interfaol darsning sifat va samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi o`z isbotini topmoqda. Bu borada tajriba to`plagan tatqiqotchilar pedagogik texnologiya darsning muvaffaqiyatlarini kafolatlovchi omil ekanligini ta`kidlab, ommaning diqqat e`tiboriga havola etayotir. Ta`lim – tarbiya jarayoni sifati va samaradorligini oshirish kelgusi taraqqiyotimizning asosi ekanligi ma`lum. Bu haqda Birinchi Prezidentimizning quyidagi so`zlari ibratlidir: «Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo`lishi farzandlarimizning bugun qanday ta`lim va tarbiya olishiga bog`liq. Buning uchun har qaysi ota – ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko`rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan keib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo`lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish ta`lim – tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo`lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak. Bu esa ta`lim va tarbiya ishini uyg`un holda olib borishni talab etadi».

Ma`lumki, barcha pedagoglar uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiy turlari, xususiyatlari, nazariy asoslari, ulardan amalda samarali foydalanish bo`yicha yo`l-yo`riqlar, ta`lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni kiritish mexanizmi jarayoni haqidagi ma`lumotlardan iborat. Yangi pedagogik texnologiya ta`limning ma`lum maqsadga yo`naltirilgan shakl, usul va vositalar tizimidir. Texnologiya tushunchasi texnikaviy taraqqiyot bilan bog`liq xolda fanga 1872- yilda kirib keldi va yunoncha ikkita 2 so`zdan “Texnos” – san`at, hunar va “Logos” – fan so`zlaridan tashkil topib “Hunar fani”

ma'nosini anglatadi. Shu ma'noda texnologiyani ma'lum ma'noda san'atga qiyos qilinadi. Chunki san'at intuitsiyaga asoslanadi, texnologiya esa fanga asoslanadi. Lekin juda ko'p faoliyat sohalari dastlab san'atdan boshlanadi va texnologiya bilan tugaydi. Texnologiya – shaxsni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish qonuniyatlarini o'zida jo qilgan va yakuniy natijani ta'minlaydigan va kafolatlaydigan pedagogik faoliyatdir. Texnologiya tushunchasi regulativ (tartibga solib turuvchi) ta'sir etish kuchiga ega bo'lib, nazariyachi- olimlar va o'qituvchilarni yangicha tafakkurlashga, erkin ijod qilishga undaydi. Pedagogik texnologiya tushunchasi keng ko'lamli, ser-qirra tushuncha bo'lib, u ta'lim-tarbiya amaliyotini rivojlantirish ehtiyojlari asosida kelib chiqqan va hozirda pedagogika, psixologiya fanlarida o'z o'rniga ega. Ta'lim - tarbiya faoliyatining mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari shu faoliyatdan ko'zda to'tilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni texnologiyaga aylanib bormoqda. Shu asosda ta'lim-tarbiya sohasida so'nggi davrda pedagogik texnologiya amal qila boshladi. Ishlab chiqarishdagi texnologiyada turli materiallarga ishlov berish tegishli kasb ustalari tomonidan amalga oshiriladi. Pedagogik texnologiyada esa ishlov beriladigan material o'quvchi (ta'lim oluvchi)ning aqliy, ruhiy, axloqiy sifatleri bo'lib, ularga o'qituvchi, tarbiyachi tomonidan ma'lum maqsadlarga erishish yo'lida har turli ta'sirlar o'tkaziladi.

Pedagogik texnologiya — bu o'qitishga o'ziga xos yangicha (innovatsion) yondashuvdir. U pedagogikadagi ijtimoiy-muhandislik tafakkurining ifodalanishi, texnokratik ilmiy ragning pedagogika sohasiga ko'chirilgan tasviri, ta'lim jarayonining muayyan standartlashuvi hisoblanadi (B.L. Farberman). Pedagogik texnologiya turli mualliflar (manbalar) ning barcha ta'riflari mazmunini o'zida mujassam etuvchi umumlashtirishdan iborat (G.K.Selevko). Yuqorida keltirilgan ayrim ta'riflarning o'zaro har xilligidan ko'rinadiki, pedagogik texnologiya tushunchasi ko'p qirrali bo'lib, unga pedagogik, psixologik, didaktik, tashkiliy, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va boshqa nuqtai nazarlardan yondashish mumkin. Hozirgi ta'lim-tarbiya sohasida keng rivojlanib borayotgan yo'nalishlardan biri zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashdan iborat. Ma'lumki, ta'lim – tarbiya jarayoni katta avlod tomonidan o'z bilim va tajribalarini o'sib kelayotgan avlodga o'rgatishdan iborat bo'lib, bu jarayonda asosan inson hayoti uchun zarur axborotlarni avloddan avlodga uzatish amalga oshiriladi. Insoniyat hayoti axborotlar bilan chambarchas bog'liq. Boshqacha aytganda, insonning har bir harakati axborot olish yoki uzatish yoki undan foydalanish yoki uni o'rganish, o'zlashtirish, saqlash va boyitishdan iborat. Pedagogik texnologiya-ta'lim metodlari, usullari, yo'llari hamda tarbiyaviy vositalar yig'indisi; u pedagogik jarayonning tashkiliy -usubiy vositalari majmuidir. Pedagogik texnologiya - bu o'z oldiga ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi, butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini texnik resurslar va odamlarning o'zaro munosabatlarini hisobga olgan holda yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli metodidir.

Pedagogik texnologiya - ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun qulay shakl va usulda uzatish va o'zlashtirish jarayonidan iborat. Demak, pedagogik texnologiya-insonga (ta'lim - tarbiya oluvchiga) oldindan belgilangan maqsad bo'yicha ta'sir o'tkazish faoliyatidan iborat. Pedagogik texnologiya o'quvchini mustaqil o'qishga, bilim olishga, fikrlashga o'rgatishni kafolatlaydigan jarayondir. Pedagogik texnologiya jarayonida o'qituvchi rahbarligida o'quvchi mustaqil ravishda bilim oladi, o'rganadi, o'zlashtiradi. Bu faoliyatni amalga oshirish uni tashkil qilish, olib borish, takomillashtirish, tahlil qilish, tadqiq qilish, qiyoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish, boshqarish, nazorat, baholash kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi. Bu faoliyat boshqa hamma faoliyatlarga xos bo'lgan

belgilarga ega bo'lib, avvalo jarayon ko'rinishida amalga oshiriladi va shu ko'rinishda mavjud bo'ladi. Shu bilan birga bu jarayon o'ziga xos qonuniyatlarga ega bo'lib, bu qonuniyatlarni insoniyat tomonidan o'rganish davom etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. R.Mavlonova, N.X.Raxmonqulova. Boshlang'ich ta'limda innovatsiya. Metodik qo'llanma, TDPU, 2007.
2. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat (O'quv qo'llanma). – T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006 y.
3. O'.Q.Tolipov, M.Usmonboeva. Pedagogik texnologiyalarning tanqidiy asoslari. – T.: Fan, 2006.

O'QITUVCHINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Raxmatova Nargiza Dalibayevna

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
"Musiq nazariyasi va metodikasi" kafedrası
katta o'qituvchisi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8022449>

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari, kompetentlik tushunchasi, pedagogik kasbiy kompetensiyaning maxsus mezonlari, tarkibiy asoslarini yoritgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, pedagogik shart-sharoitlar, kompetentlik, kompetensiya, kasbiy kompetentlik, ijtimoiy kompetentlik, autokompetentlik, ekstremal kasbiy kompetentlik.

Аннотация: В данной статье автор освещает особенности развития профессиональной компетентности учителей, понятие компетентности, структурные основы педагогической профессиональной компетентности.

Ключевые слова: образование, педагогические условия, компетентность, компетенция, профессиональная компетентность, социальная компетентность, аутокомпетентность, экстремал профессиональная компетентность.

Annotation: In this article, the author highlights the pedagogical conditions for the development of professional competence of future teachers, the concept of competence, the structural foundations of pedagogical professional competence.

Key words: education, pedagogical conditions, competence, professional competence, social competence, autocompetence, extreme professional competence.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi muammosi ko'plab faylasuflar, o'qituvchilar, psixologlar tomonidan o'rganilgan. Kasbiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish masalalari V.A.Adolf, T.G.Brage, E.F.Zeer, I.A. Zimniy, N.V.Kuzmina, M.I.Lukyanova, A.K.Markova, A.M.Novikov, G.S. Trofimova, G.Berngard, V.Bloom, X.Markus, R.S.Tyorner, B.Nazarova va boshqalar tomonidan ko'rib chiqilgan. Ta'lim tizimi hozirgi vaqtda sezilarli innovatsion o'zgarishlar bilan xarakterlanganligi sababli kasbiy kompetensiya alohida ahamiyatga egadir. Hozirgi sharoitda o'qituvchi muvaffaqiyatli bo'lishi va talab qilinadigan, har qanday o'zgarishlarga tayyor bo'lishi, yangi sharoitlarga tez va samarali moslasha olishi kerak, professional bo'lish istagini ko'rsatish, bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda yangilab turishi, o'z-o'zini rivojlantirishga intilish, xullas professional malakali bo'lishi lozim. Biroq, ijtimoiy amaliyot shuni ko'rsatadiki, bu xususiyatlar barcha o'qituvchilarda ham shakllanavermaydi. Aksincha, ularning katta qismi tez o'zgarib turuvchi ijtimoiy, iqtisodiy, kasbiy sharoitlarga moslashishda katta qiyinchiliklarga duch keladi va so'ngra kasbiy malakaning etishmasligi shaxsning jiddiy ijtimoiy psixologik muammolariga olib kelishi mumkin.

Innovatsion ta'limni rivojlantirishning muvaffaqiyati, o'z navbatida, ko'p jihatdan ta'lim sohasida ishlaydigan professional kadrlarning innovatsion rejimda ishlashga, ularning kasbiy faoliyatida jamiyat va shaxsning doimiy o'zgaruvchan ehtiyojlariga moslashuvchan, tezkor javob berishga tayyorligi bilan belgilanadi.

V.Adolf kasbiy kompetentsiyaning quyidagi maxsus mezonlarini aniqlaydi:

1. Tanlash, ajratish. Bu shaxs uchun kasbiy va shaxsan muhim bo'lgan pedagogik maqsadlarni qabul qilish darajasi bilan tavsiflanadi. Subyektiv ravishda, bu pedagogik faoliyatdagi maqsadlarni tabaqalashtirilgan aks ettirishda namoyon bo'ladi, bu esa institutda o'qish davrida shaxsning o'zini o'qituvchi sifatida amalga oshirish istagini belgilaydi.

2. Anglash. Bu o'qituvchilarning aqliy faoliyatini maqsadli boshqarish, kasbiy vaziyatlarni malakali tahlil qilish usullarini o'zlashtirish qobiliyatini anglatadi.

3. Natijalilik. Bu muammoli vaziyatlarni pedagogik o'zgartirish bilan bog'liq faoliyatning aniq natijalarida, "istalgan" va "kerakli" o'rtasidagi nomuvofiqlik darajasida namoyon bo'ladi.

4. Ijodiy xarakter. Nostandart pedagogik vaziyatlarni ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega maqsadlarga aylantirish, ularni hal qilish uchun maqbul variantlarni topish qobiliyati bilan belgilanadi.

5. Qiziqish. Shaxsiy va kasbiy manfaatlarni birlashtirish zarur [2, 29 b.].

V.Adolfning fikriga ko'ra, quyidagilar kasbiy kompetensiya tuzilishiga uning kasbiy tayyorgarlik tizimidagi maqsadlariga muvofiq hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi:

- bilim olishga oid faoliyatning tuzilishi;
- umumiy o'rganish ob'ektining tuzilishi –insonni o'rab turgan voqelik, aks ettirilgan ilmiy bilimlarning predmet tuzilishi;
- bilishga oid faoliyatning muayyan turlarini o'ziga xosligi va ehtiyoj;
- shaxsning individual fazilatlarini ijobiy rivojlanish zarurati (qobiliyatlari, qiziqishlar, moyilliklar);
- ta'lim jarayonining asosiy parallelliklarini rivojlantirish mantig'i

Tadqiqotchi B.Nazarova pedagogning kasbiy kompetentligi quyidagi tarkibiy asoslardan tashkil topishini ta'kidlaydi:

- Maxsus yoki kasbiy kompetentlik (kasbiy faoliyatni yuqori darajada tashkil etish);
- Ijtimoiy kompetentlik (kasbiy faoliyatni hamkorlikda tashkil etish, ijtimoiy mas'ullik);
- Autokompetentlik (o'zini ijtimoiy-kasbiy rivojlantira olish);
- Ekstremal kasbiy kompetentlik (kutilmagan vaziyatlarda ishlay olish) [1, 5b.].

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda shaxs faoliyatining rolini ko'rib chiqish mantiqan ortiqcha faoliyat tushunchasini ajratish bilan bog'liq.

Insonning o'z taqdirini shakllantirishdagi faollik darajasi, asosan, insonga munosib maqsadlarni belgilash va unga mavjud imkoniyatlaridan tashqariga chiqishga imkon berish qobiliyati bilan belgilanadi. Meyyordan ortiq kasbiy faoliyat deganda biz shaxsning normativ-tasdiqlangan kasbiy faoliyat va ish majburiyatlari talablaridan oshib ketish istagi bilan ifodalangan faoliyatni tushunamiz. Kasbiy kompetentsiyaning rivojlanishini belgilovchi muhim omillardan biri esa bu ijtimoiy-kasbiy faollikdir. Kasbiy faoliyatni amalga oshirish orqali o'qituvchi rivojlanadi, rivojlana turib, u faoliyatni rivojlantiradi. Biroq, agar faoliyat qat'iy tartibga solinadigan xarakterga ega bo'la boshlasa, yuqori darajadagi faollikka ega bo'lgan shaxs bu vaziyatda eng katta noqulaylik, ish joyidagi mavqeidan norozilikni boshdan kechiradi. O'z-o'zidan qoniqish, doimiy rivojlanishning subyektiv hissi kasbiy kompetensiyani rivojlantirishni boshlaydi. O'qituvchi professional harakat qilishi, meyyoridan ortiq faollikni ko'rsatishi kerak. Ortiqcha kasbiy faollik yangi ta'lim va malaka darajasiga o'tishda yoki faoliyatni amalga oshirishning sifat jihatidan yangi, innovatsion darajasiga o'tishda namoyon bo'lishi mumkin.

N.V.Kuzmina tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, kasbiylashtirish bosqichida individual faoliyat uslubi shakllanishi bilan shaxsning kasbiy

faolligi darajasi pasayadi, kasbiy rivojlanishning turg'unligi uchun sharoitlar paydo bo'ladi. Shunga o'xshash natijalar L.M.Mitina tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda ham olingan.

Shunday qilib, tanlangan omillar orasida ta'lim shart-sharoitlari, ya'ni uning innovatsion xarakteri muhim ahamiyatga ega. Axir, aynan innovatsion ta'lim muhiti, bu o'qituvchini kasbiy faoliyatni faol amalga oshirishga yo'naltirishni o'z ichiga oladi, bu esa o'z navbatida kasbiy kompetentsiyani rivojlantirishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muslimov N., Usmonboyeva M., Sayfurov D., To'rayev A. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. T.: 2015.
2. Печеркина А.А., Сыманюк Э.Э., Умникова Е.Л. Развитие профессиональной компетентности педагога: теория и практика – Е.: 2011.

ИЗУЧЕНИЕ РАДИАЦИОННЫХ ХАРАКТЕРИСТИК СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ

Б.Р. Турсымуратов

Каракалпакский Государственный Университет имени Бердаха

Н.М. Косбергенова

Каракалпакский Государственный Университет имени Бердаха

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8023006>

Аннотация. Показана необходимость проведения расчетов основных радиационных характеристик трёх выбранных типов бетонов. Установлено, что исследованные материалы могут быть рекомендованы в качестве заполнителей бетонов, используемых для сооружения жилых зданий, где воздухообмен не интенсивный.

Ключевые слова: источники облучения, гамма фон, гамма-спектрометрический метод, стек-эффект.

Введение

От всех природных источников облучения человек получает в среднем эквивалентную дозу, которая составляет 2,4 мЗв/год. Почти половину этой дозы вызывают радиоактивные газы – радон (^{222}Rn) и торон (^{220}Rn) и их дочерние продукты распада. Основную дозу облучения человек получает, вдыхая воздух в помещениях, где концентрация радона в 6 - 8 раз выше, чем во внешнем воздухе. Радиоактивность строительного камня зависит от многих факторов, среди которых необходимо отметить вид горной породы, использованной для производства стройматериалов; место добычи горной породы, а также вид отходов, задействованных на производство стройматериала в виде наполнителя или связующего. Радиоактивность строительных материалов является главной составляющей технологически измененного фона, существующего за счет перераспределения естественных радионуклидов (ЕР). Радиационные характеристики строительных материалов определяются их способностью к эманации радона и гамма-фоном в помещении.

Анализ публикаций

Гамма-спектрометрическим методом обнаружено присутствие ЕР ^{226}Ra , ^{232}Th , ^{238}U , ^{40}K в строительных материалах и отходах производства. Экспериментально получены значения удельных активностей ЕР – С. Для отдельных радионуклидов значения С были выше, чем средние значения по СНГ и Украине. Провести сравнение строительных материалов по их радиационным свойствам можно с использованием величины эффективной удельной активности, рассчитываемой по формуле

$$C_{\text{эф}} = C_{\text{Ra}} + 1,3C_{\text{Th}} + 0,085C_{\text{K}}$$

Сопоставление $C_{\text{эф}}$ с данными о радиоактивности горных пород, почв и земной коры показало, что средние значения $C_{\text{эф}}$ в изученных строительных материалах близки к средней величине $C_{\text{эф}}$ для почв и приблизительно в 1,5 раза ниже среднего значения для земной коры. Все исследуемые материалы относятся к I

классу радиационной опасности стройматериалов, используемых в строительстве без ограничений. Для них должно выполняться условие [1] $C_{эф.} \leq 370 \text{ Бк} \cdot \text{кг}^{-1}$.

Цель и постановка задачи

Целью работы является необходимость расчета радиационных характеристик выбранных бетонов.

Расчет основных радиационных характеристик бетона

Рассмотрено три возможных варианта бетона:

- смешанное цементно-шлаковое вяжущее и мелкий заполнитель-отработанная формовочная смесь (ОФС) ($C_{эф.ОФС} = 39,4 \text{ Бк} \cdot \text{кг}^{-1}$ [2]);
- цементное вяжущее, смешанный мелкий заполнитель – шлак и ОФС; смешанное цементношлаковое вяжущее и мелкий заполнитель шлак.

Для некоторых образцов угольных шлаков Донецкого угольного бассейна величина $C_{эф.}$ значительно превышает среднюю $C_{эф.}$ по СНГ ($93 \text{ Бк} \cdot \text{кг}^{-1}$) и по Узбекистане ($106 \text{ Бк} \cdot \text{кг}^{-1}$) [2]. Использование таких угольных шлаков в качестве вяжущего и заполнителя может привести к повышению $C_{эф.}$ готового многокомпонентного бетона и к увеличению дозы облучения людей.

Величину годовой эффективной эквивалентной дозы γ -облучения $D_{пом.}$ рассчитывали по формуле [2]

$$D_{пом.} = 4,74 C_{эф.}, \text{ мкЗв} \cdot \text{год}^{-1}.$$

Формула выведена, исходя из оценки НКДАР ООН, что жители промышленно развитых стран 80 % времени проводят в помещениях.

Доза облучения людей на открытой местности рассчитывается по формуле [2]

$$\Delta D_{ЕР} = D_{пом.} - 3,28 C_{эф.}, \text{ мкЗв} \cdot \text{год}^{-1}.$$

Величину дозы, полученной за счет γ -излучения ЕР стройматериалов, $\Delta D_{ЕР}$, рассчитывали по разности [2]

$$\Delta D_{ЕР} = D_{пом.} - 305, \text{ мкЗв} \cdot \text{год}^{-1},$$

где $305 \text{ мкЗв} \cdot \text{год}^{-1}$ – это доза, которую получили бы люди, находясь весь год на открытой местности (для географических широт Узбекистан) [2]. Результаты расчетов показали, что $D_{пом.}$ и $\Delta D_{ЕР}$ достаточно велики и мало зависят от $C_{эф.}$ цементной составляющей, а в основном определяются активностью шлака. Для бетонов 2-го и 3-его видов превышено среднее значение $\Delta D_{ЕР}$ по СНГ $100 \text{ мкЗв} \cdot \text{год}^{-1}$ [2]. γ -излучение бетонов третьего состава превышает $\Delta D_{ЕР}$ в 4 раза и приближается к суммарной дозе за счет действия γ -излучения стройматериалов и эманации из стен изотопов радона ($350 \text{ мкЗв} \cdot \text{год}^{-1}$ [2, 3]). Оценка величины радоновыделения многокомпонентных бетонов проводилась по величине $C_{эф.Ра}$ ($C_{Ra} \cdot \eta$) и максимальной концентрации ^{222}Rn в порах образцов материалов $C_{Rn \max}$, рассчитываемой по уравнению [2]

$$C_{Rn \max} = \frac{C_{Ra} \cdot \rho \cdot \eta}{P}, \text{ Бк} \cdot \text{м}^{-3},$$

где ρ – плотность материала, $\text{кг} \cdot \text{м}^{-3}$; η – коэффициент эманирования;

P – пористость образца, %. Не обнаружено превышения $C_{эф.Ра}$ для I класса радиационной опасности стройматериалов ($22,2 \text{ Бк} \cdot \text{кг}^{-1}$) [1, 2]. Величина $C_{Rn \max}$ определяет значение объемной активности радона в воздухе помещений, последняя, в свою очередь зависит от скорости воздухообмена. Концентрация радона в воздухе помещения C_{Rn} обычно составляет $0,01 C_{Rn \max}$, что связано со стек-эффектом и присутствием отходов в стройматериалах, главным образом, в виде добавок. Среднюю годовую тканевую (легочную) дозу облучения человека за счет радона ($D_{лег.}$) для неветилируемого помещения рассчитывали по формуле [4]

$$D_{лег.} = 5 \cdot 10^{14} \cdot C_{Rn}, \text{ бэр} \cdot \text{год}^{-1} = 1351,35 \cdot C_{Rn \max}, \text{ мкЗв} \cdot \text{год}^{-1},$$

где C_{Rn} , $\text{Ки} \cdot \text{л}^{-1}$; $C_{Rn \max}$, $\text{Бк} \cdot \text{м}^{-3}$.

Легочная доза для вентилируемого помещения составляет [4]
 $D_{\text{лег.}} = 1,4 \cdot 10^{11} \cdot C_{\text{Rn}}$, бэр год⁻¹

Выводы

Рассчитанная $D_{\text{лег.}}$ не превышала среднее значение $D_{\text{лег.}}$ по СНГ (350 мкЗв·год⁻¹) [2], поэтому исследованные материалы могут быть рекомендованы в качестве заполнителей бетонов, используемых для сооружения жилых зданий, где воздухообмен не интенсивный. Основная опасность при использовании исследованных угольных шлаков будет связана не с величиной радоновыделения, а с повышенным γ -излучением ЕР стройматериалов.

Литература

1. Нормирование радиоактивности строительных материалов при разном виде их использования / Э.М. Крисюк, В. И. Карпов, П. Кляус и др. // Report SAAS - 250. – Berlin, 1979. – P.205 – 213.
2. Крисюк Э.М. Радиационный фон помещений. – М.: Энергоиздат, 1989. – 120 с.
3. Крисюк Э. М. Нормирование радиоактивности строительных материалов//Гигиена и санитария. – 1980. – №12. – С.32–34.
4. Перцов Л.А. Ионизирующие излучения биосферы. – М.: Энергоиздат, 1973.
Рецензент: В.К. Жданюк, профессор, д.т.н., ХНАДУ. Статья поступила в редакцию 14 сентября 2006 г.

10 06 2023 Асос 6-шакл

УДК 94 (575) (093) 930.2 (575.1)

**АБУ МАНСУР МОТУРИДИЙ АС-САМАРҚАНДИЙНИНГ АҚИДАВИЙ
ТАЪЛИМОТИ “КИТОБ АТ-ТАВХИД”ИДА ҚУРЪОНШУНОСЛИК
РИВОЖИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ**

ЖЎРАЕВ Зиёвуддин Муҳитдинович

Ўзбекистон халқаро ислом академияси Исломишунослик факультети
“Исломишунослик ва ислом цивилизациясини ўрганиш ICESCO” кафедраси DSc
докторанти +99899 8931970 +998772511970(+телеграм). juraev741@mail.ru

Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон миллий университети Тарих
факультети “Манбаишунослик ва архивишунослик” кафедраси в.б.доценти, т.ф.ф.д.
(PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8070850>

Аннотация: Мақолада Абу Мансур Мотуридийнинг “Китоб ат-тавҳид” асарида ақидавий таълимотларни самарали ҳал этиши учун истифода этилган Қуръони Карим оятларидан мавзулар бўйича истидлол келтириши методологияси таҳлил этилган. Бунда тадқиқотчилар муаммосини ижобий ҳал этиши мақсад қилинган, бўлиб, мазкур мақола асосида ҳаётий масалаларга Қуръони Каримдан осонгина ечим излаш усуллари тезлашади. Оқибатда тадқиқотчида Қуръонишунослик илмларидан муаммоларни тезкор ҳал этиши салоҳияти ошишига олиб келади. Шу асосда Қуръонишунослик тарихи ва тараққиётига назар ташланади.

Қуръони каримдаги 114та сура ичидан 83та сурани танлаб уларнинг баъзи оятлари 391та оятига 563 ўринда 54та масъаласида мурожаат этган ва 31та сураларига умуман мурожаат этилмаганига қарамай қиёсий таҳлилларга таянган ҳолда айтиши жоизки, Абу Мансур Мотуридий Самарқандий илмий меросига оид “Китоб ат-Тавҳид” асари унинг илмий мероси Қуръонишунослик ривожига тутган ўрнини аниқлашда асос бўлиб хизмат қилади. Қиёсий таҳлилга кўра айтиши мумкинки, “Китоб ат-Тавҳид” – бу айни дамда мусулмон ҳуқуқининг ақида масалаларига таъалуқли бўлиши билан бирга Ислом ҳуқуқининг сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, ҳарбий, ҳуқуқий яъни, салтанат/давлат бошқарувида оид зоятда кенг қамровли бунёдкор сиёсий, ҳуқуқий, ақидавий таълимот бўлиб “Аҳли сунна ва-л-жамоъа” мазҳабларига ҳаракат учун қўлланмадир.

Келгусида Абу Мансур Мотуридий Самарқандий илмий мероси ва унга оид “Китоб ат-Тавҳид”нинг маънавий, маърифий, диний, дунёвий, ақидавий, сиёсий, ҳуқуқий, ижтимоий, иқтисодий, ҳарбий соҳаларни илмий қиёсий жиҳатлардан танқидий тадқиқотларини кенгроқ масштабларда ва изчил олиб бориши ижобий натижаларга олиб келади. Хусусан келгусида Абулҳасан Мовардий илмий меросида Қуръонишунослик ривожининг тутган ўрнини аниқлашда қиёсий шаклларда Абу Мансур Мотуридий илмий меросида унинг ҳам Қуръонишунослик ривожига қўшган ҳиссасини таққослаб кўришни лозим деб ўйлаймиз.

Абу Мансур Мотуридий ва Абулҳасан Мовардийларнинг илмий мероси, ўз даври муаммоларига қандай лаббай деб жавоб берган экан, ҳозирги замон муаммоларига ҳам шунчалик ҳозиржавоб саналади. Зотан, ҳар иккала алломанинг илмий меросида

инсониятнинг ирқи, ижтимоий келиб чиқиши, қайси динга эътиқод қилиши, қилмаслигидан қатъий назар Аллоҳ даргоҳида тенг деган яхлит ижтимоий таълимотга мувофиқ илмий қарашларда иттифоқ бўлганлари тарихий манбалардан маълум. Бу каби алломаларнинг илмий мерослари то қиёматгача ва ундан кейинги ҳаётда ҳам асқотади, десак, ҳеч муболага бўлмас. Зотан, бу зоти бобарокотнинг илмий мероси оламларга ҳидоят маййёғи вазифасини ўташи учун Аллоҳнинг иродаси ила яратилган.

Калит сўзлар: Мотуридий, “Китоб ат-тавҳид”, Абулҳасан Мовардий, илмий мерос, тавҳид, иймон, ислом, фикҳ, ақида, калом, илоҳиёт, фалсафа, қуръони карим, ояти карима, ҳадиси шариф, ислом ва мусулмон ҳуқуқи, шарият аҳкомлари, таълимот, Муҳаммад (с.а.в.), пайғамбарлик, мотуридийлик, мовардийлик, билиш назарияси, усул, асос ва ҳоказо.

Аннотация: *The article analyzes the method of citing the themes from the verses of the Holy Quran, which are used to effectively solve dogmatic teachings in "Kitab at-Tawhid" by Abu Mansur Moturidi. It aims to positively solve the problem of researchers, and on the basis of this article, methods for easily finding solutions to life's questions from the Holy Quran will be accelerated. As a result, this leads to an increase in the ability of the researcher to quickly solve problems from the sciences of coronology. On this basis, the history and development of the study of the Qur'an will be considered.*

54та масъаласида Having selected 83 suras out of 114 suras of the Holy Qur'an, some of their verses refer to 391 verses in 563 places, and despite the fact that 31 suras are not mentioned at all, based on a comparative analysis, I can say that the work "Kitab at-Tawhid" about scientific The heritage of Abu Mansur Moturidi Samarkandi is his scientific heritage in the development of Koranology, serves as the basis for determining the position. According to a comparative analysis, we can say that "Kitab al-Tawhid" is an extremely comprehensive constructive political, legal, doctrinal teaching and a guide to action for the sects "Ahl al-Sunna wa-l-Jamaa".

In the future, the scientific heritage of Abu Mansur Moturidi Samarkandi and the related "Kitab at-Tawhid", spiritual, educational, religious, secular, dogmatic, political, legal, social, economic and military fields from scientific comparative aspects will be carried out on a larger scale and invariably with positive results. In particular, we believe that in the future, in order to determine the place of the development of Qur'an studies in the scientific heritage of Abulhasan Movardi, it is necessary to compare his contribution to the development of Qur'an studies with the scientific heritage of Abu Mansur Moturidi.

The scientific legacy of Abu Mansur Moturidi and Abulhasan Mowardi is considered the answer to the problems of our time, as well as the answer to the problems of their time. It is already known from historical sources that in the scientific heritage of both scientists they were united in their scientific views in accordance with the comprehensive social teaching that, regardless of race, social origin, religion or belief in God, they are equal. It would not be an exaggeration to say that the scientific heritage of such scientists will be carefully preserved until the end of life and in the life after it. In fact, this breed was created by the will of God so that the scientific heritage of this breed would serve as a beacon guide for the worlds.

Key words: *Moturidi, "Kitab al-Tawhid", Abulhasan Movardi, scientific heritage, monotheism, faith, Islam, jurisprudence, creed, word, theology, philosophy, the Holy Qur'an, ayat al-Karim, hadith sharif, Islam and Muslim law, Shari'a rules, teaching, Muhammad (peace be upon him), prophethood, Moturidism, Movardism, theory of knowledge, method, basis, etc.*

Аннотация: В статье анализируется методика цитирования тем из аятов Священного Корана, которые используются для эффективного решения догматических учений в «Китаб ат-Таухид» Абу Мансура Мотуриди. Она призвана положительно решить проблему исследователей, и на основе этой статьи будут ускорены методы легкого поиска решений жизненных вопросов из Священного Корана. В результате это приводит к повышению способности исследователя быстро решать задачи из наук корановедения. На этой основе будет рассмотрена история и развитие изучения Корана.

54та масъаласида Выбрав 83 суры из 114 сур Священного Корана, некоторые их аяты относятся к 391 аятам в 563 местах, и несмотря на то, что 31 сура вообще не упоминается, на основе сравнительного анализа я могу сказать, что работа «Китаб ат-Таухид» о научном наследии Абу Мансура Мотуриди Самарканди является его научным наследием в развитии корановедения, служит основой для определения позиции. По сравнительному анализу можно сказать, что «Китаб ат-Таухид» представляет собой чрезвычайно всеобъемлющее конструктивное политико-правовое, доктринальное учение и руководство к действию для сект «Ахль ас-Сунна ва-л-Джамаа».

В дальнейшем научное наследие Абу Мансура Мотуриди Самарканди и связанный с ним «Китаб ат-Таухид», духовная, образовательная, религиозная, мирская, догматическая, политическая, правовая, социальная, экономическая и военная области с научных сравнительных аспектов будет проводиться более масштабно и неизменно с положительными результатами. В частности, мы считаем, что в дальнейшем для определения места развития корановедения в научном наследии Абулхасана Моварди необходимо сопоставить его вклад в развитие корановедения с научным наследием Абу Мансура Мотуриди.

Научное наследие Абу Мансура Мотуриди и Абулхасана Моварди считается ответом на проблемы современности, а также ответом на проблемы своего времени. Уже из исторических источников известно, что в научном наследии обоих ученых они были едины в своих научных взглядах в соответствии с всеобъемлющим общественным учением о том, что независимо от расы, социального происхождения, религии или веры в Бога они равны. Не будет преувеличением сказать, что научное наследие таких ученых будет бережно храниться до конца жизни и в жизни после нее. На самом деле эта порода была создана по воле Бога, чтобы научное наследие этой породы служило маяком-путеводителем для миров.

Ключевые слова: Мотуриди, «Китаб ат-Таухид», Абулхасан Моварди, научное наследие, монотеизм, вера, ислам, юриспруденция, вероучение, слово, богословие, философия, Священный Коран, аят аль-Карим, хадис-шариф, ислам и Мусульманское право, шариатские правила, учение, Мухаммад (мир ему), пророчество, мотуридизм, мовардизм, теория познания, метод, основа и т. д.

КИРИШ. IX–X асрлар мусулмон Шарқининг етук билимдони Абу Мансур Мотуридий ас-Самарқандий ўзининг бой илмий мероси билан икки олам сарвари Мухаммад алайҳиссаломга Аллоҳ томонидан келтирилган ҳақ йўл Ислому ва Иймонга иршод қилиш таълимотларидан бири бўлган КАЛОМ ИЛМИ(ҚУРЪОНШУНОСЛИК)ни камолига етказди. Илмий мероси бениҳоя улуғворлик касб этган алломанинг “Китоб ат-тавҳид” (“Аллоҳнинг ягоналиги”) номли асари ислом цивилизациясининг муҳим тармоғи бўлган одамзот руҳининг Аллоҳ ҳузурида рўзи азалдаги Аллоҳ ва банди ўртасидаги келишув шартномаси – АЛ-МИСОҚдаги ЎАҚИДА/шартнома шарти мақомини амалий ҳаётда

мустаҳкамлашга ҳисса бўлиб кўшилди. То ҳанузгача у маънавий меросимиз мотуридийлик ақидаси сифатида бутун жаҳон кишиларига эзгулик нурини беминнат сочиб келмоқда. Бу таълимот Аллоҳ ва одамизот ўртасидаги ҳал қилувчи воситага айланди. У яратган буюк таълимот – ихтиёр – танлаш эркинликка йўғрилган эзгулик ёруғлик Ер юзининг қоронғулик ва зулматдан иборат ҳатто чекка-чекка жойларининг бурчак-бурчакларгача ёритмоқда. Бу таълимотнинг долзарблиги ҳеч қачон йўқолмаса керак.

АСОСИЙ ҚИСМ. Абу Мансур Мотуридий Самарқандийнинг илмий меросида Қуръоншунослик ривожини ўрганар экансиз мотуридийлик таълимоти бу одамийлик таълимоти сифатида қачонки, одамзотни икки дунё роҳати, фаровонлигига етказганида кўришингиз тайн.

Бунга эса шубҳасиз, ўз навбатида онгли равишда эътиқод қўйиш, собит қадамлик билан эришилади. Ўз даврида имом Мотуридий ҳаёти давомида дуч келган ўта зиддиятли саволлар, масъалаю масойилларга илмий, қиёсий, назарий, амалий жиҳатлардан ёндошиш зарурлиги каби бағрикенглик таълимотини ишлаб чиққан. Бу эса мусулмонлар ўртасида шубҳасиз чиқиши муқаррар бўлган ҳар қандай ижтимоий, миллий, диний, дунёвий, мулкӣ, ирқӣ, жинсий зиддийатларни, қонли жангларни олдини олиб, уларни сиёсий, ақидавӣ таълимотлар, қуръоншунослик усуллари: ижмоъ, истидлол, истинбот, истихборот, истислоҳ, истишора, истиҳсон, қиёсий далиллари билан тинчгина ҳал қилиш мумкинлигини исботлашга эришган.

Бунга асос қилиб Аллоҳнинг ўзи юборган мўъжизавӣ қуроли Ал-Қуръону Ал-Каримга, КАЛОМУЛЛОҲга яъни, АЛЛОҲНИНГ АЙТГАН СЎЗЛАРИ – КАЛОМ ИЛМИга таянган. Шу нуқтаи назардан олиб қаралганда имом Мотуридий асос солган Калом Илми таълимотларига аниқлик киритишнинг илмий эҳтиёжларини қондириш мақсадида асос қилиб алломанинг машҳур “Китоб ат-тавҳид” асари мазмунини ўзида мужассам этган мундарижалари ва улар мазмунини теран англатишда истифода этилган, таълимотларга асос бўлиб хизмат қилган, Аллоҳнинг мўъжизаси саналган Қуръони каримдан қайси суралар ва оётларидан илмий билиш назариясини асослашда нечоғли фойдаланганини кўриб чиқишни лозим ва лобуд деб билдик. Буларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг иродасидур.

Бу ишда манбавӣ асос сифатида 1970 йилда илк бора замонавий нашри эълон қилинган яъни, Англиядаги Оксфорд университетиде дунёда сақланиб қолган ягона қадимӣ қўлёзмасини мисрлик мутафаккир Фатхуллоҳ Хулайф томонидан Мисрда нашр этилган Абу Мансур Мотуридий томонидан асос солинган Калом Илмининг таянч нуқтасидан бири “Китоб ат-тавҳид”¹ асарида жиддий эътибор қаратган 54 та масъалага берилган барча илмий, назарий жавоблардан мукамал фойдаландик. Шунингдек, илк бора мазкур асарнинг 1999 йилда нашр эттирилмай қолган ўзбекча вариантдан истифода этилди.

МУҲОКАМА I: Қуйида Абу Мансур Мотуридий Самарқандийнинг “Китоб ат-тавҳид” асари мавзулар кесими бўйича Қуръони карим умумӣ суралари ва оятларининг баъзи оятлари таҳлили келтириб ўтилади. Қуйида илк бора толиби илмлар ҳукмига ҳавола этилаётган ва тартибга келтирилган масъалалар имом Мотуридийнинг ижтиҳод даражасидаги ўз замонасида дуч келган исботталаб ақидавӣ муаммолар ечими, Аллоҳни таниш назариялари, савол-жавоблар ва

¹ Доктор Фатхуллоҳ Хулайф. Абу Мансур Мотуридий ас-Самарқандий. Китоб ат-тавҳид. – Байрут: Дор ал-Машрик, 1970. – 591 б; бу китоб менга 2000 йил августда АКШдаги Индиана ва Вашингтон университети мотуридийшунос олимлари томонидан ўзбек тилига таржима қилдириш учун юборилган эди. Яқин кунларда ўзбек тилидаги нашри эълон қилинса керак Инша Аллоҳу таъоло Валлоҳу Аълам бис-саваб.

радиялар, муноқазаю мунозаралар, баҳсталаб фикрлардир. Қуйидаги 54та масъалаларда Қуръони карим сура ва оятлари кесими бўйича берилмоқда:

Бисмиллааҳир роҳмаанир роҳим.

1-масъала: Тақлидчилик (бировага чала саводларча эргашувчи – гумроҳлик)нинг ботил эканлиги ва дини исломни далил (илмий билиш нуктаи назаридан) билан билишнинг вожиблиги².

2-масъала: Эшитиш ва оқиллик каби билиш воситалари Аллоҳнинг дини исломни билишнинг икки асосий пойдевори³.

2-А-масъала: Инсонни илм – билишга етиштирган йўллар: кўрмоқ, хабарлар, ва “ал-Ъиён” яъни, ҳис-туйғу аъзолари воситаси билан билувчи мавжудотдир⁴.

3-масъала: Мавжудот(Аъёнлар – кўриниб турган борлик, жонзотлар)нинг яратилишига далил⁵.

4-масъала: Оламнинг ҳақиқатдан ҳам Мухдиси – Яратувчиси битта эканлигига далил⁶.

5-масъала: Оламнинг Мухдиси – Яратувчиси битта⁷.

6-масъала: Шоҳид – (гувоҳлик берувчи)нинг яъни, кўрувчи, кўринувчининг ғойиб нарсага яъни, кўрилмаган нарсага далолат қилиши ҳақида⁸.

7-масъала: Оламнинг қадимийлигини иддао этувчиларнинг сўзлари⁹.

8-масъала: Жисм лафзи(термин)ни Аллоҳга итлоқ – қўллашнинг жоиз эмаслиги¹⁰.

9-масъала: Аллоҳга “Шайун – Нарса” лафзини итлоқ этиш жоиздир¹¹.

10-масъала: Аллоҳу таъолонинг сифати ҳақида¹².

11-масъала: Каъбийнинг “сифати Зот” ва “сифати Феъл”лар ҳақидаги қарашлари ва бу назарияларининг радд этилиши¹³.

12-масъала: Каъбийнинг “Аллоҳнинг феъллари ихтиёр билан” сўзи борасида муноқаша¹⁴.

13-масъала: Аллоҳу азза ва жалланинг исмлари ҳақида¹⁵.

13-А-масъала: Аршнинг баёни¹⁶.

² Фатхуллоҳ Хулайф. Абу Мансур Мотуридий ас-Самарқандий. Китоб ат-тавҳид. – Байрут: Дор ал-Машрик, 1970. – 591 б; – Б. 3.

³ Ўша асар. – Б. 4. Қуръони карим сура Мк. Ал-Муъминуун: 23; оят: 115. Мд.Ал-Бақара: 2/ 251. (жами оятлар кесими бўйича 2 марта мурожаат).

⁴ Ўша асар. – Б. 7. Мд.Ар-Роҳмаан: 55/4. (жами оятлар кесими бўйича 1 марта мурожаат).

⁵ Ўша асар. – Б.11. Мк.Зумар: 39/62. Мд.Ал-Бақара: 2/117. Мк. Ал-Анъом: 6/101. Мд.Оли Имрон: 3/189. Мд.Ал-Моид: 5/18., 40., 120. (7 марта мурожаат).

⁶ Ўша асар. – Б.17. Мк.Анфол: 8/67. Мд.Ат-Тавба: 9/42. (жами оятлар кесими бўйича 2 марта мурожаат).

⁷ Ўша асар. – Б.19. Мк.Ал-Исро: 17/42. Мк.Ал-Анбиё: 21/22. Мк.Ал-Муъминуун: 23/91. Мд.Ар-Раъд: 13/16. Мк.Ал-Мулк: 67/3. Мк.Аш-Шўро: 42/11. (жами оятлар кесими бўйича 6 марта мурожаат).

⁸ Ўша асар. – Б.27.

⁹ Ўша асар. – Б.30.

¹⁰ Ўша асар. – Б.38.

¹¹ Ўша асар. – Б.39. Мк.Аш-Шўро: 42/11. Мк.Ал-Анъом: 6/19. (жами оятлар кесими бўйича 2 марта мурожаат).

¹² Ўша асар. – Б.44.

¹³ Ўша асар. – Б.49. Мк.Ал-Анъом: 6/76. Мк.Ал-Ҳижр: 15/9. Мд.Оли Имрон: 3/160. Мд.Ан-Нисо: 4/164. Мд.Ал-Бақара: 2/118., 75. Мк.Аш-Шўро: 42/11. Мд.Ар-Раъд: 13/16. Мк.Ал-Исро: 17/88. Мк.Ан-Намл: 27/18., 20. Мк.Ал-Анбиё: 21/79. Мд.Ан-Нисо: 4/164. (жами оятлар кесими бўйича 11 марта мурожаат).

¹⁴ Ўша асар. – Б.60.

¹⁵ Ўша асар. – Б.65.

¹⁶ Ўша асар. – Б. 67 Мк.Ал-Жосия: 45/24. Мк.Ал-Ҳоққа: 69/17. Мк.Аз-Зумар: 39/75. Мк.Ғофир: 40/7. Мк.Тоҳо: 20/5. Мк.Ал-Аъроф: 7/54. Мд.Ал-Мужодала: 58/7. Мк.Қоф: 50/16. Мк.Ал-Воқеъа: 56/85. Мк.Аз-Зухруф: 43/84. Мк.Ал-Фурқон: 25/2. Мк.Ас-Соффот: 37/5. Мк.Ал-Анъом: 6/102. Мк.,Мд.Ал-Фотиҳа: 1/2. Мк.Ал-Анъом: 6/18. Мк.Ан-Наҳл: 16/128. Мк.Ал-Жин: 72/18. Мк.Аш-Шамс: 91/13. Мк.Курайш: 106/3. Мк.Ал-Аъроф: 7/54. Мд.Ал-Моид: 5/3. Мк.Ал-Анъом: 6/92. Мд.Оли Ёмрон: 3/24. Мк.Ал-Анъом: 6/133. Мк.Ал-Исро: 17/16. Мд.Ал-Мужодала: 58/7. Мк.Қоф: 50/16. Мк.Аз-Зухруф: 43/84. Мк.Ал-Фурқон: 25/2. Мк.Ал-Анъом: 6/18., 101. Мк.Худ: 11/4. Мк.Ал-Муъминуун: 23/28. Мк.Ал-Қасас: 28/14. Мк.Фуссилат: 41/11. Мд.Ат-Тавба: 9/129.

14-масъала: Руъятуллоҳу – Аллоҳни кўриш борасида¹⁷.

15-масъала: Муътазиллийа таълимотига кўра, “йўқ бўлувчи”нинг “шайийлик” бўлиши ва унга берилган жавоб¹⁸.

16-масъала: Аллоҳни васф этиш ва Аллоҳга исм бериш – ўхшаши (отдоши)ни тан олиш дегани эмас¹⁹.

17-масъала: Бисмиллааҳир роҳмаанир роҳим. Аллоҳ халқ(инсон)ларни не учун яратди? Саволини берувчига жавобан айтилган сўз борасидаги ихтилоф – мунозара²⁰.

18-масъала: Тавҳид (Аллоҳнинг бирлиги) ҳақида масала (Кимки, ўз-ўзини таниса, ҳақиқатда ўз Роббисини танир)²¹.

19-масъала: Аллоҳни “Шайун”дир, дейишнинг маъноси²².

20-масъала: Аллоҳнинг исмлари ҳақида²³.

21-масъала: Зарарли борлиқларнинг яратилишидаги ҳикмат²⁴.

22-масъала: Олам ҳақида фирқаларнинг ихтилофи²⁵.

23-масъала: Тавҳидни ифода этувчи усуллар ҳақида²⁶.

24-масъала: Илмий ва назарий асосда ҳимоя қилиш/дафъ/радд этиш²⁷.

25-масъала: Ибни Шабибнинг жисмларнинг ходис бўлиши ҳақидаги муноқашаси²⁸.

26-масъала: Даҳрийларнинг сўзлари ва сўзларини ботил эканлигининг баён этилиши²⁹.

27-масъала: Даҳрийлардан Саманийларнинг сўзлари ва сўзларининг фосид бўлганлигини ёритилиши³⁰.

28-масъала: Софистонийларнинг сўзлари ва сўзларининг ботил эканлигининг баёни³¹.

29-масъала: Санавиййаларнинг сифат ҳақидаги масалалари. (Биринчи тарзда: Маннонийларнинг сўзлари ва сўзларининг фосид эканлигининг баёни)³².

Мк.Фуссилат: 41/9., 12. Мк.Юнус: 10/3. Мд.Ал-Бақара: 2/39. Мк.Иброҳим: 14/33. Мк.Ал-Жосия: 45/13. Мк.Аз-Зориёт: 51/56. Мк.Аш-Шўро: 42/11. Мд.Ал-Бақара: 2/186. Мк.Ан-Наҳл: 16/128. Мк.Ал-Балақ: 96/19. Мд.Ал-Моид: 5/35. Мк.Сабаа: 34/21. Мк.Аз-Зумар: 39/62. Мк.Иброҳим: 14/51. Мк.Ал-Анъом: 6/3. Мк.Ал-Исро: 17/81. (жами оятлар кесими бўйича 53 марта оятга мурожаат қилинган).

¹⁷ Ўша асар. – Б.77. Мк.Ал-Анъом: 6/103. Мк.Ал-Аъроф: 7/143. Мк.Худ: 11/42., 45., 46. Мк.Тоҳо: 20/121. Мк.Ал-Аъроф: 7/143., 143. Мк.Ал-Анъом: 6/86. Мк.Ал-Қиёмат: 75/22., 23. Мк.Юнус: 10/29. Мд.Ал-Моид: 5/101. Мк.Ал-Анъом: 6/111. Мд.Ал-Аҳзоб: 46/35. Мк.Ал-Анъом: 6/103. Мк.Тоҳо: 20/110. Мк.Фурқон: 25/45. Мк.Ал-Фил: 105/1. Мк.Ал-Анъом: 6/103., 102. Мк.Худ: 11/4. (жами оятлар кесими бўйича 21 марта мурожаат).

¹⁸ Ўша асар. – Б.86. Мк.Ал-Муъминуун: 23/91. Мк.Ал-Аъроф: 7/17. (жами оятлар кесими бўйича 2 марта мурожаат).

¹⁹ Ўша асар. – Б.93. Мк.Аш-Шўро: 42/11. (жами оятлар кесими бўйича 1 марта мурожаат).

²⁰ Ўша асар. – Б.96. Мк.Ан-Анбиё: 21/16., 23. Мк.Аз-Зориёт: 51/56. Мк.Ал-Анъом: 6/160. (жами оятлар кесими бўйича 4 марта мурожаат).

²¹ Ўша асар. – Б.102.

²² Ўша асар. – Б.104. Мк.Қоф: 50/16. Мд.Мужодала: 58/7. Мк.Ал-Воқеъа: 56/85. Мк.Тоҳо: 20/5. (жами оятлар кесими бўйича 4 марта мурожаат).

²³ Ўша асар. – Б.107. Мк.Марям: 19/65. Мк.Тоҳо: 20/17., 18 (жами оятлар кесими бўйича 3 марта мурожаат).

²⁴ Ўша асар. – Б.108.

²⁵ Ўша асар. – Б.110.

²⁶ Ўша асар. – Б.118.

²⁷ Ўша асар. – Б.135.

²⁸ Ўша асар. – Б.137.

²⁹ Ўша асар. – Б.141.

³⁰ Ўша асар. – Б.152.

³¹ Ўша асар. – Б.153.

³² Ўша асар. – Б.157.

30-масьала: Иккинчи тарзда: Дисанийларнинг сўзлари ва сўзларининг фосид эканлигининг баёни³³.

31-масьала: Учинчи тарзда: Марқиюнийларнинг сўзлари ва сўзларининг ботил эканлиги баёни³⁴.

32-масьала: Мажусийларнинг сўзлари ва сўзларининг ботил эканлигининг баёни³⁵.

33-масьала: Расуллар (Пайғамбарлар) юборилишининг исботи ва уларга бўлган эҳтиёжнинг баёни³⁶.

34-масьала: Ибн Ровандийнинг “рисолат”/“пайғамбарлик” ҳақидаги сўзлари ва сўзларининг фосид бўлишининг баёни³⁷.

35-масьала: Пайғамбарларнинг – Нубувватларининг исботи (Хусусан, Муҳаммад солла Аллоҳу алайҳи васалламнинг пайғамбарлигининг исботи)³⁸.

36-масьала: Христианларнинг Исо алайҳиссалом ҳақидаги қарашлари ва ўша қарашларининг радд этилиши³⁹.

37-масьала: Жисмларнинг ҳодис эканлигини исбот этган далиллар ҳақида⁴⁰.

38-масьала: Аллоҳнинг феъллари⁴¹.

39-масьала: Кулларнинг феъллари ва уларнинг исбот этилиши⁴².

40-масьала: Фирқаларнинг, кулларнинг феъллари ҳақидаги ихтилоф⁴³.

41-масьала: Кулнинг қудрати ёхуд кучи ва иститоати⁴⁴.

42-масьала: Икки қарама-қарши зот учун бир қудратнинг жорий бўлмоғи ва кучи етмаган нарсага таклиф этиш ҳақидаги сўзлар ва қарашлар⁴⁵.

³³ Ўша асар. – Б.163.

³⁴ Ўша асар. – Б.171.

³⁵ Ўша асар. – Б.172.

³⁶ Ўша асар. – Б.176. Мк.Ал-Исро: 17/88. Мк.Ат-Туур: 52/34. Мд.Ал-Бақара: 2/94. Мд.Оли Ёмрон: 3/61. Мк.Худ: 11/55. Мд.Ал-Моида: 5/67. Мк.Ал-Исро: 17/88. (жами оятлар кесими бўйича 7 марта мурожаат).

³⁷ Ўша асар. – Б.193. Мк.Ал-Аъроф: 7/157. Мд.Ал-Фатҳ: 48/29. Мд.Ал-Бақара: 2/146. Мк.Ал-Жин: 72/Қаранг. Мд.Ал-Бақара: 2/94. Мд.Ал-Фатҳ: 48/27. Мд.Ас-Саф: 61/9. Мк.Ал-Банкабуут: 29/48. Мк.Ан-Наҳл: 16/43. Мк.Ал-Анбиё: 21/7. Мк.Аш-Шуъро: 26/197. (жами оятлар кесими бўйича 11 марта мурожаат).

³⁸ Ўша асар. – Б.202. Мк.Фотир: 35/8. Мк.Аш-Шуъро: 26/3. Мк.Ан-Наҳл: 16/127. Мд.Ат-Тавба: 9/128. Мк.Ал-Исро: 17/29. Мд.Оли Ёмрон: 3/144. Мд.Ал-Бақара: 2/217. Мк.Фотир: 35/24. Мк.Ал-Муъминуун: 23/44. Мд.Ал-Моида: 5/15. Мд.Ал-Жумъа: 62/2. Мк.Аш-Шуъро: 42/7. Мк.Тоҳо: 20/134. Мк.Фотир: 35/42. Мк.Ал-Муъминуун: 23/69. Мк.Худ: 11/49. Мк.Ал-Аъло: 87/6. Мк.Ал-Қиёмат: 75/16. Мк.Ал-Банкабуут: 29/48. Мк.Юнус: 10/38., 16. Мк.Сабаа: 34/46. Мк.Сод: 38/86. Мк.Аз-Зухруф: 43/24. Мд.Оли Ёмрон: 3/64. Мк.Ал-Исро: 17/88. Мк.Ал-Ҳокка: 69/41. Мк.Тоҳо: 20/133. Мк.Сод: 38/29. Мк.Ал-Қасас: 28/49. Мк.Ғофир: 40/51. Мд.Ал-Мужодала: 58/21. Мк.Аз-Зухро: 93/8. Мд.Ат-Тавба: 9/128., 40., 25. Мд.Ал-Ҳашр: 59/6. Мк.Аш-Шуъро: 26/221. Мд.Ас-Саф: 61/9. Мд.Ал-Фатҳ: 48/28. Мд.Ат-Тавба: 9/33., 32. Мк.Ал-Қамар: 54/44. Мк.Ал-Ҳижр: 15/95. Мд.Ат-Тавба: 9/14. Мд.Ар-Раъд: 13/41., 31. Мд.Ал-Анфол: 8/7. Мд.Оли Ёмрон: 3/152. (жами оятлар кесими бўйича 44 марта мурожаат).

³⁹ Ўша асар. – Б.210.

⁴⁰ Ўша асар. – Б.213.

⁴¹ Ўша асар. – Б.215.

⁴² Ўша асар. – Б.221. Мк.Ал-Анбиё: 21/23. Мд.Ан-Нисо: 4/72. (жами оятлар кесими бўйича 2 марта мурожаат).

⁴³ Ўша асар. – Б.225. Мд.Ар-Раъд: 13/16. Мк.Фуссилат: 41/40. Мд.Ал-Ҳажж: 22/77. Мд.Ал-Бақара: 2/167. Мк.Ал-Воқеъа: 56/24. Мд.Аз-Залзала: 99/7. Мк.Ан-Наҳл: 16/90. Мк.Ал-Анъом: 6/102., 17. Мк.Фуссилат: 41/46. Мд.Ан-Нисо: 4/83. Мк.Аш-Шуъро: 42/11. Мк.Ал-Муъминуун: 23/91., 91. Мк.Аш-Шуъро: 42/11. Мк.Ал-Музаммил: 73/9. Мк.Аш-Шуъро: 42/11. Мк.Ал-Анъом: 6/102. 160. Мк.Ас-Соффот: 37/96., 95. Мк.Ал-Аъроф: 7/117. Мд.Ал-Моида: 5/103. Мд.Ар-Раъд: 13/16., 16. Мк.Ал-Анъом: 6/102. Мк.Ал-Муъминуун: 23/91. Мк.Ал-Муъминуун: 23/91. Мк.Ал-Мулк: 67/13., 14. Мк.Юнус: 10/22. Мк.Сабаа: 34/18. Мк.Ар-Рум: 30/21. Мд.Ал-Ҳадид: 57/27. Мд.Ал-Мужодала: 58/22. Мк.Ан-Наҳл: 16/80. Мд.Ал-Моида: 5/13. Мк.Худ: 11/107. Мк.Ал-Буруж: 85/16. (жами оятлар кесими бўйича 33 марта мурожаат).

⁴⁴ Ўша асар. – Б.256. Мд.Ал-Мужодала: 58/4. Мд.Ат-Тавба: 9/42., 91., 93. Мд.Ан-Нисо: 4/25. Мд.Оли Ёмрон: 3/97. Мд.Ал-Бақара: 2/286., 233. Мк.Худ: 11/20. Мк.Ал-Қаҳф: 18/67., 75., 82. Мд.Ат-Тағобун: 64/16. Мд. Оли Ёмрон: 3/97. (жами оятлар кесими бўйича 14 марта мурожаат).

⁴⁵ Ўша асар. – Б.263. Мд.Ал-Бақара: 2/286. Мд.Ат-Тавба: 9/42. Мк.Фотир: 35/11. Мк.Ал-Аъроф: 7/34. Мд.Ат-Тавба: 9/5. Мк.Худ: 11/6. (жами оятлар кесими бўйича 7 марта мурожаат).

43-масъала: Ирода ҳаққидаги масалалар⁴⁶.

44-масъала: Қазо ва қадар ҳаққидаги масала⁴⁷.

45-масъала: Қадарийанинг замм этилиши – ёмон деб, таърифланиши ҳаққида⁴⁸.

46-масъала: Гуноҳ иш қилганлар, гуноҳлари сабаби билан иймондан чиқарларми?⁴⁹

47-масъала: Энг катта гуноҳ қилганлар ҳаққида мусулмонларнинг ихтилофи⁵⁰.

48-масъала: Шафоъат масаласи⁵¹.

49-масъала: Иймон ҳақида⁵².

⁴⁶ Ўша асар. – Б.286. Мк.Ал-Анъом: 6/125., 125., 125., 39. Мк.Ас-Сажда: 32/13. Мд.Ал-Моида: 5/48. Мк.Ал-Анъом: 5/149. Мк.Юнус: 10/99. Мк.Ас-Сажда: 32/13. Мк.Ал-Анъом: 6/39. Мк.Ал-Каҳф: 18/23., 24. Мк.Худ: 11/107. Мк.Ал-Исро: 17/16. Мк.Худ: 11/34. Мк.Юнус: 10/88. Мд.Ал-Моида: 5/41., 41., 41. Мд.Оли Ёимрон: 3/178. Мд.Ат-Тавба: 9/85. Мд.Ал-Бақара: 2/140. Мк.Худ: 11/119. Мк.Ғофир: 40/31. Мд.Оли Ёимрон: 3/176. Мд.Ал-Анфол: 8/67. Мд.Ан-Нисо: 4/28. Мк.Ат-Таквир: 81/29. Мк.Ал-Анъом: 6/102. Мк.Ёсин: 36/82. Мк.Ат-Таквир: 81/29. Мк.Ал-Банкабут: 29/6. Мк.Аз-Зумар: 39/7. Мд.Ал-Бақара: 2/205., 222., 195. Мк.Ал-Анъом: 6/38. Мд.Ал-Бақара: 2/185., 185. Мк.Ал-Анъом: 6/125. Мд.Оли Ёимрон: 3/186. Мд.Ал-Анфол: 8/67. Мк.Ғофир: 40/31. Мк.Сод: 38/27. Мк.Фуссилат: 41/42., 42. Мд.Ал-Моида: 5/29. Мк.Ал-Анъом: 6/125. Мд.Муҳаммад: 47/17. Мд.Ал-Бақара: 2/26. Мк.Ал-Анъом: 6/125., 148. Мк.Ал-Аъроф: 7/28. Мд.Оли Ёимрон: 3/78. Мк.Юсуф: 12/110. Мк.Ал-Анъом: 6/149. Мк.Юнус: 10/99. Мд.Муҳаммад: 47/4. Мк.Худ: 11/4. Мк.Ал-Анъом: 6/149. Мд.Муҳаммад: 47/4. Мк.Ал-Банкабут: 29/3. Мд.Ал-Ҳаж: 22/11. (жами оятлар кесими бўйича 61 бора мурожаат).

⁴⁷ Ўша асар. – Б.305. Мк.Фуссилат: 41/12. Мк.Тоҳо: 20/72. Мд.Оли Ёимрон: 3/47. Мк.Ал-Исро: 17/4., 23. Мд.Ал-Аҳзоб: 33/36. Мк.Ал-Қасас: 28/29. Мк.Ал-Қамар: 54/49. Мк.Сабаа: 34/18. Мк.Ал-Ҳижр: 15/60. Мк.Ал-Қамар: 54/49. Мд.Ал-Хужурот: 49/17. Мд.Ал-Бақара: 2/64. Мд.Ат-Тавба: 9/127. Мк.Ал-Анъом: 6/39. (жами оятлар кесими бўйича 15 бора мурожаат).

⁴⁸ Ўша асар. – Б.314. Мк.Худ: 11/107. Мк.Ал-Буруж: 85/16. Мд.Ал-Бақара: 2/143. Мк.Ал-Аъроф: 7/145., 145. Мк.Ан-Намл: 27/39. Мк.Ал-Қасас: 28/26. (жами оятлар кесими бўйича 7 бора мурожаат).

⁴⁹ Ўша асар. – Б.323. Мд.Ан-Нисо: 4/14. Мд.Ал-Аҳзоб: 33/36. Мд.Ан-Нисо: 4/31. Мк.Ал-Фурқон: 25/69., 70. Мд.Ат-Таҳрим: 66/8. Мд.Ал-Бақара: 2/225. Мд.Ал-Моида: 5/89. Мд.Ал-Аҳзоб: 33/5. Мк.Ал-Лайл: 92/15., 16. Мк.Сабаа: 34/17. Мд.Ан-Нисо: 4/123. Мк.Ал-Анъом: 6/160. Мд.Аз-Залзала: 99/8. Мд.Ал-Аҳзоб: 33/57. Мк.Ал-Банкабут: 29/2., 11. Мк.Ал-Каҳф: 18/110. Мк.Юсуф: 12/106. Мд.Ан-Нисо: 4/48., 116. Мд.Аз-Залзала: 99/7. Мд.Ат-Тавба: 9/113. Мд.Ал-Фатҳ: 48/11. Мд.Ал-Мунофиқуун: 63/6., 6. Мд.Ан-Нур: 24/31. Мд.Ат-Таҳрим: 66/8. Мк.Ан-Наҳл: 16/106. Мд.Аз-Залзала: 99/7. Мд.Ан-Нисо: 4/110. Мд.Ал-Анфол: 8/38. Мк.Ал-Фурқон: 25/70. Мд.Ан-Нисо: 4/48. (жами оятлар кесими бўйича 35 бора мурожаат).

⁵⁰ Ўша асар. – Б.329. Мк.Юсуф: 12/87. Мк.Ал-Ҳижр: 15/56. Мд.Ал-Моида: 5/44. Мд.Ат-Тағобун: 64/2. Мк.Ал-Каҳф: 18/29. Мк.Ал-Анъом: 6/125. Мк.Ан-Наҳл: 16/93. Мк.Ас-Сажда: 32/18. Мд.Оли Ёимрон: 3/106. Мк.Ал-Ҳоққа: 69/19. Мк.Ал-Банкабут: 29/11., 1., 2. Мд.Ан-Нисо: 4/31. Мд.Ас-Саф: 61/2. Мд.Ал-Хужурот: 49/9. Мд.Ал-Бақара: 2/178. Мд.Ал-Анфол: 8/72., 72. Мд.Ан-Нисо: 4/97. Мд.Ал-Мумтаҳана: 60/1. Мд.Ал-Анфол: 8/27. Мд.Ат-Таҳрим: 66/8. Мд.Ан-Нур: 24/31. Мк.Ал-Банкабут: 29/23. Мд.Ан-Нисо: 4/115. Мд.Ал-Анфол: 8/38. Мд.Ал-Моида: 5/43. Мд.Ан-Нисо: 4/48., 31. Мк.Фурқон: 25/70. Мд.Ас-Саф: 61/10. Мд.Ал-Бақара: 2/271. Мд.Ат-Таҳрим: 66/8. Мк.Худ: 11/114. Мд.Ан-Нисо: 4/48., 31., 31. Мк.Ал-Анъом: 6/160. Мд.Ан-Нисо: 4/137. Мд.Ал-Моида: 5/5. Мд.Оли Ёимрон: 3/85. Мд.Ал-Бақара: 2/217. Мд.Ан-Нисо: 4/48., 48. Мд.Ал-Анфол: 8/29. Мд.Ан-Нисо: 4/31., 48. Мд.Ал-Бақара: 2/136., 285. Мд.Ан-Нисо: 4/94. Мд.Оли Ёимрон: 3/85. Мк.Ан-Наҳл: 16/53. Мд.Ал-Аҳзоб: 33/47. Мд.Ал-Моида: 5/85. Мд.Ан-Нур: 24/6., 7., 7., 13. Мд.Ан-Нисо: 4/14. Мд.Ал-Аҳзоб: 33/36. Мк.Ал-Жин: 72/23. Мк.Марям: 19/59. Мд.Ат-Тавба: 9/11. Мд.Ал-Анфол: 8/72. Мд.Ан-Нисо: 4/94. Мд.Ат-Тавба: 9/11. Мд.Ан-Нисо: 4/93., 29., 10. Мд.Ал-Бақара: 2/178., 178., 178. Мд.Ан-Нур: 24/2. Мк.Нух: 71/25. Мк.Ал-Банкабут: 29/2. Мд.Ат-Таҳрим: 66/8. Мк.Ал-Ғошия: 88/6. Мк.Ал-Ҳоққа: 69/35., 36. Мд.Ат-Таҳрим: 66/8. Мд.Ал-Моида: 5/106. Мд.Ал-Бақара: 2/282., 282. Мд.Ат-Талок: 65/2. Мд.Ан-Нисо: 4/6. Мд.Ат-Таҳрим: 66/8. Мк.Ғофир: 40/7. Мд.Ат-Таҳрим: 66/8. Мд.Ас-Саф: 61/2. Мд.Ал-Ҳадид: 57/16. Мд.Ал-Хужурот: 49/9. Мд.Ал-Бақара: 2/217. Мд.Ал-Хужурот: 49/9., 10. Мд.Ал-Моида: 5/85. Мд.Ал-Ҳадид: 57/19. Мд.Ан-Нисо: 4/158., 40. Мд.Ал-Бақара: 2/180., 236. Мк.Ал-Банкабут: 29/13. Мк.Ал-Аъроф: 7/38. Мк.Ан-Нажм: 53/32. Мк.Ал-Инфитор: 82/13. Мд.Оли Ёимрон: 3/193. Мд.Ал-Хужурот: 49/15. (жами оятлар кесими бўйича 107 бора мурожаат).

⁵¹ Ўша асар. – Б.365. Мк.Ғофир: 40/9. Мк.Ал-Анбиё: 21/28. Мк.Ал-Қасас: 28/65. Мд.Ал-Моида: 5/117. Мд.Ан-Нисо: 4/48., 31., 31., 82. Мк.Фуссилат: 41/42. Мк.Ал-Ҳижр: 15/9. Мк.Ал-Инфитор: 82/13., 14. Ал-Мугоффифинин: 83/7. Мк.Ас-Сажда: 32/18. Мд.Оли Ёимрон: 3/86. Мд.Ас-Саф: 61/7. Мк.Ал-Муддассир: 74/43. Мк.Юсуф: 12/37. Мд.Ал-Бақара: 2/275. Мд.Ан-Нисо: 4/161. Мд.Ал-Бақара: 2/275. Мд.Оли Ёимрон: 3/103. (жами оятлар кесими бўйича 22 бора мурожаат).

⁵² Ўша асар. – Б.373. Мд.Ал-Хужурот: 49/14., 17. Мд.Ал-Мумтаҳана: 60/10. Мд.Ат-Тавба: 9/56. Мд.Ан-Нисо: 4/65., 25., 25. Мд.Ал-Бақара: 2/8., 9. Мд.Ал-Мунофиқуун: 63/6. Мд.Ал-Анфол: 8/38. Мк.Ал-Фурқон: 25/68.

50-масъала: Иймон маърифатмидур ёхуд қалб ила тасдиқмидур? ⁵³

51-масъала: Иржо: Таъхир этиш ёхуд Аллоҳга ҳавола этиш ⁵⁴.

52-масъала: Иймоннинг яратилиши ⁵⁵.

53-масъала: Иймонда истиснони тарқ этмоқ ⁵⁶.

54-масъала: Бу хусусда матнда алоҳида эътибор қаратган масъала (Иймон ва Ислому) ⁵⁷.

МУҲОКАМА II: Қуйида Абу Мансур Мотуридий Самарқандийнинг “Китоб ат-тавҳид” асари масъалаарида истидлол сифатида қайд этилган Қуръони карим Маккий ва Маданий суралари ва баъзи оятларининг кесими бўйича таҳлили. Жумладан, Маккий суралар ва баъзи оятларининг масъалар кесими бўйича таҳлиliga кўра, Абу Мансур Мотуридий Самарқандий “Китоб ат-тавҳид” асарида Маккий сураларининг 86тасидан 60тасини илмий муомалага киритиб, шуларнинг жами 214та ояти каримасини 287та ўринда истидлол сифатида қайд этилган. ⁵⁸

Мд.Ал-Мужодала: 58/6. Мд.Ат-Тавба: 9/66., 95. Мд.Ал-Мунофиқуун: 63/8. Мк.Ан-Наҳл: 16/106. Мд.Ат-Тавба: 9/123., 36., 5. Мд.Ал-Бақара: 2/256., 256. Мд.Ан-Нисо: 4/60., 60. Мд.Ал-Ҳужурот: 49/1. (Қуръони каримда ушбу оёт 74 марта келган). Мд.Ас-Саф: 61/2., 4. Мд.Ат-Тавба: 9/38. Мд.Ан-Нисо: 4/75. Мд.Ал-Ҳадид: 57/16. (жами оятлар кесими бўйича 29 бора мурожаат).

⁵³ Ўша асар. – Б.380. Мк.Ан-Наҳл: 16/106. Мд.Ал-Бақара: 2/260., 256. (3 бора мурожаат).

⁵⁴ Ўша асар. – Б.381. Мд.Ал-Бақара: 2/31. Мк.Худ: 11/114. Мд.Ан-Нисо: 4/31. Мк.Ал-Аҳкоф: 46/16. Мк.Ал-Банкабут: 29/7. Мд.Аз-Залзала: 99/7. (жами оятлар кесими бўйича 6 бора мурожаат).

⁵⁵ Ўша асар. – Б.385. Мк.Ал-Анъом: 6/102. Мк.Ғофир: 40/62. Мк.Ас-Соффот: 37/96. Мк.Ал-Мулк: 67/13., 4. Мк.Ал-Фурқон: 25/59. Мд.Ал-Ҳужурот: 49/7., 14. Мд.Ал-Моида: 41. (жами оятлар кесими бўйича 9 бора мурожаат).

⁵⁶ Ўша асар. – Б.388. Мк.Ал-Қаҳф: 18/23., 24., 69. Мд.Ал-Ҳужурот: 49/15. Мд.Ал-Бақара: 2/285., 236. Мк., Мд.Ал-Ғотиха: 1/7. Мд.Ал-Ҳужурот: 49/17., 7. Мд.Ал-Бақара: 2/64. Мд.Ал-Ғатх: 48/27. Мд.Ал-Ҳужурот: 49/15. Мк.Ал-Қаҳф: 18/23., 24. Мд.Ал-Ғатх: 48/27. (жами оятлар кесими бўйича 15 бора мурожаат).

⁵⁷ Ўша асар. – Б.393 – 411. Мд.Оли Ёмрон: 3/85. Мд.Ал-Ҳужурот: 49/14. Мк. Аз-Зумар: 39/29. Мд.Ал-Бақара: 2/131., 8., 133. Мд.Ал-Ҳашр: 59/13. Мд.Ал-Мунофиқуун: 63/4. Мд.Оли Ёмрон: 3/19., 85. Мд.Ал-Бақара: 2/136., 133. Мк.Юнус: 10/84. Мд.Ал-Ҳужурот: 49/17. Мк.Аз-Зориёт: 51/35., 36. Мд.Ат-Тағобун: 64/2. Мд.Оли Ёмрон: 3/106. Мк.Луқмон: 31/22. Мк.Фуссилат: 41/33. Мк.Тоҳо: 20/112. Мк.Луқмон: 31/22. Мд.Ал-Бақара: 2/256. Мд.Ал-Ҳужурот: 49/14. Мд.Оли Ёмрон: 3/19. Мд.Ал-Моида: 5/3. Мд.Оли Ёмрон: 3/85., 86. Мд.Ал-Ҳужурот: 49/14., 17., 17. Мд.Оли Ёмрон: 3/85., 86. Мд.Ал-Бақара: 2/136., 136. (жами оятлар кесими бўйича 35 бора мурожаат) Валлоҳу Аълам бис-саваб. Ла хавла валаа қуввата илла биллаҳил-Ғалийийил-Ғазиим.

⁵⁸ **1.1. Ал-Ғотиха**(Маккий сура – бундан кейин мк. тарзида берилади), 1.1.Ал-Ғотиха(мд.), 13-А.м: 2; 53-м: 7=2та ўринда(бундан сўнг ў.) “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 13, 53-масъалаларида 2, 7-каби оятдан 1мартадан истидлол сифатида қайд этилган.

2.6.Ал-Анъом(мк.) (20, 23, 91, 93, 114, 141, 151-153-оятлар маданий (– бундан кейин – мд. тарзида берилади), 3-м: 101; 9-масъала (– бундан кейин – м: тарзида берилади) 19; 11-м: 76; 13-А.м: 102., 18., 92., 133., 18., 101., 3; 14-м: 103., 86., 111., 103., 103., 102; 17-м: 160; 40-м: 102., 17., 102., 160., 102; 43-м: 125., 125., 125., 39., 149., 39., 102., 38., 125., 125., 125., 148., 149., 149; = 36ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 8та: 3, 9, 11, 13, 14, 17, 40, 43-масъалаларида 18та: 101, 19, 76, 102, 18, 92, 133, 3, 103, 86, 111, 17, 160, 125, 39, 149, 38, 148-каби оятлари: 1, 2, 3, 5, 6 мартагача истидлол сифатида истифода этилган.

3.7.Ал-Аъроф(мк.) (163-170-оят мд.), 13-А.м: 54., 54; 14-м: 143., 143., 143., 143; 15-м: 17; 34-м: 157; 40-м: 117; 42-м: 34; 43-м: 28; 45-м: 145., 145; 47-м: 38; =14ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 9та 13, 14, 15, 34, 40, 42, 43, 45, 47-масъалаларида 9та: 54, 143, 17, 157, 117, 34, 28, 145, 38-каби оятлари 1, 2, 3, 5 мартадан истидлол келтирилган.

4.10.Юнус(мк.) (40, 94-96-оят мд.), 13-А.м: 3; 14-м: 29; 35-м: 38., 16; 40-м: 22; 43-м: 99., 88., 99; 54-м: 84; = 9ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 6та: 13, 14, 35, 40, 43, 54-масъалаларида 8та: 3, 29, 38, 16, 22, 99, 88, 84-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

5.11.Худ(мк.) (12, 17, 114-оят мд.), 13-А.м: 4; 14-м: 42., 45., 46., 4; 33-м: 55; 35-м: 49; 40-м: 107; 41-м: 20; 42-м: 6; 43-м: 107., 34., 119., 4; 45-м: 107; 47-м: 114; 51-м: 114; =17ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 11та: 13, 14, 33, 35, 40, 41, 42, 43, 45, 47, 51-масъалаларида 12та: 4, 42, 45, 46, 55, 49, 107, 20, 6, 34, 119, 114-каби оятлари 1, 2, 3 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

6.12.Юсуф(мк.) (1-3, 7-оят мд.), 43-м: 110; 46-м: 106; 47-м: 87; 48-м: 37; = 4ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 4та: 43, 46, 47, 48-масъалаларида 4та: 110, 106, 87, 37-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

7.14.Иброҳим(мк.) (28, 29-оят мд.), 13-А.м: 33., 51; = 2ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 13-масъалаларида 2та: 33, 51-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

8.15.Ал-Ҳижр(мк.) (87-оят мд.), 11-м: 9; 35-м: 95; 44-м: 60; 47-м: 56; 48-м: 9; =5ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 5та: 11, 35, 44, 47, 48-масъалаларида 5та: 9, 95, 60, 56, 9-каби оятлари 1, 2, 3 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

- 9.16. Ан-Наҳл**(мк.) (126-128-оятлари мд.), 13-А.м: 128., 128; 34-м: 43; 35-м: 127; 40-м: 90., 80; 46-м: 106; 47-м: 93., 53; 49-м: 106; 50-м: 106; = 11ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 8та: 13, 34, 35, 40, 46, 47, 49, 50-масъалаларида 8та: - каби оятлари 1, 2, 3 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 10.17. Ал-Исро**(мк.) (26, 32, 33, 57, 73, 80-оятлари мд.), 5-м: 42; 11-м: 88; 13-м: 16; 33-м: 88., 88; 35-м: 88; 43-м: 16; 44-м: 4., 23; = 9ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 7та: 5, 11, 13, 33, 35, 43, 44-масъалаларида “ал-Исро” сурасининг 5та: 42, 88, 16, 4, 23-каби оятлари 1, 2, 4 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 11.18. Ал-Каҳф**(мк.) (28, 83, 101-оятлари мд.), 41-м: 67., 75., 82; 43-м: 23., 24; 46-м: 110; 47-м: 29; 53-м: 23., 24., 69., 23., 24; = 12ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 5та: 41, 43, 46, 47, 53-масъалаларида “ал-Каҳф” сурасининг 8та: 67, 75, 82, 23, 24, 110, 29, 69-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 12.19. Марям**(мк.) (58, 71-оятлари мд.), 19-м: 65; 47-м: 59; = 2ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 19, 47-масъалаларида “Марям” сурасининг 2та: 65, 59-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 13.20. Тоҳо**(мк.) (130, 131-оятлари мд.), 13-А.м: 5; 14-м: 121., 110; 19-м: 5; 20-м: 17., 18; 35-м: 134., 133; 44-м: 72; 54-м: 112; = 10ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 7та: 13, 14, 19, 20, 35, 44, 54-масъалаларида “Тоҳо” сурасининг 9та: 5, 121, 110, 17, 18, 134, 133, 72, 112-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 14.21. Ал-Анбиё**(мк.), 5-м: 22; 11-м: 79; 17-м: 16; 34-м: 7; 39-м: 23; 48-м: 28; = 6ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 6та: 5, 11, 17, 34, 39, 48-масъалаларида “ал-Анбиё” сурасининг 6та: 22, 79, 16, 7, 23, 28-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 15.23. Ал-Муъминуун**(мк.), 2-м: 115; 5-м: 91; 13-А.м: 28; 15-м: 91; 35-м: 44., 69; 40-м: 91., 91; = 8ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 6та: 2, 5, 13, 15, 35, 40-масъалаларида “ал-Муъминуун” сурасининг 5та: 115, 91, 28, 91, 44, 69, - каби оятлари 1, 4 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 16.25. Ал-Фурқон**(мк.) (68-70-оятлари мд.), 13-А.м: 2., 2; 14-м: 45; 46-м: 69., 70., 70; 47-м: 70; 49-м: 68; 52-м: 59; = 9ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 6та: 13, 14, 46, 47, 49, 52-масъалаларида “ал-Фурқон” сурасининг 6та: 2, 45, 69, 70, 68, 59-каби оятлари 1, 2, 4 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 17.26. Аш-Шуъаро**(мк.) (197, 224-оятлари мд.), 34-м: 197; 35-м: 3., 221; = 3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 34, 35-масъалаларида “аш-Шуъаро” сурасининг 3та: 197, 3, 221-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 18.27. Ан-Намл**(мк.), 11-м: 18., 20; 45-м: 39; = 3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 11, 45-масъалаларида “ан-Намл” сурасининг 3та: 18, 20, 39-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 19.28. Ал-Қасас**(мк.) (52-55-оятлари мд. 85-оятлари Жухфа), 13-А.м: 14; 35-м: 49; 44-м: 29; 45-м: 26; 48-м: 65; = 5ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 5та: 13, 35, 44, 45, 48-масъалаларида “ал-Қасас” сурасининг 5та: 14, 49, 29, 26, 65-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 20.29. Банкабуут**(мк.) (1-11-оятлари мд.), 34-м: 48; 35-м: 48; 43-м: 6., 3; 46-м: 2., 11; 47-м: 11., 1., 2., 23., 2., 13; 51-м: 7; = 13ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 6та: 34, 35, 43, 46, 47, 51-масъалаларида “Банкабуут” сурасининг 9та: 48, 6, 3, 2, 11, 1, 2, 23, 2, 13, 7-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 21.30. Ар-Рум**(мк.) (17-оятлари мд.), 40-м: 41; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 40-масъаласида “ар-Рум” сурасининг 1та: 41-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 22.31. Луқмон**(мк.) (27-29-оятлари мд.), 54-м: 22., 22; = 2ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 54-масъаласида “Луқмон” сурасининг 1та: 22-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 23.32. Ас-Сажда**(мк.) (16-20-оятлари мд.), 43-м: 13., 13; 47-м: 18; 48-м: 18; = 4ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 3та: 43, 47, 48-масъалаларида “ас-Сажда” сурасининг 2та: 13, 18-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 24.34. Сабаа**(мк.) (6-оятлари мд.), 13-м: 21; 35-м: 46; 40-м: 18; 44-м: 18; 46-м: 17; = 5ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 5та: 13, 35, 40, 44, 46-масъалаларида “Сабаа” сурасининг 4та: 21, 46, 18, 17-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 25.35. Фотир**(мк.), 35-м: 8., 24., 42; 42-м: 11; = 4ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 35, 42-масъалаларида “Фотир” сурасининг 4та: 8, 24, 42, 11-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 26.36. Ёсин**(мк.) (45-оятлари мд.), 43-м: 82; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 43-масъалаларида “Ёсин” сурасининг 1та: 82-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 27.37. Ас-Соффот**(мк.), 13-А.м: 5; 40-м: 96., 95; 52-м: 96; = 4ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 3та: 13, 40, 52-масъалаларида “ас-Соффот” сурасининг 4та: 5, 96, 95-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 28.38. Сод**(мк.), 35-м: 86., 29; 43-м: 27; = 3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 35, 43-масъалаларида “Сод” сурасининг 3та: 86, 29, 27-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 29.39. Аз-Зумар**(мк.) (52-54-оятлари мд.), 3-м: 62; 13-А.м: 75., 62; 43-м: 7; 54-м: 29; = 5ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 4та: 3, 13, 43, 54-масъалаларида “аз-Зумар” сурасининг 4та: 62, 75, 7, 29-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 30.40. Ғофир**(мк.) (56, 57-оятлари мд.), 13-А.м: 7; 35-м: 51; 43-м: 31., 31; 47-м: 7; 48-м: 9; 52-м: 62; = 7ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 6та: 13, 35, 43, 47, 48, 52-масъалаларида “Ғофир” сурасининг 5та: 7, 51, 31, 7, 9, 62-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 31.41. Фусилат**(мк.), 13-А.м: 11., 9., 12; 40-м: 40., 46; 43-м: 42., 42; 44-м: 12; 48-м: 42; 54-м: 33; = 10ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 6та: 13, 40, 43, 44, 48, 54-масъалаларида “Фусилат” сурасининг 8та: 11, 9, 12, 40, 46, 42, 12, 33-каби оятлари 1, 3 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

Қуйида келтирилган статистик маълумотларга таянган ҳолда мақсадимизни аниқлаш МАДИНАДА нозил бўлган суралар асосан аксарияти Ислом ҳуқуқи –

32.42.Аш-Шўро(мк.) (23-25, 27-оятлари мд.), 5-м: 11; 9-м: 11; 13-м: 11; 16-м: 11; 35-м: 7; 40-м: 11., 11., 11; = 8ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг бта: 5, 9, 13, 16, 35, 40-масъалаларида “аш-Шўро” сурасининг 2та: 11, 7-каби оятлари 1, 7 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

33.43.Аз-Зухруф(мк.) (54-оят мд.), 13-А.м: 84., 84; 35-м: 24; =3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 13, 35-масъалаларида “аз-Зухруф” сурасининг 3та: 84, 24-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

34.45.Ал-Жосия(мк.) (14-оят мд.), 13-А.м: 24., 13; =2ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 13-масъаласида “ал-Жосия” сурасининг 2та: 24, 13-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

35.46.Ал-Аҳқоф(мк.) (10, 15, 35-оятлари мд.), 51-м: 16; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 51-масъаласида “ал-Аҳқоф” сурасининг 1та: 16-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

36.50.Қоф(мк.) (38-оят мд.), 13-А.м: 16., 16; 19-м: 16; =3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 13, 19-масъалаларида “Қоф” сурасининг 3та: 16-каби ояти 3 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

37.51.Аз-Зориёт(мк.), 13-А.м: 56; 54-м: 35., 36;=3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 13, 54-масъалаларида “аз-Зориёт” сурасининг 3та: 56, 35, 36-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

38.52.Ат-Туур(мк.), 33-м; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 33-масъаласида “ат-Туур” сурасининг 1та: 34-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.+

39.53.Ан-Нажм(мк.) (32-оят мд.), 47-м: 32; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 47-масъаласида “ан-Нажм” сурасининг 1та: 32-каби оятлари 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

40.54.Ал-Қамар(мк.) (44-46-оятлари мд.), 35-м: 44; 44-м: 49., 49; = 3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг “ал-Қамар” сурасининг 2та: 35, 44-масъалаларида 2та: 44, 49-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

41.56.Ал-Воқеъа(мк.) (81, 82-оятлари мд.), 13-А.м: 85; 19-м: 85; 40-м: 24; = 3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 3та: 13, 19, 40-масъалаларида “ал-Воқеъа” сурасининг 2та: 85, 24-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

42.67.Ал-Мулк(мк.), 5-м: 3; 40-м: 13., 14; 52-м: 13., 4; = 5ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 3та: 5, 40, 52-масъалаларида “ал-Мулк” сурасининг 4та: 3, 13, 14, 4-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

43.69.Ал-Ҳоққа(мк.), 13-А.м: 17; 35-м: 41; 47-м: 19., 35., 36; = 5ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 3та: 13-А, 35, 47-масъалаларида “ал-Ҳоққа” сурасининг 5та: 17, 41, 19, 35, 36-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

44.71.Нух(мк.), 47-м: 25; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 47-масъаласида “Нух” сурасининг 1та: 25-каби оятлари 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

45.72.Ал-Жин(мк.), 13-А.м: 18; 34-м: Китобга мувофиқ ; 47-м: 23; = 3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 3та: 13-А, 34, 47-масъалаларида “ал-Жин” сурасининг 2та: 18, 23-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

46. 73. Ал-Муззаммил(мк.) (10, 11, 20-оят мд.), 40-м: 9; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 40-масъаласида “ал-Муззаммил” сурасининг 1та: 9-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

47.74.Ал-Муддассир(мк.) 48-м: 43; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 48-масъаласида “ал-Муддассир” сурасининг 1та: 43-каби ояти 1, 2, 3 марта истидлол вазифасини ўтаган.

48.75. Ал-Қиёмат (мк.), 14-м: 22., 23; 35-м: 16; = 3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 14, 35-масъалаларида “ал-Қиёмат” сурасининг 3та: 22, 23, 16-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

49.81.Ат-Таквир(мк.), 43-м: 29., 29; = 2ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 43-масъаласида “ат-Таквир” сурасининг 2та: 29-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

50.82.Ал-Инфитор(мк.), 47-м: 13; 48-м: 13., 14; = 3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 47, 48-масъалаларида “ал-Инфитор” сурасининг 2та: 13, 14-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

51.83.Ал-Мутаффиин(мк.)(Мақкада нозил бўлган охириги сура) 48-м: 7; =1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 48-масъаласида “ал-Мутаффиин” сурасининг 1та: 7-каби ояти 1, 2, 3 марта истидлол вазифасини ўтаган.

52.85.Ал-Буруж(мк.), 40-м: 16; 45-м: 16; = 2ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 40, 45-масъалаларида “ал-Буруж” сурасининг 1та: 16-каби оятлари 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

53.87.Ал-Аъло(мк.), 35-м: 6; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 35-масъаласида “ал-Аъло” сурасининг 1та: 6-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

54.88.Ал-Ғошия(мк.), 47-м: 6; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 47-масъаласида “ал-Ғошия” сурасининг 1та: 6-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

55.91.Аш-Шамс(мк.), 13-А.м: 13; =1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 13-А-масъаласида “аш-Шамс” сурасининг 1та: 13-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

56.92.Ал-Лайл(мк.), 46-м: 15., 16; = 2ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг “ал-Лайл” сурасининг 1та: 46-масъаласида 2та: 15, 16-каби оятлари 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

57.93.Аз-Зухо(мк.), 35-м: 8; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг “аз-Зухо” сурасининг 1та: 35-масъаласида 1та: 8-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

58.96.Ал-Ъалақ(мк.илк бор нозил қилинган сура), 13-А.м: 19; = 1ў. Юқоридаги 1та: 13-А-масъаласида “ал-Ъалақ” сурасининг 1та: 19-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

59.105.Ал-Фил(мк.), 14-м: 1; = 1ў. Юқоридаги 1та: 14-масъаласида “ал-Фил” сурасининг 1та: 1-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

60.106.Ал-Қурайш(мк) 13-А-масъаласида 3; (1ў.) “ал-Қурайш” сурасининг 1та: 3-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

фикҳнинг сиёсат, ҳуқуқ, сиёсий ҳуқуқ, давлат бошқаруви каби масалаларига оиддир. Маданий суралар ва баъзи оятларининг мавзулар кесими бўйича таҳлилига кўра жами, Абу Мансур Мотуридий Самарқандий “Китоб ат-тавҳид” асарида Маданий сураларининг 28тасидан 24тасини илмий истифодага киритиб, шуларнинг жами 177та ояти каримасидан 276та ўринда истидлол сифатида қайд этган.⁵⁹

- ⁵⁹ 1. Ал-Фотиҳа(мд.), 13-А.м: 2; 53-м:7=2ў. Бу сура юқорида келтириб ўтилган.
- 2.2. Ал-Бақара(мд.) (181-оят маккий), 2-м: 251; 3-м: 117; 11-м: 118., 75; 13-А.м: 39., 186; 33-м: 94; 34-м: 146., 94; 35-м: 217; 40-м: 167; 41-м: 286., 233; 42-м: 286; 43-м: 140., 205., 222., 195., 185., 185., 26; 44-м: 64; 45-м: 143; 46-м: 225; 47-м: 178., 271., 217., 136., 285., 178., 178., 178., 282., 282., 217., 180., 236; 48-м: 275., 275; 49-м: 8, 9., 256., 256; 50-м: 260., 256; 51-м: 31; 53-м: 285., 236., 64; 54-м: 131., 8., 133., 136., 133., 256., 136., 136; = 57ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 21та: 2, 3, 11, 13, 33, 34, 35, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54-масъалаларида “Бақара” сурасининг 35та: 251, 117, 118, 75, 39, 186, 94, 217, 167, 286, 233, 140, 205, 222, 195, 185, 26, 64, 143, 225, 178, 271, 136, 285, 282, 180, 236, 275, 8, 9, 256, 260, 31, 131, 133-каби оятлари 1, 2, 4 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 3.3. Оли Ёимрон(мд.), 3-м: 189; 11-м: 160; 13-А.24; 33-м: 61; 35-м: 144., 64., 152; 41-м: 97., 97; 43-м: 178., 176., 186., 78; 44-м: 47; 47-м: 44., 106., 85., 85., 193; 48-м: 86., 103; 54-м: 85., 19., 85., 106., 19., 85., 86., 85., 86; = 24ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 11та: 3, 11, 13-А, 33, 35, 41, 43, 44, 47, 48, 54-каби масъалаларида “Оли Ёимрон” сурасининг 20та: 189, 160, 24, 61, 144, 64, 152, 97, 178, 176, 186, 78, 47, 44, 106, 85, 193, 86, 103, 19-каби оятлари 1, 2, 3 6 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 3.4. Ан-Нисо(мд.), 11-м: 164., 164; 39-м: 72; 40-м: 83; 41-м: 25; 43-м: 28; 46-м: 14., 31., 123., 48., 116., 110., 48; 47-м: 31., 97., 115., 48., 31., 48., 31., 31., 137., 48., 48., 31., 48., 94., 14., 94., 93., 29., 10., 6., 158., 40; 48-м: 48., 31., 31., 82., 161; 49-м: 65., 25., 25., 60., 60., 75; 51-м: 31; = 32ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 9та: 11, 39, 40, 41, 43, 46, 47, 48, 49-масъалаларида “Нисо” сурасининг 27та: 164, 72, 83, 25, 28, 14, 31, 123, 48, 116, 110, 31, 97, 115, 137, 94, 93, 29, 10, 6, 158, 40, 82, 161, 65, 60., 75-каби оятлари 1, 2, 3, 8 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 4.5. Ал-Моида(мд.) (3-оят мак. Арафотда), 3-м: 18., 40., 120; 13-А.м: 3., 35; 14-м: 101; 33-м: 67; 35-м: 15; 40-м: 103., 13; 43-м: 48., 41., 41., 41., 29; 46-м: 89; 47-м: 44., 43., 5., 85., 106., 85; 48-м: 117; 52-м: 41; 54-м: 3; = 25 ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 12 та: 3, 13, 14, 33, 35, 40, 43, 46, 47, 48, 52, 54-масъалаларида “Моида” сурасининг 21та: 18, 40, 120, 3, 35, 101, 67, 15, 103, 13, 48, 41, 29, 89, 44, 43, 5, 85, 106, 117, 3-каби оятлари 1, 3, 4 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 5.8. Ал-Анфол(мд.) (30-36-оят мак.), 4-м: 67; 35-м: 7; 43-м: 67., 67; 46-м: 38; 47-м: 72., 72., 27., 38., 29., 72; 49-м: 38; = 12 ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 6та: 4, 35, 43, 46, 47, 49-масъалаларида “ал-Анфол” сурасининг 6та: 67, 7, 38, 72, 27, 29-каби оятлари 1, 3 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 6.9. Ат-Тавба(мд.) (128-129-оят мак.), 4-м: 42; 35-м: 128., 128., 40., 25., 14; 41-м: 42., 91., 93; 42-м: 42., 5; 43-м: 85; 44-м: 127; 46-м: 113; 49-м: 56., 66., 95., 123., 36., 5., 38; = 21 ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 8та: 4, 35, 41, 42, 43, 44, 46, 49-масъалаларида “ат-Тавба” сурасининг 17та: 42, 128, 40, 25, 14, 91, 93, 5, 85, 127, 113, 56, 66, 95, 123, 36, 38-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 7.13. Ар-Раъд(мд.), 5-м: 16; 11-м: 16; 35-м: 41., 31; 40-м: 16., 16., 16; = 7ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 4та: 5, 11, 35, 40-масъалаларида “ар-Раъд” сурасининг 3та: 16, 41, 31-каби оятлари 1, 5 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 8.22. Ал-Ҳаж(мд.) (52-55-оят мак.+Мадина ўрт.), 40-м: 77; 43-м: 11;= 2ў. Юқоридаги 2та: 40, 43-масъалаларида “ал-Ҳаж” сурасининг 2та: 77, 11-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 9.24. Ан-Нур(мд.), 46-м: 31; 47-м: 31., 6., 7., 7., 13., 2; = 7ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 46, 47-масъалаларида “ан-Нур” сурасининг 5та: 31, 6, 7, 13, 2-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 10.33. Ал-Аҳзоб(мд.), 14-м: 35; 44-м: 36; 46-м: 36., 5., 57; 47-м: 47., 36; =7ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 4та: 14, 44, 46, 47-масъалаларида “ал-Аҳзоб” сурасининг 5та: 35, 36, 5, 57, 47-каби оятлари 1, 3 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 11.48. Ал-Фатҳ(мд.) (Худайбиядан қайтишда, йўлда), 34-м: 29., 27; 35-м: 28; 46-м: 11; 53-м: 27., 27; = 6ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 4та: 34, 35, 46, 53-масъалаларида “ал-Фатҳ” сурасининг 5та: 29, 27, 28, 11, 27-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 12.49. Ал-Ҳужурот(мд.), 44-м: 17; 47-м: 9., 9., 10., 15; 49-м: 14., 17., 1; 52-м: 7., 14; 53-м: 15., 17., 7., 15; 54-м: 14., 17., 14., 14., 17., 17; = 20ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 6та: 44, 47, 49, 52, 53, 54-масъалаларида “ал-Ҳужурот” сурасининг 7та: 17, 9, 10, 15, 14, 1, 7-каби оятлари 1, 2, 3, 5, 6 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 13.47. Муҳаммад(мд.) (13-оят+Мадина ва Мадина ўртаси), 43-м: 17., 4., 4; = 3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 43-масъалаларида “Муҳаммад” сурасининг 3та: 17, 4-каби оятлари 1, 4 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 14.55. Ар-Роҳмаан(мд.), 2-А.м: 4; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 2-масъаласида “ар-Роҳмаан” сурасининг 1та: 4-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 15.57. Ал-Ҳадид(мд.), 40-м: 27; 47-м: 16., 19; 49-м: 16; =4ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 3та: 40, 47, 49-масъалаларида “ал-Ҳадид” сурасининг 4та: 27, 16, 19-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.
- 16.58. Ал-Мужодала(мд.), 13-А.м: 7., 7; 19-м: 7; 35-м: 21; 40-м: 22; 41-м: 4; 49-м: 6; = 6ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 6та: 13, 19, 35, 40, 41, 49-масъалаларида “ал-Мужодала” сурасининг та: 7, 21, 22, 4, 6-каби оятлари 1, 3 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

НАТИЖАЛАР. Абу Мансур Мотуридий Самарқандий ҳазратлари 563 марта Қуръони Карим оятларига ақидавий таълимот – КАЛОМ ИЛМИ асослари бўлган “Китоб ат-Тавҳид”да мурожаат қилган. Тадқиқот натижаларига кўра айтиш мумкинки, мазкур асардаги Қуръони каримнинг 83та сура таркибидан олинган 391та оятларига 54та масъаласининг 32тасида 563 ўринда мурожаат қилинган. Абу Мансур Мотуридий ўз сўзларининг асослари тўғрисидаги истидлолларни/шубҳага ўрин қолдирилмайдиган далил: Қуръони карим сура ва оятларини баён қилгани илмий таҳлил орқали аниқланди. Уларни зикр қилишдан аввалроқ Қуръони карим суралари нечтадан оятларни ўз ичига қамраб олганига ишора бериб ўтсак мақсадга мувофиқ маълумот бўлар эди⁶⁰.

Абу Мансур Мотуридий Самарқандий илмий мероси хусусан, “Китоб ат-тавҳид” асари таҳлилига кўра, қуръоншуносликнинг ақидавий таълимотига доир

17.59.Ал-Ҳашр(мд.), 35-м: 6; 54-м: 13; =2ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 35, 54-масъалаларида “ал-Ҳашр” сурасининг 2та: 6, 13-каби оятлари 1мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

18.60.Ал-Мумтаҳана(мд.), 47-м: 1; 49-м: 10; =2ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 47, 49-масъалаларида “ал-Мумтаҳана” сурасининг 2та: 1, 10-каби оятлари 1мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

19.61.Ас-Саф(мд.), 34-м: 9; 35-м: 9; 47-м: 2., 10., 2; 48-м: 7; 49-м: 2., 4; =8ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 5та: 34, 35, 47, 48, 49-масъалаларида “ас-Саф” сурасининг 4та: 9, 2, 7, 4-каби оятлари 1, 2, 3 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

20.62.Ал-Жумъа(мд.), 35-м: 2; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 35-масъалаларида “ал-Жумъа” сурасининг 1та: 2-каби оятлари 1 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

21.63.Ал-Мунофикуун(мд.), 46-м: 6., 6; 49-м: 6., 8; 54-м: 4; =5ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 3та: 46, 49, 54-масъалаларида “ал-Мунофикуун” сурасининг 2та: 6, 8, 4-каби оятлари 1, 3 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

22.64.Ат-Тағобун(мд.), 41-м: 16; 47-м: 2; 54-м: 2; =3ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 3та: 41, 47, 54-масъалаларида “ат-Тағобун” сурасининг 2та: 16, 2-каби оятлари 1, 2 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

23.65.Ат-Талок(мд.), 47-м: 2; = 1ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 1та: 47-масъаласида “ат-Талок” сурасининг 1та: 2-каби ояти 1 марта истидлол вазифасини ўтаган.

24.66.Ат-Таҳрим(мд.), 46-м: 8., 8; 47-м: 8., 8., 8., 8., 8.; = 8ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 2та: 46, 47-масъалаларида “ат-Таҳрим” сурасининг 8та: 8-каби оятлари 8 марта истидлол вазифасини ўтаган.

25.99.Аз-Залзала(мд.) 40-м: 7; 46-м: 8., 7., 7; 51-м: 7; = 5ў. “Китоб ат-тавҳид”нинг 3та: 40, 46, 51-масъалаларида “аз-Залзала” сурасининг 2та: 7, 8-каби оятлари 1, 4 мартадан истидлол вазифасини ўтаган.

⁶⁰ 1.1.Маккий (яъни Макка шаҳрида нозил бўлган – бундан сўнг: Мк. ёки мк. Мк.); Маданий (яъни Мадина шаҳрида нозил бўлган – бундан сўнг: Мд. Ёки мд. Шаклларида берилди) Мд.Ал-Фотиҳа(7та оятдан иборат – бундан сўнг: 7та о.и. шаклига ўхшаш келтирилади), 2.2.Мд.Ал-Бақара(286та о.и.), 3.3.Мд.Оли Ёмрон(200та о.и.), 4.4.Мд.Ан-Нисо(176та о.и.), 5.5.Мд.Ал-Моид(120та о.и.), 6.6.Мк.Ал-Анъом(165та о.и.), 7.7.Мк.Ал-Аъроф(206та о.и.), 8.8.Мд.Ал-Анфол(75та о.и.), 9.9.Мд.Ат-Тавба(129та о.и.), 10.10.Мк.Юнус(109та о.и.), 11.11.Мк.Худ(123та о.и.), 12.12.Мк.Юсуф(111та о.и.), 13.13.Мд.Ар-Раъд(43та о.и.), 14.14.Мк.Иброҳим(52та о.и.), 15.15.Мк.Ал-Ҳижр(99та о.и.), 16.16.Мк.Ан-Наҳл(128та о.и.), 17.17.Мк.Ал-Исро(111та о.и.), 18.18.Мк.Ал-Қаҳф(110та о.и.), 19.19.Мк.Марям(98та о.и.), 20.20.Мк.Тоҳа(135та о.и.), 21.21.Мк.Ал-Анбиё(112та о.и.), 22.22.Мд.Ал-Ҳаж(78та о.и.), 23.23.Мк.Ал-Муъминуун(118та о.и.), 24.24.Мд.Ан-Нур(64та о.и.), 25.25.Мк.Ал-Фурқон(77та о.и.), 26.26.Мк.Аш-Шуъаро(227та о.и.), 27.27.Мк.Ан-Намл(93та о.и.), 28.28.Мк.Ал-Қасас(88та о.и.), 29.29.Мк.Ал-Банкабуут(69та о.и.), 30.30.Мк.Ар-Рум(60та о.и.), 31.31.Мк.Лукмон(34та о.и.), 32.32.Мк.Ас-Сажда(30та о.и.), 33.33.Мд.Ал-Аҳзоб(73та о.и.), 34.34.Мк.Сабаа(54та о.и.), 35.35.Мк.Фотир(45та о.и.), 36.36.Мк.Ёсин(83та о.и.), 37.37.Мк.Ас-Софот(182та о.и.), 38.38.Мк.Сод(88та о.и.), 39.39.Аз-Зумар(75та о.и.), 40.40.Мк.Ғофир(85та о.и.), 41.41.Мк.Фуссилат(54та о.и.), 42.42.Мк.Аш-Шўро(53та о.и.), 43.43.Мк.Аз-Зухруф(89та о.и.), 44.45.Мк.Ал-Жосия(37та о.и.), 45.46.Мк.Ал-Аҳқоф(35та о.и.), 46.47.Мд.Муҳаммад(38та о.и.), 47.48.Мд.Ал-Фатҳ(29та о.и.), 48.49.Мд.Ал-Ҳужурот(18та о.и.), 49.50.Мк.Қоф(45та о.и.), 50.51.Мк.з-Зориёт(60та о.и.), 51.52.Мк.Ат-Туур(49та о.и.), 52.53.Мк.Ан-Нажм(62та о.и.), 53.54.Мк.Ал-Қамар(55та о.и.), 54.55.Мд.Ар-Роҳмаан(78та о.и.), 55.56.Мк.Ал-Воқеъа(96та о.и.), 56.57.Мд.Ал-Ҳадид(29та о.и.), 57.58.Мд.Мужодала(22та о.и.), 58.59.Мд.Ал-Ҳашр(24та о.и.), 59.60.Мд.Ал-Мумтаҳана(13та о.и.), 60.61.Ас-Саф(14та о.и.), 61.62.Мд.Ал-Жумъа(11та о.и.), 62.63.Мд.Ал-Мунофикуун(11та о.и.), 63.64.Мд.Ат-Тағобун(18та о.и.), 64.65.Мд.Ат-Талок(12та о.и.), 65.66.Мд.Ат-Таҳрим(12та о.и.), 66.67.Мк.Ал-Мулк(30та о.и.), 67.69.Мк.Ал-Ҳоққа(52та о.и.), 68.71.Мк.Нух(28та о.и.), 69.72.Мк.Ал-Жин(28та о.и.), 70.73.Мк.Ал-Музаммил(20та о.и.), 71.75.Мк.Ал-Қиёмат(40та о.и.), 72.81.Мк.Ат-Таквир(29та о.и.), 73.82.Мк.Ал-Инфитор(19та о.и.), 74.85.Мк.Ал-Буруж(22та о.и.), 75.87.Мк.Ал-Аъло(19та о.и.), 76.88.Мк.Ал-Ғошья(26та о.и.), 77.91.Мк.Аш-Шамс(15та о.и.), 78.92.Мк.Ал-Лайл(21та о.и.), 79.93.Мк.Аз-Зухро(11та о.и.), 80.96.Мк.Ал-Балақ(19та о.и.), 81.99.Мд.Аз-Залзала(8та о.и.)а, 82.105.Мк.Ал-Фил(5та о.и.), 83.106.Ал-Қурайш(4та о.и.).

асарида – КАЛОМ ИЛМИ асослари – Қуръони карим Маккий ва Маданий сураларининг баъзи сура ва оётларидан Юқоридаги 31 тасига мурожаат этилмагани аниқланди.⁶¹ Демакки, юқорида келтирилган суралар ва уларнинг оятларини рақамларда келтиришдан мақсад шуки, мазкур асарда аллома Қуръони карим сураларининг фақатгина Макка шаҳрида нозил бўлганларигагина таянмаган балки мавзунини ёритишга қаратилган ҳар иккала манзил маконда нозил бўлган суралардаги мос оятларга такроран мурожаат қилаверган. Бундан ташқари оятлар кўп сураларигагина эътибор қаратиш эмас, балки ваҳдониятлик таълимотига далолат этадиган ҳар бир сура ва ундаги оятлар сони озми кўпми фарқ қилмасдан мавзунини ойдинлаштиришга хизмат қилувчи оятлар шодасини бир тизимга келтириш бўлганини кўриш мумкин. Бунинг сабаби суралар ва оятларда одамзотнинг эътиқод эркинлигидаги тарихий тафаккур тараққиёти, цивилизациян ёндошув асосида таққослаб берилиши натижасида виждон эркинлиги, ихтиёр эркинлиги, ҳуқуқ эркинлиги илмий исботини топтириш бўлган ва албатта бунга адолатла эришилганини асардаги мавзулар ечимида кўриш мумкин.

Айнан келтирилгани каби бир сурадан қанчалик оятлар яъни Бақара сурасидаги каби 286тадан зиёд бўлса-да, ундан мавзуга оид бир нечта оятдан истидлол сифатида олиш ёхуд 3 оятдан иборат Кавсар сурасига ўхшаган суралардаги оятларидан бирорта ҳам оятни тадқиқотга тортмаслик бу Қуръони каримга эътиборсизлик деб баҳоланмаслиги шарт. Ахир У аллома илмий меросида Қуръоншунослик ривожига буюк ҳисса қўшган муфассир сифатида Қуръони каримга илк бора ʔақидавий тафсир битган буюк шахс саналиб, “Китоб ат-тавҳид”да келтирилмаган шарҳлари тафсир китобларида батафсил келтирилгани кўриш мумкин. Бу илмий мерослари билан бири иккинчисини тўлдириб борган⁶².

⁶¹ Улар: 1.44.Мк.Ал-Духон(59та о.и.), 2.68.Мк.Ал-Қалам(52та о.и.) (17, 32, 48-50-оятлари Мадинада), 3.70.Мк.Ал-Маъориж(44та о.и.), 4.74. Мк.Ал-Муддасир(56та о.и.), 5.76.Мд.Ал-Инсон(31Даҳр) (та о.и.), 6.77.Мк.Ал-Мурсалот(50та о.и.) (48-ояти Мадинада), 7.78.Мк.Ан-Наба(40та о.и.), 8.79. Мк.Ан-Нозийот(46та о.и.), 9.80. Мк.ʔабаса(42та о.и.), 10.83. Мк.Ал-Мутоффифин(36та о.и.) (Маккада нозил бўлган энг охириги сура), 11.84. Мк.Ал-Иншиқоқ(25та о.и.), 12.86. Мк.Ат-Ториқ(17та о.и.), 13.89. Мк.Ал-Фажр(30та о.и.), 14.90. Мк.Ал-Балад(20та о.и.), 15.94. Мк.Аш-Шарҳ(8та о.и.), 16.95. Мк.Ат-Тин(8та о.и.), 17.97. Мк.Ал-Қадр(5та о.и.), 18.98.Мд.Ал-Баййина(8та о.и.), 19.100.Мк.Ал-ʔодиёт(11та о.и.), 20.101. Мк.Ал-Қориʔа(11та о.и.), 21.102. Мк.Ат-Такосур(8та о.и.), 22.103. Мк.Ал-ʔаср(3та о.и.), 23.104. Мк.Ал-Ҳумаза(9та о.и.), 24.107.Мк.Ал-Моъун(7та о.и.) (4-7-оятлари Мадинада), 25.108.Мк.Ал-Кавсар(3та о.и.), 26.109. Мк.Ал-Кофируун(6та о.и.), 27.110.Мд.Ан-Наср(3та о.и.) (“Ҳужжатул вадоʔ”да Минода), 28.111. Мк.Ал-Масад(5та о.и.), 29.112. Мк.Ал-Ихлос(4та о.и.), 30.113. Мк.Ал-Фалақ(5та о.и.), 31.114. Мк.Ан-Нос(6та о.и.).

⁶² “Китоб ат-тавҳид”да Аллоҳни инкор этувчиларга истидлол сифатида айнан сажда оятига бўлмаса-да, аксар сажда сураларига кўпроқ урғу бериш, мотуридиёна ʔақидашуносликнинг қатъий таълим беришнинг чўққиси саналади. Бунга ўхшаш бугунги кун учун кашфиётларига ғиж-ғиж бўлган жиҳатлари ҳали илм-фанда эндигина ўрганилмоқда, шу сабабли бундай ҳолатларда келгусида батафсилроқ тўхталинади. Қуръони каримнинг Юқоридаги 14та сурасида сажда оятлари мавжуд: 1.Аъроф – 206-оят; 2.Раъд – 15-оят; 3.Наҳл – 50-оят; 4.Исро – 107-оят; 5.Марям – 58-оят; 6.Ҳаж – 18-оят; 7. Фурқон – 60-оят; 8. Намл – 25-оят; 9.Сажда – 15-оят; 10. Сод – 24-оят; 11.Фуссилат – 37-оят; 12.Нажм – 61-оят; 13.Иншиқоқ – 21-оят; 14. ʔалақ – 19-ояти кабиларидан фақатгина ʔалақ сурасининг 19-оятигагина бир мартагина мурожаат бўлганини кўриш мумкин.

Мазкур оятлардан бирини ўқиган ёки эшитган киши (ҳар қандай тилда ўқиса ҳам) маъносини тушунадими ёки йўқи, эшитишни хоҳлагани ёки йўқми, тиловат саждасини қилиши вожиб бўлади. Фақатгина ҳайз кўрган ва нифос ҳолатдаги аёллар бу оятларни эшитсалар сажда қилмайдилар. Таҳоратсиз ёки жунуб ҳолатдаги киши сажда оятларини эшитса, сажда қилиши вожиб бўлади (яъни, поклангач, сажда қилади). Тиловат саждасини кечиктириш танзиҳий макруҳ ҳисобланади (яъни, имкони борича тезроқ саждаи тиловатни бажо келтиргани маъқул).

Абу Ҳурайра розия Аллоҳу ʔанҳудан ривоят қилинади: Расулulloҳ салла аллоҳу ʔалайҳи васаллам бундай дедилар:

عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا قرأ بن آدم السجدة اعتزل الشيطان يبكي يقول يا ويله أمر بالسجود فسجد فله الجنة و أمرت بالسجود فعصيت فلي النار.

“Одам боласи сажда (ояти)ни ўқиганда шайтон ундан йиғлаб узоқлашади. Айтадики, эй воҳ! (инсон) саждага буюрилди ва сажда қилди, унга жаннат бўлди. Сажда қилишга буюрилдим ва осийлик қилдим, дўзахий

Зотан, бақидавий фикҳни умумшаръий масъалалар ичидан алоҳида янги фан: Каломуллоҳ ичидан Калом илми сифатида – бақидавий фикҳни – бақида илми – бақида ҳукуқи – эътиқод қилиш ҳукуқи, виждон эркинлиги ажратиб олинганини кўрсатиш мумкин. Шу каби мазкур асарнинг 54та масъаласидан 32тасида Қуръони каримга 563 марта мурожаат бўлган, 22та масъаласида Қуръони каримга мурожаат қилинмаган экан. Қуръони каримдаги 83та сурага мурожаат бўлинган экан. 31та сурасига эса мурожаат қилинмаган экан. “Китоб ат-тавҳид” дагина келтирилган оят ва суралардан бошқаси бекор гап экан дегани эмас. Бу 22та масъала ва 31та сура кераксиз масъала ва суралар дегани эмас. Билакс бундай ҳолатда шундай тушуниш мумкинки, булар улардан, улар эса булардан холи эмас деган инкорга инкор каби илмий услибини келтириб чиқаради шубҳасиз. Бу ҳақиқатда асрларга татигулик мотуридиёна илмий билиш ва билдириш назарияси таълимоти саналади...

Юқорида келтирилган масъалаларда айнан шу суралар ва оятлар мазмун-моҳиятига кўра айтиш жоизки, бу ҳолат Аллоҳ ва инсон ўртасидаги, Яратувчи ва яралмиш ўртасидаги битим, шартнома – бақд/бақида – келишув шартномаси, амалидаги – одан фарзандларининг ҳаёти дунёга келтирилгандаги фаоллиги, рухий/назарий оламдаги ваъдасига инсон/одамзотнинг амалий/ҳаётий, сўз ва иш бирлик/тавҳид – ваъдасига вафолик таълимоти ҳамда Аллоҳнинг ўз зоти ва фаолиятида доимо мутлоқлиги унинг ваҳдонияти экани эслатилаётгани, уқтирилаётганини англаш мумкин.⁶³

ХУЛОСАЛАР: Умуман юқорида келтирилган қимматли маълумотларга кўра хулоса қилиб айтганда, Абу Мансур Мотуридий Самарқандий “Китоб ат-тавҳид” асарида Қуръони каримнинг 114та сурасидан: Маккий сураларнинг 86тасидан 60тасини илмий истифодага киритиб, шуларнинг баъзи 214та ояти каримасини 287та ўринда истидлол сифатида қайд этган. Маданий сураларининг 28тасидан 24тасини илмий истифодага киритиб, шуларнинг баъзи 177та ояти каримасини 276та ўринда истидлол сифатида қайд этган. ...

бўлдим” (Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривояти). Ўзбекистон мусулмонлари идораси фатво ҳайъати.(Туркум: Сажда ояти бор суралар – Википедия. uz.m.wikipedia.org)

Шунингдек, “Китоб ат-тавҳид”нинг баъзи масъалаларда, масалан: 1, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 36, 37, 38-масъала каби мавзуларида Қуръони карим суралари ва улардаги баъзи оётларига умуман мурожаат қилинмагани ҳолда ақидавий, сиёсий, фикҳий масъалада истинбот усулини қўллагани кўринади.

⁶³ Абу Мансур Мотуридий Самарқандий “Китоб ат-тавҳид” китобининг энг асосий огоҳлантируви бу Тавҳид таълимоти – У ҳам бўлса одамзотининг/инсоннинг эсон омон ҳаёти дунёда фаровон, Аллоҳдан бандаси ва Бандасидан Аллоҳ рози бўлишига эришиш ҳамда алал оқибат, охирати обод бўлишини таъминлашга қаратилган таъкид, чорлов, тафаккур майёғи саналади. Абу Мансур Мотуридий Самарқандийнинг “Китоб ат-тавҳид” асари бўйича юқоридагилардан келиб чиқадиган хулосаси шуки, шарият аҳкомлари таркибидан Ақидавий таълимотларни ажратиб виждон эркинлигини эълон қилиш. Унинг натижасида бу билан ақидавий тушунчаларни шарият аҳкомлари ҳуқуқий принципларидан холи худудига айлантириш. Кишиларга ўринли-ўринсиз жазо қўллаш қамровидан чиқариш ҳисобига Мотуридий таълимотга кўра, инсоният ва жамоъаларининг кофирликда айбланиб ўлимга маҳкумлиқ, ёшасига киргин, диёри ҳарбдан диёри ислом даражасида озод қилинишига эришилиши кўзланган кўринади. Зотан, “Китоб ат-Тавҳид”нинг баъзи масъалаларида: 2, 3, 4, 5, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 33, 34, 35, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54 кабиларида 1та, 2та, 3та, 4та, 6 та, 7та, 9 та, 11та, 14та, 15та, 21та, 22та, 29та, 33та, 35та, 44та, 53та, 61та, 107талаб Қуръони карим оётларига мурожаат қилинганини кўриш мумкин. Булар ҳақида кейинги сатрларда келтириб ўтамиз⁶³. Юқоридаги далилларга таяниб айтиш мумкинки, Абу Мансур Мотуридий яратган таълимот ҳам илоҳий ҳам креатив ижод маҳсулидир. Энди бир муддаомиз қолдики, у ҳам бўлса, Қуръони карим сураларининг нозил бўлиш жиҳатлари, жойларига кўра Макка шаҳрида нозил бўлганлари – Маккий ва Мадина шаҳрида нозил бўлганлари – Маданий туркумларга бўлинарди. Бу ерда статистик маълумотларга таянган ҳолда мақсадимизни англтасак МАККАДА нозил бўлганлари Ислом фикҳи – ҳуқуқининг асосан аксарияти эътиқод, ақида, маънавият, онг, маърифат каби масалаларига оиддир.

Хулласкалом, Абу Мансур Мотуридий Самарқандий “Китоб ат-тавҳид” асарининг 54та масъаласининг 31та масаласида Қуръони каримнинг 114та сурасидан олинган $60+23=83$ та сурасини илмий истифода этиб, $214+177=391$ та ояти каримани $287+276=563$ ўринда истидлол этиб келтирганини кўриш мумкин. Қуръони каримнинг 114та сурасидан бирорта Маккий сура ва унга оид оятларининг “Китоб ат-тавҳид” масъалалари кесими бўйича иштироки: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9тагача масъалаларда ва шунга оид 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11тагача ўринларда иштирок этган. 1та оятнинг 1та масъалада 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 тагача иштироки таъминланганини кўриш мумкин. Қуръони каримнинг 114та сурасидан бирорта Маданий сура ва унга оид оятларининг “Китоб ат-тавҳид” масъалаларида кесими бўйича иштироки: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 21тагача масъалаларда ва шуларга оид 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 20, 21, 24, 25, 32, 57тагача ўринларда иштирок этган. 1та оятнинг 1та масъалада 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9тагача иштироки таъминланганини кузатиш мумкин.

Хулласкалом, юқорида қайд этилган Қуръони каримдаги 83та суранинг баъзи оятларига муурожаат этган ва 31та сураларга умуман муурожаат этилмаганига доир қиёсий таҳлилларга таянган ҳолда айтиш жоизким, Абу Мансур Мотуридий Самарқандий илмий меросига оид “Китоб ат-Тавҳид”нинг Қуръоншунослик ривожига тутган ўрнини аниқлашда асос бўлиб хизмат қилади. Унинг таҳлилига кўра айтиш мумкинки, “Китоб ат-Тавҳид” – бу айни дамда мусулмон ҳуқуқига оид ақида масалаларига таъалукли бўлиш билан бирга Ислом ҳуқуқининг сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, ҳарбий, ҳуқуқий яъни, салтанат/давлат бошқарувида оид ғоятда кенг қамровли бунёдкор сиёсий, ҳуқуқий, ақидавий таълимот бўлиб “Аҳли сунна ва-л-жамоъа” мазҳабларига ҳаракат учун қўлланмадир.

Келгусида Абу Мансур Мотуридий Самарқандий илмий мероси ва унга оид “Китоб ат-Тавҳид”нинг маънавий, маърифий, диний, дунёвий, ақидавий, сиёсий, ҳуқуқий, ижтимоий, иқтисодий, ҳарбий соҳаларни илмий қиёсий жиҳатлардан танқидий тадқиқотларини изчил олиб бориш ижобий натижаларга олиб келади. Хусусан келгусида Абулҳасан Мовардий илмий меросида Қуръоншунослик ривожининг тутган ўрнини аниқлашда қиёсий шаклларда Абу Мансур Мотуридий илмий меросида унинг ҳам Қуръоншунослик ривожига қўшган ҳиссасини таққослаб кўришни лозим деб ўйлаймиз.

Абу Мансур Мотуридий ва Абулҳасан Мовардийларнинг илмий мероси, ўз даври муаммоларига қандай лаббай деб жавоб берган экан, ҳозирги замон муаммоларига ҳам шунчалик ҳозиржавоб саналади. Зотан, бу илмий мерос ва мазкур китоблар то қиёматгача ва ундан кейинги ҳаётда ҳам асқотади, десак, ҳеч муболага бўлмас. Зотан, бу зоти бобарокотларнинг илмий мероси оламларга ҳидоят маййёғи вазифасини ўташи учун Аллоҳнинг иродаси ила яратилган.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1. Жўраев Зиёвуддин Муҳитдинович. Ал-Мовардийнинг “ал-Аҳком ас-султанийя” асари – мусулмон Шарқи давлат бошқаруви тарихига оид муҳим манба (XI аср). Ихтисослик 24. 00. 01 – Ислом тарихи ва манбашунослиги. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Juraev Ziyovuddin Muhitdinovich The work “Al-Ahkâm al-sultâniyya” of al-Mâvardiy – an important source on the history of state governing of the muslim East (XI century). Жураев Зиёвуддин Муҳитдинович Сочинение аль-Маварди “ал-Аҳкам ас-султаанийя” – важный источник по истории государственного управления мусульманского Востока (XI в.). – Тошкент – 2019. – 36 б.

2. Dzhuraev Z.M. Analysis of Mavardi's work "Ahkom" as doctrines of governing a state from the political, social and legal point of view // International Scientific Journal. Theoretical & Applied Science. № 02 (46) 2017. Impact Factor: 6.5. ISPC Generalization of scientific results, International Scientific Journal. Theoretical & Applied Science. International Academy of Theoretical & Applied Sciences Technology and Science. – USA – Philadelphia, February 28, 2017. ISSN 2308– 4944; ISSN 2409 – 0085. N 02 (46) 2017. SOI: 1.1/TAS. DoI: 10.15863/TAS. E-mail: T-Science@mail.ru Editorial office: <http://T-Science.org> phone: +777727-60681 Impact Factor ICV = 6,630, Impact Factor ISI = 0.829. (8.716) based on International Citation Report (ICR). Philadelphia, USA. – P. 194 – 201.

3. Juraev Ziyovuddin Muhitdinovich. Al-Ahkom as-sultoniyya va-l-valoyot ad-diniyya in source classification of world manuscripts of Abulhasan Mavardi product. JCR.2020: 7 (438-450) ABSTRACT PDF DOI: 10.31838/JSR.07.03.82. Journal of Critical Reviews. ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 3, 2020. SCOPUS.

4. Juraev Ziyovuddin Muhitdinovich., Masalieva Oltinoy Masalieva The Illumination of Bukhara Khans' Building Enterprise in the Some Historical Sources. TEST Engineering & Management. March-April 2020: 83 ISSN- 0193-4120 Page No.1803-1811 Vol 83. SCOPUS.

5. Juraev Ziyovuddin Muhitdinovich., The intention – a choice or the doctrine of election in Mavardi product "Al-ahkom as-sultoniyya va-l-valoyot ad-diniyya". International Scientific Journal. Theoretical & Applied Science. International Academy of Theoretical & Applied Sciences Technology and Science. – USA – Philadelphia, N 07 (75) 2019. ISSN 2308 – 4944; ISSN 2409 – 0085. SOI: 1.1/TAS. DOI: 10.15863/TAS. E-mail: T-Science@mail.ru Editorial office: <http://T-Science.org> phone: +777727-60681 Impact Factor ICV = 6,630, Impact Factor ISI = 0.829. -(8.716) based on International Citation Report (ICR).- P.446 - 453.

6. Жўраев Зиёвуддин Муҳитдинович. Абулҳасан ал-Мовардийнинг салтанат бошқарув таълимоти: “Ал-Аҳком ас-Султонийя ва-л-валоёт ад-динийя” асари. Паёми донишкада/Махзани илм. Вестник института. Herald of institute. Нашри махсус/Специальный выпуск/Special edition. 2019 N 2.

7. Вазорати маориф ва илми Чумхурии Тоҷикистон Донишкадаи омўзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент. МАВОДИ: анҷумани илмӣ-амалии байналмиллалӣ бахшида ба Соли рушди дехот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ, ҳамчунин барномаи Даҳсолаи байналмиллалӣ амал, Об барои рушди устувор, барои солҳои 2018-2028', Масоили мубрами илмҳои педагогӣ, иҷтимоӣ-гумнитарӣ ва фанҳои дақиқ дар замони муосир', 6-10 июли соли 2019 дар Донишкадаи омўзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент. – Б.142– 147.

8. Жўраев Зиёвуддин Муҳитдинович. Мовардийнинг Шарқ давлатчилиги таълимоти (“Ал-Мовардийнинг «ал-Аҳком ас-султонийя ва-л-валоёт ад-динийя» асари давлатчилик тарихига оид муҳим манба (X–XI асрлар)”. (Тошкентдаги ЎЗР ФАШИ (Р.№ 7228/1) ва ЎзМК кутубхоналари (Пв. № 63 рақамлари остидаги) алоҳида қимматга эга ва нодир қўлёзмалари асосида)). – Тошкент. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий Кутубхонаси 2015. – 310 б.

9. Жўраев Зиёвуддин Муҳитдинович. Ҳазрати Занги ота ва соҳибқирон Амир Темур (ҳикоятлар, ҳикматлар, ривоятлар, мулоҳазалар. – Тошкент. Наврўз. 2017. – 272 б.

10. Жўраев Зиёвуддин Муҳитдинович. Заркентдаги авлиё ота. – Тошкент. Тошкент Ислом университети 2015. – 160 б.

11. Жўраев Зиёвуддин Муҳитдинович. Жангномалар тарихий манба сифатида. – Тошкент. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий Кутубхонаси 2013. – 100 б.

12. Juraev Ziyovuddin Muhitdinovich. The work “Al-Ahkom as-sultoniyya va-l-valoyot ad-diniyya” of Movardiy IX-XI centuries. Cover image: www.ingimage.com. Publisher: LAP: Lambert Academic Publishing. Is a trademark of International Book Market Service Ltd., member of OmniScriptum. Publishing Group. 17 Meldrum Street, Beau Bassin 71504, Mauritius. Printed at: see last page. ISBN:978-620-2-51928-1. Copyright © Ziyovuddin Juraev. Copyright © 2020 International Book Market Service Ltd., member of OmniScriptum Publishing Group. 12.04.2020 –169 p.

13. Жўраев Зиёвуддин Муҳитдинович. Мовардийнинг “ал-Аҳком ас-султонийя ва-л-вилаёт ад-динийя” асари – мусулмон Шарқи давлатчилигига оид муҳим манба. Ўзбекистон халқаро ислом академияси ахборотномаси. – Тошкент, 2018. №1 – Б.15 – 19.

14. Curayev Z. M. „El-Ahkamu“s-sultaniyye”nin Tashkent nushasi // Turk Dunyasi Arastirmalari. – Turkiya, Haziran, 2001. Sayi: №132. – Б. 233-235.

15. Juraev Z.M. UNESCO Memory of the World Training Workshop in the Asia Region // Nomination 8 Republic of Uzbekistan UNESCO MOW Training Workshop in the Asia Region Bishkek, Kyrgyzstan, 17th-20th September, 2014 Nomination form International Memory of the World Register Mawardi“s “Ahkom” Manuscript. – Bishkek: Kyrgyzstan, 2014. 17-20 September. – Pp.195- 210. 23.

16. Жўраев З.М. Мовардий “Аҳком” асарининг жаҳондаги кўлёмалари манбашунослик таснифи; Jurayev Z.M. Classification of world manuscripts source study of Mavardi product «Ahkom» // Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий Кутубхонаси томонидан ташкил этилган: Central Asiya – 2013 “Интернет и информационно-библиотечные ресурсы в науке, образовании, культуре и бизнесе”. – Ташкент, 22 – 26 апреля 2013 г. Халқаро конференция материаллари. – Б. 318-323. 22.

17. Жўраев З.М. Мовардий “Аҳком” асарининг манбавий асослари сифатида Куръони карим оятларига мурожаат // “Марказий Осиё тарихи, археологияси ва этнологияси масалалари”. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент. 2018. – Б. 235-240.

18. Жўраев З.М. Намерение – выбор или учение о выборе в труде Маварди “Ал-аҳком-ас-султонийя ва-л-валоёт ад-динийя” // Научная дискуссия: вопросы социологии, политологии, философии, истории. XIII международная заочно-практическая конференция. – Москва, 2013. – С. 77- 82. 21.

19. ZIYOVUDDIN JURAEV Classification of world manuscripts source study of Mavardi product “Ahkom”. Rejuvenating silkroad: past, present and future of Turkey-Uzbekistan relations. İpekyolunun yeniden canlandırılması: Türkiye-Özbekistan ilişkilerinin dünü bugünü ve geleceği Istanbul July 2019 1ST Edition Istanbul Sabahattin Zaim university publications ISBN: 978-605-81541-3-3. general characteristic of thesis Faculty of History National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek- 195 – 199 vv.

20. Ziyovuddin Juraev. The intention – a choice or the doctrine of election in Mavardi product «Al-Ahkom-as-Sultoniya va-l-valoyot ad-diniya». Rejuvenating silkroad: past, present and future of Turkey-Uzbekistan relations. İpekyolunun yeniden canlandırılması: Türkiye-Özbekistan ilişkilerinin dünü bugünü ve geleceği Istanbul July 2019 1ST Edition Istanbul Sabahattin Zaim university publications ISBN: 978-605-81541-3-3. general characteristic of thesis. Faculty of History National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek - 224 –232 vv.

21. Жўраев З.М., О.Масалиева. Туркистон ва Қорачиқ қишлоғидан етишиб чиққан Аллоҳнинг дўстлари шажараси таҳлили. // Collection of materials International Scientific Conference “Karachik – a city with an ancient history” 19 October 2019 – Қазоғистон. Qarashiq – 2019. ISBN 978-601-332-412-8. – Б. 69-81.

22. Жўраев З.М. Ўн бир Аҳмад зиёратгоҳи ва муҳри ҳамда ғалаба байроғи. // Collection of materials International Scientific Conference “Karachik – a city with an ancient history” 19 October 2019 – Қазоғистон. Qarashiq – 2019. ISBN 978-601-332-412-8. – Б. 101-108.

23. Жўраев З.М., М.Хўжаев Хўжа Аҳмад Яссавийнинг авлоди “Қутб-ул-ақтоб” шоҳи Занги бобонинг насабномаси. // Collection of materials International Scientific Conference “Karachik – a city with an ancient history” 19 October 2019 – Қазоғистон. Qarashiq – 2019. ISBN 978-601-332-412-8. – Б. 109-115.

24. Жўраев Зиёвуддин Муҳитдинович., О.Масалиева. Абу Мансур Мотуридий ас-Самарқандийнинг ақидавий таълимоти “Китоб ат-тавҳид”да қуръоншунослик масалалари. «Global Science and Innovations 2020: Central Asia» в рамках издания Международного научного журнала «Global Science and Innovations 2020: Central Asia», которая состоится 11 декабря 2020 года в городе Нур-Султан (Астана), Казахстан. conferences2019.kz@gmail.com. (www.bobek-kz.com) – С.24-33.

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1.	Axatov Samariddin Alikulovich THE PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE SUBJECT OF PRE-CONSCRIPTION MILITARY TRAINING	5
2.	Shahlo Isamiddinovna Botirova, Qoryog'diyeva Elnura Imomnazar qizi KELAJAKDAGI BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASI SHAKLLANISHI	8
3.	Axatov Samariddin Aliqulovich, Aliqulov Lazizjon Samariddin o'g'li CHAQIRIQQACHA YOSHLARDA HARBIY-VATANPARVARLIK TARBIYASI TUSHUNCHALARINI SHAKILLANTIRISH	12
4.	Alimov Z, Olloyarov M.SH KASR TARTIBLI TO'LOQIN TENGLAMALARI UCHUN FAZOVIIY O'ZGARUVCHILAR BO'YICHA NOLOKAL SHARTLI CHEGARAVIY MASALA HAQIDA	16
5.	Sobirova Xurshida Abduvoxidovna "PISA" TOPSHIRIQLARINI BIOLOGIYA DARSLARIDA QO'LLANILISHI	21
6.	Файзиева Мавжуда Саидовна МЕТОДЫ ЭФФЕКТИВНОГО ПРОВЕДЕНИЯ УРОКОВ РУССКОГО ЯЗЫКА	24
7.	Nortillayeva Gulbakhor Mamajonovna PHRASEOLOGY AS A BRANCH OF LEXICOLOGY	27
8.	Raximova Muattar Abdukaxarovna INGLIZ TILIDA LEKSIKANI O'RGATISHDAN ASOSIY MAQSAD	30
9.	Mamadaliyeva Shohista Mahmudovna CHET TILLARI O'QITISH METODIKASINING O'ZIGA XOSLIGI	33
10.	Maxsudova Dilorom BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA O'QISHNING AHAMIYATI	35
11.	Umrzoqova Karimaxon BOSHLANG'ICH SINIF TA'LIMIDA ONA TILI FANIDAN ILG'OR PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING METODIK ASOSLARI	37
12.	Raxmatova Nargiza Dalibayevna O'QITUVCHINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	40
13.	Б.Р. Турсымуратов, Н.М. Косбергенова ИЗУЧЕНИЕ РАДИАЦИОННЫХ ХАРАКТЕРИСТИК СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ	43

Note!!! The numbers in the articles included in the journal "Innovation Science and Research" indicate that the information is correct and that the authors are personally responsible for the content of the article.

International Scientific Journal
Innovation Science and Research
Volume 1 Issue 1

LLC “Innovation Science and Research”

License №:083239 23.05.2023

Address: Uzbekistan, Tashkent city, Almazar District, Beshkurgon-3 1/84

Sciencejournal.uz, https://t.me/sciencejournals_uz, +998887804449